Rauno Võsaste

Harald Riipalu lugu

Tallinn 2011

- Autori tänuavaldus
- Eessõna

Vabas Eestis

- Perekond Reibach
- Harald Reibach
- Lapsepõlv ja kooliaastad
- Eesti Vabariigi teenistuses
- Abielu ja tütre sünd

Sõjavankril

- Punased tulevad
- Algab sõda
- Saksa sõjaväega ühinemine
- Schutzmannschafts-F-Bataillon 36
- Novogrudok
- Ukrainas vange valvamas
- Stalingradi all
- Eesti Leegion
- Eesti üksustele Eesti sümboolika
- Neveli alla
- Lahingud jõuavad Eesti pinnale
- Meerapalu
- Narva jõe joonel
- Auvere
- Sinimäed
- Soomepoisid jõuavad Eestisse
- Rüütlirist
- Taandumine ja lahkumine Eestist
- Eesti ohvitserid ja rahvuslikud ringkonnad

Võõral maal

- Neuhammerisse ja uuesti lahingusse
- Haigestumine ja jõudmine Taani
- Sõja lõpp
- Inglismaal
- Harald Riipalu lahkub
- Riipalude järeltulijad Inglismaal

Lõppsõna

- Lõppsõna
- Kasutatud allikad ja kirjandus

Autori tänuavaldus

Käesoleva raamatu saamislugu on küllalt pikk ja keeruline. Sooviksin siinkohal kogu tõde ümberjutustamata tänada suurt hulka sõpru, tuttavaid ja häid inimesi, kes raamatu valmimisel ühel või teisel viisil kaasa aitasid.

Minu siiras tänu kuulub pr.Ede Stevensonile (sünd.Riipalu) ja dr.Thomas Stevensonile Inglismaalt, kelle panust raamatu valmimisele on raske alahinnata. Suur tänu Veiko Kullake, Andres Stein'ile ja Erik Konno'le. Tänu Teile on see raamat selline nagu ta on.

Käsikirja redigeerimisel ja parandamisel olid hindamatuks abiks Marek Nisuma, Leo Tammiksaar, Rasmus Kagge, Ülo Pärn, Heino Prunsvelt ja Lembit Roosimägi.

Erinevad materjalid raamatusse on jõudnud tänu Taavi Eplik'ule, Petter Kjellander'ile, Sander Ott Eelmaale, Jüri Kask'ile, Rainer ja Risto Võsaste'le, Helju ja Alari Kütfile, Andri Ollema'le, Hannes Soosaarele, Andrus Stein'ile.

Minu sügav kummardus ka sõpradele, kes vahel isegi enesele teadmata ja tahtmatult andsid oma panuse käesoleva kirjutise valmimisele. Aitäh Rain Pent, Kalle Kabanen, Ivo Kütt, Viktor Nõmm, Aivar Otsalt, Toomas Klaarmann!

Harald Riipalu lugu ei ole sõjajutt. See pole ka ajalooraamat.

See on jutustus ühe Eesti mehe elust ja saatusest läbi ajaloo ja sõja. Selliseid lugusid on palju. Aeg oli selline, mis neid lugusid kirjutas. Raske on leida Eestimaal perekonda, keda Teine maailmasõda ühel või teisel viisil poleks puudutanud.

Seda lugu võime nimetada ka tavaliseks, kuna inimesi, kes on sammunud sarnasel aja- ja saatuseteljel, on meie kõigi tuttavate, sugulaste või lähedaste hulgas. Tinglikult saame selle telje jagada mitmeks osaks: elu vabas Eestis, Nõukogude okupatsioon, sõda, elu kodust eemal või uuesti okupatsioon. Kahjuks jääb aga järjest vähemaks inimesi, kes neid sündmusi veel ehedalt mäletavad. Kiirelt muutuvas elus muutuvad ka väärtused ja tõekspidamised. Meie väikese rahva ajaloos on aga sündmusi ja inimesi, keda me unustada ei tohiks. Ja neid on palju.

Harald Riipalu lugu on väga eriline lugu. See on jutustus Venemaal sündinud kehva tervisega talupoisist, kes juba 32 aasta vanusena juhtis rügementi võidukais lahinguis Eesti piiride kaitsel. Ühena vähestest vääristati teda selle eest Raudristi Rüütliristiga.

Ükski inimene ega lugu pole ideaalne. Ei olnud seda Harald Riipalu ega ole seda ka tema lugu. Kui me oleme harjunud enamikust Eesti sõjakangelastest lugema ja kuulma lugusid tavaliselt ainult positiivses ülivõrdes, siis Riipalu kohta seda öelda ei saa. Tema kohta liigub palju ka väga negatiivse alatooniga legende. Mõnele nendest saame järgnevatel lehekülgedel ka selgituse ja mõne seni kuulmata loo avaldame ehk koguni esmakordselt.

Harald Riipalu lugu polegi tegelikult jutustus ainult Harald Riipalust. Siin kaante vahel on paljude sõjameeste lühendatud variandis lood. Kõik need inimesed on puutunud kokku selle raamatu peategelasega või etendanud olulist osa käsitletavates sündmustes. Siin on nii positiivseid kui negatiivseid tegelasi ja lühilugusid - kõik ikka selleks, et lugeja saaks võimalikult hea ja kireva pildi tollest ajast, sündmustest ja inimestest.

Miks mina selle loo kirjutasin? Vastuseid on mitu.

Huvi Teise maailmasõja ajaloo ja eriti Eesti meeste tegemiste vastu tekkis mul juba poisipõlves. Minul oli „õnn" käia koolis veel ajal, mil Suure Isamaasõja ajalugu õpetati sootuks teistes värvides. Minu peas tekitas see parajalt suure segaduse.

Olen kasvanud kodus, kus on alati hinnatud tõelisi väärtusi. Minu mõlemad vanemad on sündinud „eesti ajal" ja neil on isiklikke mälestusi Teise maailmasõja sündmustest Eestis. Emapoolne vanaisa tapeti 1946.aastal punaste võimukandjate poolt. Samuti rääkis vanaema tihti lugusid kokkupuudetest nii Saksa kui Vene sõduritega. Millegipärast olid sakslastega seotud mälestused alati rõõmsad - lastele jagati kompvekke, mängiti suupilli jne. Vene sõdurite lood tõid vanaemale tihti pisara silma - küll prooviti vägisi sõrmest ära võtta laulatussõrmust, küll pöörati maja segamini. Ja lõpuks veel piinati vanaisa surnuks.

Ka minu isa mälestused olid samasugused. Tema kodutalus korteris olnud sakslased kutsuti talupere ühisesse jõululauda. Saksa sõdurite poolt olid kõigile pereliikmeile kingitused, vanaisalt paluti luba laulda „Püha ööd".

Pärast venelaste külaskäiku tallu jäid maha segipööratud toad, õuel tapetud loomad. Rebiti puruks minu onule Kaitseliidu poolt kingitud raamat „Nimed Marmortahvlil" ja visati ahju vanaisa medalid Vabadussõjast ja Landeswehri sõjast osavõtu eest, mis politruk oli üles leidnud.

Koolis räägiti meile aga hoopis midagi muud - ajalootunnis õpetatu oli otse vastupidine. Selline olukord, kus oli raske uskuda, et õpetajad valetavad, aga samas polnud põhjust kahelda ka koduste mälestustes, tekitas minus erilise huvi tõe ja selguse vastu. Mis siis ikkagi toimus? Kes olid head ja kes halvad! Kas hea võidab alati kurja? Kas see tähendab, et võitja on ka alati hea?

Ainuke võimalus selguse saamiseks oli lugeda ja teadmisi ammutada

erinevatest allikatest. Just selguse ja arusaama huvides loetud materjalidest hakkas kogunema erinevaid fakte ja lugusid Harald Riipalu kohta. Tema isik hakkas huvi pakkuma ühelt poolt just seepärast, et temast ei räägitud sugugi ainult head. Sõdurite poolt oli ka väga halvustavat suhtumist. Kas need kuuldused vastavad tõele?

Sarnaselt nõukogude ajal kooliskäinuga on ka tänapäevases suures ja ühinevas Euroopas teinekord raske vahet teha omal ja võõral ning tähtsal ja vähetähtsal. Kindlasti ei saa tõmmata arvestatavaid paralleele Nõukogude Liidu ja Euroopa Liidu vahele. Aga noortel, alles kujunevatel isiksustel võib teinekord tekkida raskusi päris oma ja väikese Eesti asja väärtustamisel.

Osaledes „Tagasi kooli" programmis ja andes tunde Jõgeva Gümnaasiumi lõpuklassidele, tõdesin üllatusega, et keegi polnud kuulnud Harald Riipalu nime. See on üks vähetähtis näide, aga isamaalise kasvatuse seisukohast peaks see siiski mõtlemisainet andma. Küsimus pole niivõrd konkreetselt Riipalus kui aja ja inimeste tundmises tervikuna. Üleilmsed sündmused ja tähtpäevad nagu näiteks holokaustipäev pole kindlasti ainsad, millest haritud eestlane teadma peaks.

Lood isamaalise kasvatusega pole korras ka teistes eluvaldkondades. Toon näitena politseiniku, kelle isiklikku sõiduautot ehib Georgi kint. Jällegi pisiasi, aga väärib tähelepanu. Kas kõik tänased Georgi lindi kandjad teavad, et selle 1769.aastal Vene keisrinna Katariina II poolt asutatud ordeniga autasustati ainult lahingus eriliselt silma paistnud ohvitsere? Georgi ordeni kavalerid olid austatud ja lugupeetud isikud kuni punaste võimuletulekuni. Paljud Georgi ordeni kavalerid tapeti punase terrori käigus. Seega võib tänapäeval enda ehtimist selle kuldse-mustatriibulise lindiga tõlgendada mitmeti. Keda või mida Georgi lindi eksponeerijad siis tegelikult sümboliseerivad?

Isamaaline kasvatus ei saa olla teooria või õpetus. Vastuvõetav ja arusaadav saab see olla mäletamist ja tähtsustamist väärt sündmuste ning silmapaistvate isikute tegevuse kaudu. Eesti ajalugu on neist tulvil. Kas me ainult tahame ja alati ka julgeme neist rääkida? Isamaalisus ei tohi olla „kiiks"!

Harald Riipalu kodutalu asus ja lapsepõlv möödus Põhja-Tartumaal, tänasel Jõgevamaal. Väikesel Jõgevamaal on möödunud ka minu lapsepõlv ja suur osa elust. Väikesed kohad aga ei sünnita ainult väikesi inimesi - oma kandi kuulsusi tuleb ainult teada ja tunda. Kui paljud näiteks teavad, et lisaks Riipalule on Jõgevamaal kõigest mõneteistkümne kilomeetri kaugusel Riipalu kodutalust, ka Eesti Leegioni kindralinspektori Johannes Soodla sünnikoht? Jõgevamaa juurtega on ka kapten Karl Tiimann ja veel paljud teisedki Eesti sõjaväelased.

Olen selle raamatu kirjutamisel taotluslikult kasutanud väga palju Harald Riipalu enda poolt kirjapandut. Eelkõige on see kantud eesmärgist luua lugejale erinevate sündmuste kajastamise kõrval ka pilt Harald Riipalust. Nii nagu käekiri, räägib ka inimese poolt kirjapandu temast endast väga palju.

Panin kaante vahele hulga erinevat materjali ja proovisin niipalju kui võimalik hoiduda hinnangute andmisest. Väga paljudele raamatus kirjeldatud sündmustele on juba oma hinnangu andnud hoopis pädevamad inimesed ja institutsioonid, kui seda on nende ridade tagasihoidlik kirjutaja. Seepärast esitasin ja analüüsisin mitmesuguseid fakte, dokumente ja mälestusi, et lugeja saaks ise oma arvamuse kujundada. Faktiliste andmete esitamisel on kasutatud nii arhiivimaterjale kui ka erinevaid ajalooallikaid. Samuti on raamatus hulgaliselt sõjameeste mälestusi ja meenutusi. Eelnimetatud allikatel on kindlasti täpsuse ja usaldusväärsuse seisukohalt erinev kaal. Loodan, et nii mõnigi täpsustatud fakt pälvib tõsisema sõjaajaloo-huvilise tähelepanu. Sõjameeste ehedad ja pisut lõbusadki mälestused peaks aga tegema lugemise huvitavaks ja nauditavaks ka laiemale lugejaskonnale.

Kogutud materjalile Riipalu kohta lisandus veel nagu kirsina tordi peale külaskäiku Inglismaale Harald Riipalu tütre Ede Stevensoni juurde. Võimalus teda intervjueerida ja kasutada materjale Harald Riipalu isiklikust pildialbumist lisasid hulga väärtuslikku informatsiooni, mida olnuks patt ainult endale hoida. Hea suhe ja kirjavahetus Edega on autoril säilinud tänaseni.

Olen püüdnud kirjeldada selles raamatus veidi täpsemalt sündmusi, mida praeguseks on veidi vähem kajastatud. Olgu selleks siis kaitsepataljonide osa või Riipalu tegevus välismaal. Kronoloogia huvides liigume ka mööda Narva rinde sündmusi, aga seal proovisin siis välja sõeluda eelkõige need episoodid, mis on otseselt Riipaluga seotud. Sinimägede lahingute kohta on olemas suurepäraseid teoseid, mille ümberkirjutamisel poleks sügavat mõtet. Novogrudoki sündmuste kajastamisel on kasutatud Max Jakobsoni komisjoni raporteid ja uurimusi. Autor annab endale selgelt aru, et kaalukategooriad komisjoni liikmete ja nende ridade kirjutaja vahel on täiesti erinevad. Vähimalgi määral komisjoni tööd arvustamata olen toonud lugejani fakte ja

mitmetimõistetavusi komisjoni tegvuse tulemustes ja järeldustes. Näeme, et komisjoni raporteid on võimalik mitmeti tõlgendada ja kahjuks on erinevad huvigrupid seda ka teinud.

Väga suur osa raamatu kirjutamisest langes aega, kui kirjutajal tuli varna riputada vorm, mida oli kantud pea 18 aastat. Tahtmatult tekkis kirjutamise ajal paralleele raamatus kirjeldatud sündmuste ja persoonide ning tänaste vormi- ja võimukandjate vahel. Riigiteenistuses olles ei oleks olnud võimalik endale seliseid mõtteavaldusi lubada, nagu käesoleva raamatu kaante vahele on kirja saanud. Ehk on siin pisut ka tiitpiibelehelikku irisemist? Kui palju see käesolevat kirjutist rikub, olgu lugeja otsustada.

Ingliskeelse sõna *history* saame veidi kirjanduslikult lähenedes jagada kaheks: *his story.* Tõlkes seega *tema lugu.* Niisiis pole ka ajalugu midagi muud kui kellegi lugu. Nende kaante vahel on aga nii Harald Riipalu kui ka paljude teiste lood. Ja kindlasti osa ka nende ridade kirjutaja enda loost.

Perekond Reibach

Kõik saab alguse kodust. Vaatamata sellele, kuhu viib meid elutee või kellena oma igapäevast leiba teenime, on meil kõigil vanemad, kodu, lapsepõlv ja alati ka hulk mälestusi, mis kunagi ei unune. Vanemad jätavad meisse alati jälje. Milline see saab olema, sõltub juba ajast, oludest ja loomulikult ka vanematest endist.

Ka Harald Riipalu lugu on igati sobilik alustada tema vanematest. Autoril ei olnud eesmärk Riipalude suguvõsa uurimine, seepärast ei lähe me ka tagasi kuigi kaugesse minevikku. Küll aga teeme mõne sõnaga juttu tema emast ja isast.

Harald Riipalu isa Robert August Reibach sündis Tartumaal Vara vallas 8.märtsil 1877.aastal. Tema isa Mart (Märt) pidas möldriametit.

Haraldi ema Emilie Marie Tross (Tros) sündis 26.novembril 1884. Tema isa Peetri (Peter) esivanemate jälgi on võimalik leida Ruskaverest juba 19.sajandi algusest.

Maarja-Magdaleena koguduse kirikuraamatust leiame akti nr.29, mis kinnitab, et Robert August Reibach ja Emilie MarieTross laulatati Maarja-Magdaleena kirikus 27.märtsil 1911.

Pärast abiellumist, 1912.aastal sai Augustist Trosside talu jagamise tulemusena Küti talu peremees. Seega oli Harald Riipalu kodu tema emapoolse suguvõsa talu, mille Emilie isa Peeter pärandas August Reibachile. Kuni oma surmani elasid talus ka Harald Riipalu emapoolne vanaema ja vanaisa.

Talu asus maalilisel voortega maastikul Saare vallas kauni Kääpa jõe kaldal. Talu suurus oli 44 hektarit.1939.aastal oli talus kaheksa lehma, kaks hobust ja 60 õunapuud. Sellised andmed pidas August Riipalu ise vajalikuks ja sobilikuks esitada teatmiku „Eesti talundid" koostajatele.

Oma kodutalu ja eriti sealseid saunaskäike meenutas Harald Riipalu 1943.aastal Neveli lähedal toimunud lahingute aegu. Eesti kombe kohaselt oli sõduritel seal samuti saun ehitatud. Saunaskäigust rindel kirjutas Riipalu nii: „Kõik see viis mõtted kunagisele lapsepõlve mälestustemaale kodutallu, kus alt Kääpa jõe äärest saunast mindi isa kannul üles mäele, kahel pool jalgrada varasest kastest märjad timutipead ja lõikeheinad."

Haraldi Riipalu tütar Ede mäletab veel tänaseni Küti talu, kus ta lapsena tihti viibis. Eriti selgelt on meeles kooguga kaev keset õue ja värskete heinte lõhn lakas, kus ta tüdrukupõlves maal olles koos vanematega magas.

Augusti ja Emilie peres oli viis last: Harald, Elma, Viima, Marta ja Nelli. Kõige vanem oli poeg Harald, kelle elukäiku ei saa ka parema tahtmise juures õnnelikuks pidada. Samas oli aga saatus tema kahe õe vastu veelgi karmim. Nimelt suri Elma juba nelja-aastasena, Viima aga leiti koos abikaasaga 1941.aastal Värskast tapetuna. Vilmaga juhtunu täpsemaid asjaolusid ei õnnestunud kirjutajal kahjuks välja selgitada.

Martal õnnestus 1944.aastal koos Haraldi abikaasa ja tütrega Eestist lahkuda ning jõuda Inglismaale. Ta abiellus seal inseneriga ja neil oli kaks last. Marta suri Inglismaal Weston-Super-Mare's 1999.aastal.

Nelli, kes on juba väga auväärss vanuses, elab tänaseni Jõgevamaal.

Haraldi isa August suri 1949.aastal ja ema Emilie 1953.aastal. Mõlemad on maetud Maarja-Magdaleena kalmistusele Jõgevamaal.

Selguse huvides kirjutan siinkohal ka Riipalude nime saamisloost - nii vähe, kui sellest üldse teada on. Nimi eestindati, nagu seda tehti väga paljudes Eestimaa peredes. Pisut huvitavamaks teeb selle saamisloo aga see, et esimesena võtsid endale Riipalu nime Harald koos abikaasaga. Onomastika andmebaas Ajalooarhiivis näitab, et 7.juulil 1936.aastal Tallinnas on Reibach'i nimi eestindatud Riipaluks.

Isa ja ülejäänud pere võtsid sama nime aga alles peaaegu aasta hiljem. Andmebaas näitab, et Saare vallas sai Reibachist Riipalu 4.juunil 1937. Seega

on Riipalu nime esimesena endale valinud Harald ja alles siis tema Saare vallas elanud vanemad. Tänaseni on teadmata, kas Harald selle kavatsuse isaga eelnevalt ka läbi rääkis või talitas ta oma parema äranägemise järgi. Nii nagu ta tegi palju kordi hiljemgi, ka kõige lootusetumates olukordades...

Harald Reibach

Veidi segased lood on Harald Riipalu sünniaja ja ka sünnikohaga. Veel tänapäeval leiame nii mõneski allikas Harald Riipalu sünniajaks 13.aprill 1912. Autorile on teadmata selle kuupäeva tekke põhjus, küll aga pole sellel seost Harald Riipalu sünniga.

Harald Reibach on sündinud 31.jaanuaril 1912 vana kalendri järgi. Täna kasutusel oleva kalendri järgi on Harald Riipalu sünnikuupäev 13.veebruar 1812.

Veelgi segasem on lugu sünnikohaga. Leiame dokumente, kus on märgitud lihtsalt Venemaa. Leiame viiteid ka Sankt-Peterburgile, Volossovole ja veel mõnele Venemaa külale või linnale.

Näiteks on Riipalu märkinud oma SS-i isiklikus toimikus kõikides dokumentides, kus sünnikohta on küsitud, oma sünnikohaks Petersburg, Russland.

Vanemad ja ka Harald ise on mõnes dokumendis märkinud oma sünnikohaks kas Saare vald või Ruskavere.

Kui sünnikuupäeva õigsust on võimalik kinnitada erinevate allikate abil ja ka Harald Riipalu tänaseni elus oleva tütre Ede sõnadega, siis sünnikohaga on asi veidi keerukam.

1912.aastal viibisid August ja Emilie Reibach Venemaal Peterburi kubermangus. Enamikus allikates märgitakse, et August Reibach oli Volossovos samanimelise mõisa rentnik. Tänapäeval on raske leida adekvaatseid andmeid Volossovo mõisa kohta. Küll aga oli Volossovo raudteejaam Peterburi-Reveli (Tallinn) raudteel olemas juba 1870 aastal. Pool kilomeetrit jaamast eemal asus küla.

Autori arvates võis Harald Riipalu kõige reaalsem täpne sünnikoht olla Torossovo ehk Tarassovo, Torossovo asub Volossovost kümne kilomeetri kaugusel. Seal ilmselt oli ametis ka Haraldi isa. Kindlasti kastati sinna jõudmiseks Volossovo raudteejaama. Ilmselt on Riipalu Saksa sõjaväes ise selguse ja lihtsuse huvides kirjutanud sünnikoha andmetes „Sankt-Peterburg, Russland" Arvatavasti oleks olnud tükk tegemist, seletamaks „aarialastele" ühe või teise Vene küla nimetust, asukohast rääkimata.

Samuti on väheusutav, et Sankt-Peterburist umbes 60 kilomeetri kaugusel asuvatest küladest sel ajal linna sünnitama sõideti.

Eeltoodu veenvaks kinnituseks on 15.juunil 1926.aastal Maarja-Magdaleena koguduse õpetaja poolt välja antud dokument esitamiseks koolile, kus seisab: „Harald Reibach, Robert Augusti p., sündis Torosovos, 31.jaanuaril 1912 v.kal.j., ristitud Ev-luth.usku".

Kui sel ajal kuhugi üldse täpseid andmeid esitati, siis võis selleks kindlasti olla kirik.

Seega on autori arvates korrektne, kui väidame, et Harald Riipalu (sünnijärgne nimi Reibach) sündis 13.veebruaril 1912 Venemaal Peterburi kubermangus Torossovos.

Esimese maailmasõja puhkedes 1914.aastal kolis pere Eestisse eelpool nimetatud, pärandusesse saadud Küti tallu.

Lapsepõlv ja kooliaastad

1920.aasta sügisel alustas 8-aastane Harald kooliteed Ruskavere algkoolis. Autori käsutuses olev Harald Reibachi terviseleht annab ilma kommentaaridetagi üsna selge pildi nii poisist kui ka tolle aja elust-olust üldse

8.detsembril 1921 läbiviidud terviseuuringus - Harald oli siis 9-aastane - on märgitud tema pikkuseks 128 cm ja kaaluks 24 000 grammi, Järgmisel aastal, kui Harald oli 10-aastane, oli tema pikkuseks märgitud 137 cm ja kaaluks 28 700 grammi.

Võrdluseks selle raamatu autori 10-aastane tütar kaalus 2010.aastal 38 kg ja pikkus oli 152 cm. Lugeja tehku siinkohal ise vastavad järeldused. 90 aastat tagasi hinnati õpilaste kehaehitust skaalal tubli, keskmine ja nõrk ning toitumust skaalal hea, keskmine ja halb. Harald Reibachi vastavad näitajad olid nõrk ning halb. Erilist kujutlusvõimet vajamata avaneb üsna kurb pilt. Vaatamata kõigele suutis isa August Reibach siiski Haraldit koolitada.

Õpingud jätkas Harald Reibach Torma kõrgemas algkoolis, mille lõpetas 1926.aastal.

11.juunil 1926 on Hugo Treffneri gümnaasiumis avatud Harald Reibachi isiklik toimik. Samas leiame ka August Reibachi poolt kirjutatud gümnaasiumi sisseastuja teatelehe, kus isa avaldab soovi, et tema pojast saaks 1.klassi klassikaharu õpilane.

Sisseastumine õnnestus. Mõningate raskustega, ja seda nii vaimses kui ka materiaalses mõttes, läks aga õppimine. Autorile teadmata allikatest on levinud teave, mis on nüüdseks jõudnud ka enamikku Riipalu elukäiku puuditavatesse kirjutistesse, et Harald lõpetas Hugo Treffneri gümnaasiumi kiitusega ehk *cum laude.* Ei olnud ka siinkirjutajal põhjust selles kahelda, kuni Harald Riipalu isiklikust toimikust jäi silma ka tema Hugo Treffneri gümnaasiumi lõputunnistus. Sealt leiame 15 hinnatud õppeaine seast ainult kolm „head": laulmine, võimlemine ja loodusteadus ühes kosmograafiaga. Ülejäänud 12 õppeainet on hinnatud ^rahuldavateks"

Pisukese irooniaga võiks täna märkida, et kõigest ^rahuldavad" olid Riipalu teadmised Treffneri auväärt koolmeistrite silmis muuhulgas ka riigikaitselises ettevalmistuses. Täna pole autorile teada, kas Riipalu riigikaitseõpetaja sai üldse kunagi teada, mis tema poolt ^rahuldavaks" hinnatud peaga poiss saatis korda Peipsi ääres ja Narva jõe joonel 1944.aastal. Koolmeister saab muidugi alati öelda, et ega ka „sitast kohe saia saa" või et „mida kauem vili küpseb, seda maitsvam ta on" jne. Kui aga lugeda täna lõputunnistusest, et Harald Riipalu teadmised nii riigikaitses, saksa keeles kui ka matemaatikas olid rahuldavad, siis paneb see muigama.

Tütar Ede sõnade kohaselt oli just isa Harald see, kes talle juba Inglismaal elades väga lihtsalt ja arusaadavalt oskas lahti seletada koolis Edele keerulisena tundunud algebraülesandeid. Sama käis saksa keele kohta. Pigem on mõned Eesti sõjamehed süüdistanud Riipalut liigses saksa keele pruukimises ja ehk veidi saksalembuseski, aga sellest kõigest tuleb juttu edaspidi.

Üllatusena leiame toimikust märke selle kohta, et Harald on käinud õppeaastad 1927/28 ja 1928/29 II klassis. Sel ajal oli Hugo Treffneri gümnaasiumis viis klassi. 1926.aastal astus Harald Reibach I klassi. Autorile teadmata asjaoludel on ta jäänud II klassi kordama. Haraldi terviselehelt leiame 4.oktoobril 1927 tehtud märke: „läks üle saksa keelele" ja samast märke kuupäevaga 24.september 1928 „jäi istuma" Autorile on teadmata täpne põhjus ja asjaolud, aga ühena põhjustest võime oletada ka perekonna väga rasket majanduslikku olukorda. Selle kinnituseks on Haraldi isa August Reibach kirjutanud kooliaasta alguses ehk siis 14.septembril 1929 kooli direktorile palvekrja, milles palub võimalusel Harald vabastada õppemaksust. Vaatamata palvekirjal olevale kellegi A.Kase poolt tehtud pliiatsikirjas märkele on 8.oktoobriga 1929 dateeritud punase pliiatsiga kirjutatud korraldus: „Tagasi lükata".

Nagu eelnevalt lugesime, ei olnud Harald hinnete poolest just priimus, küll aga oli ta aktiivne osaleja kooli õppetöö-välises tegevuses. Ta oli osaline

mitmesuguste ürituste korraldamisel ja läbiviimisel. Peoõhtutest ja kooli aastapäeva tähistamisest on Harald kirjutanud ka artiklid õpilaskonna väljaandesse. Õppeaastal 1930/31 oli Harald õpilaskonna juhatuse liige. 1931.aastal Tartus toimunud koolinoorte kongressi peakorraldaja kohused olid samuti Haraldi täita.

Ehk saame selgitada mitte just kõige säravamaid tulemusi õppetöös väga aktiivse osalemisega õppimisvälises tegevuses?

Igal juhul sai kool 1932.aastal lõpetatud ja mitte *cum laude.* Aga nagu võime lugeda lõputunnistuselt: „Selle tunnistuse omanik Harald Reibach õppis 1926.aasta 26.augustist kuni 1932.aasta kaheksanda juunini Hugo Treffneri gümnaasiumis, mille klassika haru kursuse ta 1932.aastal lõpetas, omandades sellega Avalikkude keskkoolide seaduse (RT 155/156-1922) §42 põhjal õiguse ilma eksamiteta astuda ülikooli ja teistesse kõrgematesse õppeasutistesse, kui viimaste kohta ei maksa erimäärused"

Riipalu lõputunnistusele on direktorina allkirja andnud Konstantin Treffner, kes oli Treffneri sugulane ehk täpsemalt lellepoja pojapoeg. Tema teeneid Treffneri gümnaasiumi direktorina on aga raske alahinnata. K.Treffner tõusis 1917.aastal matemaatikaõpetajast direktoriks ja juhtis kooli kuni 1940.aastani. Suurimaks teeneks oli kindlasti tema algatusel kogu kooli üleminek eestikeelsele õppele.

8.septembrist 1932 sai Harald Riipalust Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üliõpilane. Just nimetatud kuupäeval on rektor Johan Kõpp allkirjastanud Haraldi ülikooli astumise palve.

Haraldi üliõpilaselu ei kujunenud aga kuigi pikaks. Õpingud katkestas sundajateenistus, millest kirjutame järgmises peatükis.

Olgu siia vahemärkusena lisatud ka võrdlusandmed eelpool mainitud terviselehelt. 3.oktoobril 1930 on 18-aastase Harald Riipalu kaaluks märgitud 64,5 kg ja pikkuseks 176,5 cm. Tegemist oli juba täismehega nii mõõtudelt kui sisult.

Eesti Vabariigi teenistuses

Tänaseni pole leitud ühest vastust küsimusele, miks otsustas Riipalu sõjaväelase karjääri kasuks? Samas võib pisut kahelda ka Riipalu „tõelises kutsumuses" saada juristiks või advokaadiks. Ühes 1950.aastal ilmunud Eesti Hääle artiklis väidetakse, et Harald Riipalu pidi saama kirikuõpetajaks. See väide saab pärineda ainult Riipalu enda suust, muud kinnitust sellele leida ei ole õnnestunud.

Ka tütar Ede ei mäleta, et isaga oleks kunagi juttu olnud sõjaväelase elukutse valimise tagamaadest. Intervjuu käigus Edega seda teemat arutades oli tema vastus lihtne: „Ma tean, et tal oli selline tunnistus, et ta kohe ülikooli vastu võeti, ja nagu mina tean, pidid ju kõik noored mehed sõjaväkke minema."

Tõepoolest, Treffneri lõputunnistuselt võisime lugeda, et Riipalule oli tagatud pääs ülikooli ilma sisseastumiseksamiteta. Kohustuslikuna tuli aga läbida sundajateenistus. Kas olid otsuse taga alustada kutselise sõjaväelase karjääri majanduslikud põhjused, võime täna oletada. Kindlasti tundis noor Harald end majanduslikult kindlustatumana pigem vormi kandes kui õigusteadust studeerides ja niigi napist isatalu toetusest elades. Raskusi oli pere tundnud juba Haraldi Treffneris õppimise ajal, mida tõestab veenvalt isa palvekiri Haraldi vabastamiseks õppemaksust.

Huvitava viite Harald Riipalu ohvitserikarjääri kohta leiame aga 10.septembri 1944 ajalehest Postimees. Sõjakirjasaatja Karl Eerme on intervjueerinud peale Riipalule Rüütliristi määramist Olvi Riipalu't. Muuhulgas räägib Olvi: „Tõttöelda on see küll minu teene, et mu mehest sai ohvitser. Seitsme aasta eest kui me veel abieluski polnud, õppisime ühiselt ohvitserideks. See tähendab seda, et mu mees, olles tookord sõjakoolis kavatses end ülikoolile pühendada, kuid minu õhutusel lõpetas ta sõjakooli.

1.juulil 1933 kutsuti Harald Riipalu sundajateenistusse 3.Üksik-jalaväepataljoni, mis asus Valgas. Ajateenistuse lõppu nägemata ehk täpsemalt 1.septembril 1933 saadeti Riipalu edasi õppima Eesti Vabariigi Sõjakooli aspirantide klassi. Raske uskuda, et see toimus vastu Riipalu enda tahtmist. Ilmselt liikusid juba siis Haraldi peas mõtted ohvitserikarjäärist.

Aspirantide klassi näol oli tegemist sõjakooli juures 1922.aastal loodud eriklassiga tagavaraväe ehk reservohvitseride ettevalmistamiseks. Sellesse klassi saadeti väeosadest õppima noorsõdureid, kellel oli täielik kesk- või kõrgem haridus. 1928.aastast kehtima hakanud ohvitseride ettevalmistamise seaduse kohaselt oli kaadriohvitseriks saamisel tingimusteta eelduseks aspirantide klassi lõpetamine.

22.juunist 1934 kuni 25.augustini 1934 sooritas Riipalu praktika 7.jalaväerügemendis, mis asus Võrus.

Aspirantide klassi lõpetas Riipalu suusk-ratturi erialal. Pärast 1931.aastal tekkinud olukorda, kus sõjakoolis jäid klassid komplekteerimata, lisandusid jalaväe ja suurtükiväe alale uutena ka inseneriväe, raskekuulipilduja ja suusk-ratturi erialad. Viimati nimetatud uue ja uhke õppeala lõpetas ka Riipalu.

Pärast aspirantide klassi lõpetamist jäi Harald Riipalu edasi teenima sõjakooli aspirant-allohvitserina ehk nagu ta ise kirjutas: „teenib kaadrina Sõjakoolis".

2.septembril 1936 asus Riipalu eksamite eduka sooritamise järel õppima Eesti Vabariigi Sõjakooli ohvitseride klassi. 5.oktoobril 1936 omistati Harald Riipalule lipniku auaste.

15.augustil 1937 lõpetas Riipalu sõjakooli ohvitseride klassi jalaväeklassi.

Kohe peale lõpetamist ehk 16.augustil 1937 suunati Riipalu teenima I.jalaväerügementi, mis asus Narvas. Riipalu täitis jaoülema ülesandeid. Kas võis Riipalu siis aimata, et tema esimene teenistuskoht saab kõigest seitsme aasta pärast võitlustandriks, mida mäletatakse ja meenutatakse väga väga kaua? Et sellessamas piirkonnas „antakse etendus", kus temale langeb ühe peaosalise raske koorem.

Juba sel ajal rajas Eesti kaitsevägi Narva jõe joonele ja teise liinina ka

Sinimägedesse kaitserajatisi. Hämmastaval kombel langesid Eesti Vabariigi Kaitseväe kaitseplaanid peaaegu üks ühele kokku Saksa sõjaväe tegutsemisega 1944.aastal. Nimetatud aasta ärevatel aegadel astus Riipalu jalg kindlasti mitte esimest korda Eesti piiride kaitsel Narva jõe joonel, samuti Auveres ja Sinimägedes.

Tütar Ede ei mäleta Narva perioodist suurt midagi. See on ka mõistetav, tegemist oli ju 2-3-aastase tüdrukuga. Küll aga rääkis soliidses eas vanaproua veel nüüdki härdal häälel ühest Eesti ohvitseride perede jõulupeost kunagil Narva suures saalis. Lastel olnud seal tohutult ruumi ringi jooksmiseks ja mängimiseks. Samuti on Edel eredalt meeles onude väga uhked vormid ning daamide rahvariided ja pidulikud tualetid. Olgu alljärgnev foto väikese tüdruku mälusse sööbinud sündmuse kinnituseks. Eks see ole sümboolnegi, et Harald Riipalu tütar mäletab oma esimesi ja ühtlasi ka viimaseid rahulikke jõule Eestis. Järgmisel aastal olid kohal juba „kultuuritoojad"

24.veebruaril 1938 ülendati Harald Riipalu nooremleitnandiks.

Toon lugejani ka Harald Riipalu atestatsioonilehe (vt.lk.33), et igaühel oleks võimalik veenduda Riipalu erinevates võimetes, mida Eesti Kaitsevägi oli pidanud vajalikuks hinnata.

16.veebruaril 1940 viidi Harald Riipalu teenima Tartusse, kus ta asus teenistusse K;aitseliidu Tartu maleva instruktorina. Riipalu teenis nimetatud ametikohal Tartus kuni Kaitseliidu likvideerimiseni 20.juulil 1940.

Arhiivist leiame ka osaliselt hävinenud dokumendi, kust võime lugeda, et endine instruktor nooremleitnant Harald Riipalule on makstud Kaitseliidu likvideerimiskomisjoni liikmeks olemise eest tasu 125 krooni. Nimetatud dokument on dateeritud 20.juuliga 1940 ja sel ajal on märgitud Harald Riipalu teenistusstaažiks 6 aastat 10 kuud ja 25 päeva. Kas Harald ise aimas, kui kaua veel ja millises vormis teenistus jätkub?

Oma märkmetes viitas Riipalu ise teenistusele Sõjaministeeriumis. Täpsemaid andmeid selle perioodi kohta leida ei õnnestunud. Ajaliselt ei saa Sõjaministeeriumis teenimise aeg olla väga palju pikem ühest kuust, kuna nagu eelnevalt märkisime, oli 20.juulil 1940 Riipalu veel Kaitseliidus, 28.augustil 1940 oli ta aga juba 2.Üksik-jalaväepataljonis rühmaülem.

Vaatamata Riipalu enda poolt kirjutatule teenimisest Sõjaministeeriumis kuni selle likvideerimiseni, arvab autor, et tegelikult määrati Riipalu teenima 2.Üksik-jalaväepataljoni asukohaga Tartus.

Lk.-l 34 näidatud tunnistusega oli Harald Riipalu varustatud 28.augustist 1940 ja tunnistus pidi kehtima koguni kuni 1.septembrini 1943. Kas teadsid tunnistuse väljaandja ja Harald Riipalu, mis toimub 1943.aastal?

Riipalu viimast väeosa küll sarnaselt eelmiste teenistuskohtadega ei likvideeritud, kuid võimalik, et juhtus midagi veelgi hullemat. Sellest aga järgmistes peatükkides.

Abielu ja tütre sünd

Vaatamata olulistele ja tähtsatele sündmustele noore Haraldi elus, hakkasid lisaks tulevasele elukutsele selginema ka eraelulised küsimused.

23.detsembril 1935 laulatati Tartus Peetri kirikus Harald Reibach ja Olvi Hain.

Olvi Hain oli sündinud 29.mail 1914. Tema kodutalu asus Tartumaal Kudinal. Huvitaval kombel leidsime andmeid Harald Riipalu abikaasa kohta üsna vähe. Ilmselt oli see Harald Riipalu puhul taotluslik, et ta hoidis oma töö ja eraelu lahus. Nii ei toonud ta kunagi „tööd koju kaasa" ja ilmselt tahtis ta oma lähedasi kaitsta, hoides neid võimalikust negatiivsest tähelepanust eemal.

Ka tütar Edega vesteldes ei saanud me tema emast Olvist kuigi palju rohkem teada. Eesti Vabariigi päevil töötas Olvi Tartu politseis. Ede oskas ainult öelda, et ema oli kas kirjutaja või sekretär. Täpsemalt ei teadnud ka tema.

Ede sõnade kohaselt sai nende pere sügisel 1944 just tänu ema töökohale politseis informatsiooni viimaste lahkuvate laevade kohta. Koos ema, Haraldi õe Marta ja vanaema Johanna Hainiga jõudiski Riipalude pere septembris 1944 viimasele Tallinnast lahkuvale laevale. Aga sellest hiljem.

13.oktoobril 1936 sündis Tallinna Keskhaiglas noore ohvitseri perekonda esimene ja ainuke laps. Tütrele sai nimeks Ede. Nagu eelnevalt mainitud, elas perekond Tallinnas, hiljem Narvas. Esimesed selgemad mälestused on Edel aga „heade mõtete linnast" Tartust. Tartus oli perekonna elukohaks Tolstoi tänav 11-2.

Kuna ema käis tööl, oli Ede pidevalt kas emapoolse vanaema Johanna Haini hoole all, kes elas sel ajal Tartus Kivi tänaval, või siis Haraldi kodukohas Kütil.

Kui 1940.aastal suri emapoolne vanaisa, jäigi vanaema Johanna ainsaks ^ülesandeks" Ede kasvatamine.

Oma isast sel perioodil mäletab Ede üsna vähe. Ede meenutab: „Mina mäletan, et nägin teda väga harva. Ta kogu aeg sõdis kuskil. Aga mul on meeles, et ma ei kartnud üldse, kuna teadsin või arvasin, et minu isal on kahur."

Punased tulevad

Pärast Moskvast juhitud riigipööret ja iseseisva Eesti Vabariigi okupeerimist 1940.aastal formeeriti selleks ajaks igati eeskujulik Eesti sõjavägi ümber punaväeks.

17.augustil 1940 välja antud Nõukogude Liidu Kaitse Rahvakomissari direktiivi kohaselt tuli Eesti, Läti ja Leedu sõjavägi septembri keskpaigaks reorganiseerida Punaarmee koosseisus olevateks territoriaal-laskurkorpusteks.

29.augustil, vastavalt Moskvast saadud korraldustele, andis Eesti NSV Rahvakomissaride Nõukogu välja otsuse Eesti Rahvaväe ümberkorraldamise kohta 22. Eesti territoriaal-laskurkorpuseks Balti Erisõjaväeringkonna alluvuses. Väärib märkimist, et Balti Erisõjaväeringkonna moodustamist alustati juba juulis 1940, kui Balti riigid olid veel vormiliselt iseseisvad. Aga millal selline pisiasi varem „suuri tegusid" seganud on.

22.Eesti territoriaal-laskurkorpus koosnes korpuse juhatusest ja kahest laskurdiviisist. 180.laskurdiviis ehk Põhjadiviis asus Tallinnas ja Põhja-Eestis. 182.laskurdiviis ehk Lõunadiviis asus Tartus ja Lõuna-Eestis.

182.laskurdiviisi 232.laskurpolku liideti vägivaldselt ka Eesti sõjaväe 2.Üksik-jalaväepataljon. Väeosa asukohaks sai Elva ja polgukomandöriks polkovnik Jaan Lukas. Just selles väeosas oli olude sunnil kohustatud teenima ka nooremleitnant Harald Riipalu.

Sõjakirjasaatja Gerhard Rahnulo kirjutab ilmekalt: „ Vastikustundega asendasid eestlased oma rahvuslikud vormitunnused punaväe omadega. Selles nähti enda alandamist, kuid mehed tahtsid igal võimalusel jääda relvade juurde, et esimesel võimalusel astuda välja oma vägistatud kodumaa ja rahva kasuks.

Mõne sõnaga ka polgukomandör Jaan Lukasest. Jaan Lukas oli osalenud mobiliseerituna nii Esimeses maailmasõjas kui läbi teinud ka Vabadussõja. Teda oli autasustatud vabadusristiga 1/3. Lukas oli aastail 1928-1930 õppiud Kõrgemas Sõjakoolis ja 1940.aasta veebruaris oli ta ülendatud koloneliks. Samal aastal lõpetas ta Tartu Ülikooli õigusteaduskonna. Pärast Eesti okupeerimist määrati Jaan Lukas punaväkke polgukomandöriks. Kui vabatahtlikult või vägivaldselt see toimus, ei ole autorile teada. 1941.aastal Eesti Vabariigi endiste sõjaväelaste hulgas läbiviidud ^puhastusest" ja arreteerimisest ta pääses. 1943.aastal ülendati Jaan Lukas Punaarmee kindralmajoriks. 1950.aastal Lukas arreteeriti ja ta suri 1953.aastal Taišeti vangilaagris. Järjekordne Eesti ohvitseri lugu...

Autor ei pea vajalikuks siinkohal edastada lugejale Nõukogude-aegset sõjakirjanduse klassikat Eesti territoriaal-laskurkorpuse väljaõppest, suurepärasest võitlustahtest, meeleoludest, kommunistlikust vaimust, ideoloogilisest kasvatustööst jne. Algselt plaanisin küll kirjutada mõne lõigu ka suurteosest „Eesti rahvas Suures Isamaasõjas", aga otsustasin lugejat nendest valedest ja rumalustest säästa.

Autorile jäi arhiivis silma üks huvitav dokument. Arvan siinkohal sobilikuks selle sisu ära trükkida. Erilisi hinnanguid andmata peaks see rääkima nii Punaarmee polgus valitsenud meeleoludest kui ka eestlaste suhtumisest sellesse.

Kirjutajale teadmata asjaoludel andis Harald Riipalu 16.juulil 1942 Eesti Julgestuspolitseis tunnistusi kommunistlikus tegevuses süüdistatud kellegi Sergei Aleksandri poeg Glubakovi kohta. Riipalu ja Glubakov olid olnud relvavennad kuulsusrikkas 232.laskurpolgus.

Riipalu tunnistab: „Glubakov oli komnoorte rakukese üks esimesi liikmeid ja meelsuselt kommunist. Ta oli veel politruki lähem kaastööline, andes poliittunde ja võttis ka väljaspool õppetööd sõna kommunismi kasuks" Hea tahtmise ja pisukese muigega võime siit välja lugeda, et poliittunnid olid veel enamvähem talutavad, aga kui keegi ka väljaspool kohustuslikke poliittunde kommunismi ülistas,oli see Eesti ohvitserile liig.

Mida tundsid Eesti ohvitserid ja sõjaväelased, seda teavad ainult neid

sündmusi vahetult läbi elanud mehed ise. Ilmselt ootasid nii mõnedki nendest sõja alguse kuuldustele kinnitust. Kas üldse enam hullemaks saabki minna? Nagu keegi on öelnud: „Hea sõda on parem kui vilets rahu." Vaatamata sellele iroonia ja naljaga pooleks öeldule ei saa autor kunagi nõustuda ühegi väitega, mis räägib sõja kasuks, olgu see nii möödapääsmatu või õilis ja õigustatud kui tahes. Teinekord võib vajalik ja möödapääsmatu olla sõja tulemus ehk resultaat. Sõda ise on alati halb!

Kellele kahjuks, kellele õnneks, aga tookord ei pidanud sõda kaua ootama.

Algab sõda

22.juunil 1941 algas ajaloo üks verisemaid konflikte Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu ja Saksamaa vahel. Ma ei peatuks siin pikemalt teemal, kes kellele tegelikult kallale tungis, kes andis ennetava löögi jne. Sõjaajaloo huvilised on ilmselt lugenud mitmeid erinevaid tõlgendusi ja selgitusi. Fakt on see, et sõda, mis puudutas väga otseselt ka Eestit ja meie raamatu peakangelast, oli alanud. Kelle jaoks Suur Isamaasõda, kellele plaani Barbarossa käivitamine.

Nagu eelnevalt mainisime, oli Riipalu sel ajal teenistuses punaväe 232.laskurpolgus. Sõja puhkedes paiknes enamus Eesti korpusest Värska lähistel suvelaagris.

22.juunil oli korpuses arvel 10 348 meest, nendest ligemale 8000 eestimaalased. Juuni lõpus kuulus korpusesse juba 29 000 meest. Kogu täiendus oli tulnud NSV Liidust. Eestist mobiliseerituid korpusesse ei saadetud. Kui sõja esimesel päeval moodustasid Eesti sõjaväelased 75% isikkoosseisust, siis nädal hiljem vaid 27%. Alates juuni lõpust ei saanud korpust enam vaadelda rahvuslik-territoriaalsena, vaid tavalise väekoondisena, kus teenis ka palju eestlasi.

25.-26..juunil sai 182.diviis, seega ka Riipalu, käsu paikneda ümber Venemaale Pihkva taha õppelaagrisse. Peale sõja algust oli Elva polk toodud tagasi oma baasi varude ja relvastuse täiendamiseks. Kui 180.-diviis pidi Staraja Russa lähistele jõudmiseks kasutama raudeed, siis 182.diviisil tuli sihtkohta jõuda omal jõul Pihkva kaudu. 182.diviisi põhiosa alustas liikumist 27.-28.juunil.

Harald Riipalu on kirjutanud oma märkmetes, et tema alustas liikumist Elvast 28.juunil.

Eesti mõistes oli tegemist tõeliselt suure logistilise manöövriga. Korpusele rekvireeriti Eestist autosid ja muud vara ning taludest tuhandeid hobuseid. Vähem kui nädalaga liikusid Eestist välja kümned tuhanded mehed, tuhandeid tonne laskemoona, relvi jm. varustust, üle 5000 hobuse, nende vankrid ja sööt, sajad autod. Vene ohvitseride naised-lapsed jne. 182.diviisiga läks kaasa ka gaasikaitse varustus ja paar Tartu linnaliini autobussi, mis olid täidetud konservidega.

Kuid tegu polnud lahingusse minekuga. Juba 25.juulil 1941 oli vastu võetud otsus viia Eesti jt rahvuskorpused „kontrrevolitsiooniliste elementide väljaastumise ohu tõttu" rinde asemel Venemaa territooriumile. Sellele järgnes korraldus demobiliseerida korpusest Eesti kodanikud.

Eesti sõjaväelaste valvamine ja rännakurežiim sarnanesid rohkem vahi all hoidmise ning konvoeerimisega. Võib arvata, et rinde stabiliseerumise korral jätkunuks enamiku eestlaste „sõjasõit" edasi itta, koonduslaagritesse.

Paljud sõdurid põgenesid koos relvadega juba rännaku ajal. Selle tõkestamiseks piirati rännakukolonnid venelaste poolt ümber. Politruk märkis iga peatuskoha ümber maastikul esemed, kust kaugemale mineku korral ähvardati mahalaskmisega. Nii lastigi Võrumaal maha veebel Tamm.

Paljudel mestel olid jalad veriseks hõõrdunud ja nad kõndisid veriste jalgadega või paljajalu. Politruki arvamuse kohaselt hõõrusid sõdurid jalad meelega veriseks, et rännakust pääseda. Ööpäevaseks läbitavaks teekonnaks oli planeeritud 40 kilomeetrit. Kuna aga hõõrdunud ja veritsevate jalgade tõttu oli tempo aeglane, tuli sõduritel ettenähtud teekonna läbimiseks liikuda ööpäevas kuni 14 tundi.

Rindel oli aga olukord muutunud venelaste jaoks väga ähvardavaks. Juuni lõpus otsustati ka Eesti korpus tagala asemel kohe rindele saata. See otsus võis päästa nii mõnedki eestlased koonduslaagrist või koguni kuulist.

Punaarmee ülemjuhatuse peakorteri käsuga 29.juunist 1941 Looderinde kaitse tugevdamise kohta Pihkva-Velikaja jõe joonel pidi kogu 22.korpus asuma hoopis Porhovi ette Leningradi suuna kaitsele.

Suur osa korpusest oli aga liikunud või kohale jõudnud eelmise käsu

sihtkohtadesse; osad juba isegi Staraja Russasse. Väidetavalt jõudsid esimesed korpuse üksused Porhovi ette positsioonidele juuli esimestel päevadel.

232.polk koos Harald Riipaluga oli liikunud oma rännakul Elvast esialgu Põlva suunas. Seejärel muudeti rännaku suunda: Võru ja Vastseliina kaudu ning lõuna poolt Petserit Porhovi suunas. Rännakul Petseri lähistel liiguti umbes 15 kilomeetrit Riia-Pihkva kiviteel. Rännaku viiendal päeval jõudis kolonn Ataki küla juurde metsa. See oli senise rännaku vältel esimene puhkepäev.

Kas teadis või tundis Riipalu ette, et venelastega jäädes tuleb varem või hiljem kas koonduslaager või kuul? Või oli kogu see Punaarmee värk ideoloogiliselt vastuvõetamatu?

Oli põhjus üks või teine, aga 2.juulil 1941 leidis Riipalu võimaluse venelaste juurest põgeneda. Seega ei jõudnud Harald Riipalu kuulsusrikka Punaarmee Eesti laskurkorpuse ridades osaleda mitte üheski lahingus ega teha ühtegi pauku.

Voldemar Pinn kirjutab oma raamatus Riipalu ületulekust järgmiselt: „Rännaku viiendal päeval jõuti Velikaja jõe lähistel oleva Ataki küla juurde metsa, kus meestele tehti puhkepeatus.

Rännaku jätkamise ajal toimunud Saksa lennukite ründamise ajal, ära kasutades tekkinud segadust, otsustab Riipalu oma meestega alustada teekonda Lätist tulevatele sakslastele vastu.

Veel on teada: polgu mehed leidsid pärast sakslaste õhurünnakut surnu, kelle taskus olid Harald Riipalu dokumendid. Ilmselt kavatsusega, et keegi ei hakkaks teda taga otsima, pani Riipalu oma dokumendid õhurünnaku aegu hukkunud mehe tasku."

Kahjuks puudub Voldemar Pinni raamatus viide eelkirjeldatud informatsiooni allikale.

Küll aga leidsime osalise kinnituse Riipalu surnuks tunnistamise ja isegi matmise kohta. Harald Riipalu on arhiividokumentides märgitud langenuks ning maetuks 3.juulil Olavitsi küla juurde Pihkva rajoonis.

Riipalu kirjutas oma märkmetes iseenda kohta järgmiselt: 2.juuli õhtul põgeneb punaarmeest ning mõned päevad hiljem jõuab Lätis saksa sõjaväe üksuste juurde, kellega teeb kaasa lahingud kuni Pihkva langemiseni. Saadetakse siis sõjavangilaagri vabastamiseks ning sealt väljaõppelaagri, kust jõuab kodumaale 31.märtsil 1942.

Mida on tänaseks teada Ataki küla juures toimunust? Meinhard Leetmaa on kirjutanud neist sündmustest järgmist: „Viienda rännakupäeva järel oli üks puhkepäev, mida veetsime Ataki küla metsas. Samal päeval võtsin vastu rügemendi korrapidaja ohvitseri kohused, saades käsutusse ratsahobuse ja ratsakäskjala. Meie truud sõjakaaslased, eesti hobused, jäid ka sel puhkepäeval söömata. Heinamaa oli küll puhkekodu kõrval, kuid pidevalt lendavate saksa luurelennukite vaatluse all. Saatnuks hobused, 500-600 looma, heinamaale sööma, oleks nad kohe õhurünnakuga hävitatud.

Rännaku jätkamine algas kell 18.00. Staabiülemalt sain kogu rügemendi rännakkolonni järjekorra nimekirja allüksuste kaupa ja käsu asuda kell 18.00 metsaservale teeäärsesse kontrollpunkti ning lasta nimestikus märgitud järjekorras rügemendi allüksused liikuma. Kui kõik kolm pataljoni olid mööda marssinud ja läbimata veel rügemendi patarei, erikomandod ja voor, andsin kokkuleppel patarei ülemaga allüksuse liikumise järjestuse lehe üle ühes oma kohustustega. Ise sõitsin rügemendile ratsa järele. Pool tundi hiljem ründasid saksa lennukid 100 kg pommidega kolonni saba ja metsaserva, kus tihedalt koos olid rügemendi eriüksused ja voorid. Olin rünnaku kohast 1 km eespool metsavahelisel teel, kus liikus rügemendi kolonn. Kuid ka seal tekitas plahvatuse müra väljaõppeta vene sõdureis paanika. Kõik jooksid teelt metsa laiali. Ka hobusemehed jätsid hobused teele ja kadusid metsa. Valveta jäänud hobused hüppasid kõrgelt teetammilt alla koos raskete veokoormatega, murdes jalaluud ja purustades vankrite rattad. Pärast õhurünnakut liikus rügement edasi Porhovi suunas. Sain rügemendi komissarilt käsu sõita tagasi ja organiseerida haavatute evakueerimist. Selgus, et surnuid oli 30 ja haavatuid 40 ümber."

Kuigi Leetmaa ei ole sõnagagi maininud selle rünnaku ajal toimunud ülejooksmist, olid väidetavalt just eelkirjeldatud sündmused need, mille käigus Harald Riipalul õnnestus Punaarmeest põgeneda.

Riipalu polnud kaugeltki erandlik ega ainuke ülejooksik. Hanno Ojalo pakub raamatus „Korpusepoisid" enam-vähem tõestatud arvuks 4500. Seega jooksis üle enamik territoriaalkorpuses teeninud eestlastest. Ju siis oli põhjust.

Keeruline on leida kinnitust Riipalu enda poolt kirjapandule selle kohta, et ta

kohe peale ületulekut sakslaste poolele osales koos nendega ka lahingutegevuses. Samuti ei tundu tõepärane väljaõppelaagris viibimine. Viiteid selle kohta, et Riipalu polnudki sõjavang, vaid hoopis väljaõppel, võime leida erinevatest allikatest.

Sõjavangis oli Riipalu aga kindlasti. Kinnituse selle kohta leiame ka Riipalu isiklikust SS-toimikust, kus eelneva teenistuskäigu kirjelduses on märgitud: 2.7.1941 - 31.3.1942 - ülejooksmine Saksa sõjaväkke ja vangistus."

Dokumentaalseks kinnituseks sõjavangis olemise kohta on Riigiarhiivis säilinud nimekiri „Nimistu Saksa sõjavangis (Königsbergis) viibinud eestlaste kohta, kes kojuminekuks vabastatud Valgas, 9.XI 41 - välja arvatud joonega allakriipsutatud, kes on jäänud Saksamaale.

Nimekirjas leiame nr.3002 järel Harald Riipalu nime, mis on samuti alla kriipsutatud. Kokku on nimekirjas 3007 nime, mis samuti annab veidi ruumi ettekujutuseks nii sõjavangis olnud kui ka üle jooksnud meeste arvust üldse. Nii nagu nimekirja pealdises öeldud, jäid Saksamaale need, kelle nimi oli alla kriipsutatud.

Saksamaale jäämise üks põhjus võis olla ka Harald Riipalu hea saksa keele oskus. Nii kummaline kui see ka ei tundu, aga just nii kirjeldab neid sündmusi oma mälestustes Meinhard Leetmaa: „Siinne laagriülem laskis pärida igalt mehelt andmeid tema saksa keele oskuse kohta. Lootes, et saksa keele tundjad ehk tööle saadetakse ja sellega saab end näljasurmast päästa, meldisin ka end saksa keele oskajate hulka. Lootes, eks töö juures õpib juurde.

Hiljem oli pettumus ja meelepaha suur. Kakstuhat meest, kes meldisid end keele mitteoskajatena, pandi rongile ja saadeti koju. „Saksa keele" oskajad kakstuhat, nende hulgas ka mina, jäid laagrisse näljakuurile edasi, kuni kõigi Eesti vangide kojuviimiseni märtsis ja aprillis 1942."

Seega ei pääsenud Harald Riipalu veel 1941.aasta sügisel kodumaale.

Königsbergi lähistel asunud laagrist saadeti Riipalu 5.detsembril 1941 Wustrau laagrisse Brandenburgi lähedal. Riigiarhiivis on võimalik heita pilk dokumendile, mis sisaldab vangide nimekirja, kes on saadetud eelnimetatud kuupäeval Wustrausse. Nimekirjas nr.494 järel on järgmine kanne: „0.ltn Riipalu Harald 13.02.1912, Dorpat, Tolstoi 11-2"

Sõjavangide olukord laagrites oli väga vilets. Meestel tuli elada külmades ja niisketes barakkides. Eluasemed olid täis kirpe, lutikaid ja täisid. Hügieenitingimused olid allpool igasugust arvestust. Söögiks pakuti prantsuse sõjavangide poolt keedetud suppi koorega kartulitest, kaalikatest ja muust juurviljast. Vahel leidus selles isegi tükike liha.

Lääneliitlaste sõjavangid said Rahvusvahelise Punase Risti kaudu toiduaineid ja maiustusi. Nad ei kannatanud nälga ja andsid oma „mittesöödava kaalikasupi" portsud tihti eestlastele. Nälja peletamiseks müüsid ja vahetasid eestlased prantslaste ja inglastega oma väheseid allesjäänud esemeid leiva vastu.

Jõulude eel 1941 saabusid eestlastele kingituspakid „Eesti Ühisabilt" Iga mees sai viilaka leiba ja ca 25 gr.soolast seapekki. Leivatükikest ja pekki hoiti närimata senikaua suus, kuni see sulas.

Alatoitluse tagajärjel hakkasid levima haigused. Ka eestlaste hulgas oli surmajuhtumeid.

Aasta lõpus hakkasid eestlasteni jõudma kirjad ja pakid kodumaalt. Eesti Omavalitsusel õnnestus jõuda sakslastega kokkuleppele sõjavangide toomiseks kodumaale.

Sellised olid läbielamised ja vintsutused, mida eestlased pidid taluma pärast Punaarmeest ületulekut. Mis motiveeris eesti mehi pärast sellist kohtlemist sakslaste poolt veel nendega koos sõdima?

Seletuseks saab olla ainult muude valikute puudumine. Haritud Eesti ohvitseridele oli esmatähtis jääda iga hinna eest relvade juurde. Ainult nii oli võimalik midagi ära teha oma maa ja rahva kaitseks. Saksa munder ja sõjavägi oli ainuke võimalus, kuna enamiku meeste kasvatus, põhimõtted ja tõekspidamised välistasid Punaarmees võitlemise.

Oma tütrele pole Harald Riipalu sellest eluperioodist rääkinud kunagi midagi. Nagu juba eelnevalt öeldud, ei toonud Riipalu kunagi „tööd koju kaasa" ehk teisiti öeldes - ta on oma tütart sõjajuttudest säästnud.

1942.aasta märtsis saabusid laagritesse Eesti Omavalitsuse poolt saadetud bussid, millega hakati sõjavange kodumaale tooma. Märtsi lõpul saabunud bussiga asus teele ka Riipalu. 31.märtsil 1942 jõudis Harald Riipalu Eestisse. Riipalu toimetati Valgas asunud laagrisse, kust ta kohe ka vabastati.

Saksa sõjaväega ühinemine

„Valisime kahest halvast võimalusest vähem halva..." kirjutab leegionär Ago Loorpärg oma raamatu esilehel. Kindlasti on nii mõelnud paljud Eesti mehed, kes vabatahtlikult või muul moel olid Saksa vormis sõdinud.

Rolf Michaelis kirjutab raamatus ^Eestlased Waffen-SS-is": „7.juulil 1941, mil Saksa 18.armee operatsiooni „Barbarossa" raames Eesti piiri ületas, tervitasid 1 125 000 eestlast teda kui bolševismist vabastajat. 47 500 ruutkilomeetrilisel territooriumil edasi tungides kohtasid Saksa sõdurid ennast metsavendadeks nimetanud eesti vabadusvõitlejaid, kes sama aasta 22.juunil olid alustanud avalikku võitlust väiksemate Punaarmee üksustega."

Nagu näeme, on eelkirjeldatu pisut ebatäpne ja ehk liigagi emotsionaalne hinnang olukorrale. Kahtlemata oli aga esimene aasta okupatsiooni ja punast terrorit enamikule eestlastele igaveseks välistanud punavõimuga leppimise. Prooviti haarata kinni igast võimalusest venelastega arved õiendada. Aastaga oli toimunud küüditamine, politsei ja kaitseväe hävitamine, massilised hukkamised jne. Saagu sakslastega hiljem, mis saab, aga ega nad hullemad ikka pole kui punased, mõtlesid paljud.

Millised plaanid olid aga sakslastel Eestiga?

Saksa vägede kiire edasiliikumise tulemusena sai Eestist 20.septembril 1941 väegrupi Nord tagala, mida juhatas kindral von Rocques. Samalt mehelt sai ka dr.Hjalmar Mäe volitused omavalitsuse moodustamiseks. Loodud valitsuse meelsuses ei pruugi lugejal muidugi kahelda.

Eesti arvati alates 5.detsembrist 1941 ida-alade rahvakomissariaadi *(Reichskommisariat Ostland)* koosseisu. Ida-alade riigiminister Alfred Rosenberg iseloomustas balti rahvaid järgmiselt: leedulasi pidas ta ^rassiliselt alaväärtuslikeks", lätlased olid tema meelest „suures osas venelastega segunenud", kuid eestlasi iseloomustas ta kui „balti rahvaste eliiti. Kas oli selle iseloomustuse andmisel oma osa mänginud ka Rosenbergi sünnikoht Tallinn, pole autorile teada.

Sakslased polnud aga sugugi kohe vaimustusega nõus balti rahvaid sarnaselt teistega, liitlastena oma teenistusse võtma. Felix Steiner kirjutas tagantjärele eht-saksalikult järgmist: „Nüüd maksis kätte 1941.aasta suve lühinägelikkus, kui balti rahvuste abivalmilt pakutud partnerlus oli upsakalt tagasi lükatud. Lätil ja Eestil oli küllalt haritud ohvitsere ja sõdureid, kes venelasi tundsid ja neid oma põlisvaenlasteks pidasid. Oleks olnud võimalik suuremate raskusteta ja lühikese ajaga formeerida nendest tugevad, umbes sajatuhande mehelised väeosad ja need korralikult relvastada kõiksugu vene relvadega. Saksa rinde toena oleksid need usaldusväärsed sõdurid võinud osutada hindamatut teenistust. Saksa väejuhatus võitles aga tookord pigem ilma sügavuseta, selle asemel, et okupeeritud alade usaldusväärseid ja võitlustahtelisi rahvaid võtta liitlastena.

SS-Gruppenführer Berger, asudes ametisse ida-alade riigiministeeriumi riigisekretärina, soovitas, pidades eelkõige silmas balti vabatahtlike värbamist sõjaväkke, anda Rosenbergil Baltimaadele autonoomia. 8.veebruaril 1943 lükkas Hitler balti rahvaste autonoomiataotlused tagasi.

Felix Steiner kirjutab: „Ka balti rahvad olid oletanud, et sakslased bolševike väljaastumise järel nende maade varasema vabaduse jälle taastavad ja võtavad neid kui liitlasi. Nad olid valmis jõudumööda osalema Reichi võitluses ta pärusvaenlase vastu. Kui riigivalitsus oli nende pakkumise tagasi lükanud, püüdsid eestlased ja lätlased taotleda vähemalt suuremate rahvuslike väeosade formeerimist, nõudmata isegi ülimuslikkust nende juhtimisel. Alustuseks olid nad rahul ka vaid politseiüksustega. Neile polnud oluline mitte üksuste liik, nad tahtsid vaid saada omamaiseid relvakandjaid." Kindlasti võtab viimane lause kokku paljude eestlaste mõtted ja püüdlused.

Selle üle, mis oleks Eestist saanud, kui Saksamaa oleks sõja võitnud, on juba palju spekuleeritud ja võibki spekuleerima jääda. Fakt on aga see, et sel hetkel oli see Eesti meestele üks vähestest võimalustest jääda relvade juurde ja võidelda bolševismi vastu.

Juba augustis 1941 moodustati esimesed Eesti julgestusüksused ehk

julgestusgrupid Saksa armee juures. Julgeolekuüksused kandsid numbreid 181-186. Nii neid nimetatigi: 181.Eesti julgestusüksus või julgestusgrupp jne. Arvkombinatsiooni kaks esimest numbrit viitavad Saksa 18.armeele, kelle juurde üksused olid moodustatud.

15.mail 1942 läksid nimetatud üksused Saksa välipolitsei alluvusse. Saksa välipolitseil oli märksa rohkem võimalusi ja ka suurem huvi eestlastest vabatahtlikke teenistusse võtta. Esimesed mehed võeti välipolitsei teenistusse juba 1941.aasta suvel.

21.oktoobril 1941 määras väegrupi Nord tagalaülem kindlaks oma haldusalal moodustatud ja veel moodutatavate vabatahtlike üksuste struktuuri. Sama aasta detsembrist alates hakati välipolitseile alluvaid üksusi nimetama kaitsepataljonideks.

Eestis moodustati kaitsepataljonid kõigepealt Tartus, Viljandis, Põltsamaal ja Pihkvas. Vastavalt vajadusele võis Tallinnas resideeriv välipolitsei komandör formeerida kohalike komandantide nõusolekul uusi üksusi. Pataljonid kandsid järgmisi numbreid:

29.kaitsepataljon Tallinnas,
30.kaitsepataljon Tallinnas,
31.kaitsepataljon Rakveres,
32.kaitsepataljon Võrus,
33.kaitsepataljon Tartus,
34.kaitsepataljon Võrus
35.kaitsepataljon Pärnus,
36.kaitsepataljon Kuressaares.

Aja jooksul muutusid nii üksuste numbrid kui ka alluvus. 1.oktoobril 1942 oli välipolitsei komandöri alluvuses 591 sakslasest ja 5110 eestlasest politseinikku pluss 5385 kaitsepataljonides teenivat eestlast.

Räägime siinkohal pisut lähemalt 36.kaitsepataljoni loomisest ja tegevusest, sest selle üksuse koosseisus asus 10.aprillil 1942 teenima ka Harald Riipalu.

Just nii nagu pealkirjas, kõlas pataljoni saksakeelne nimetus, mille ilmselt kõige lähedasem tõlge on just nimelt kaitsepataljon. Täht F tähistab sõna front ja näitab, et tegemist on kaitse rindepataljoniga. Eksisteerisid veel näiteks kaitse vahipataljonid *{Schutzmannschaft Wacht Bataillon)* või kaitse tagavarapataljon *(Schutzmannschaft Erzatz Bataillon).* Nende üksuste nimetustes kasutati vastavalt tähti W või E.

Rahva seas on kindlasti tuntuim nimetus politseipataljon. Tegelikult muutusid üksuste nimed ja numbrid korduvalt. Ametlikult nimetati kaitsepataljonid ümber politseipataljonideks 9.detsembril 1943.

36.kaitsepataljoni sünnipäevaks tuleb Harald Riipalu märkmete järgi lugeda 23.novembrit 1941, mil anti välja esimene käskkiri ja algas tegelik töö pataljoni formeerimiseks.

Pataljoni formeerija ehk esimese ülema kohta on teada suhteliselt vähe. Riipalu märkmetele tuginedes oli selleks Eesti sõjaväe ratsarügemendi rittmeister Tarjo, endise perekonnanimega Tuudeberg. Tegemist oli kapten Alo Tarjoga, kelle korrektne nimekuju kuni 1937.aastani oli Aleksander Tunderberg. Sõjaväest tervislikel põhjustel lahkunud Tarjo teenis hiljem Kaitseliidus kapteni auastmes.

Pataljoni formeerimise piirkonnaks oli Haapsalu ja Lääne-Eesti saared. Pataljoni staabi asukohaks oli määratud Kuressaare. Riipalu seletab sellest tulenevalt ka käelindi kirjet „Schutzmannschafts-Bataillon 36 Ahrensburg". Raskete jääolude tõttu viidi staap siiski Haapsallu.

23.novembril 1941 Tallinnast Haapsallu jõudnud pataljoni formeerimise meeskonnal avanes üsna lootusetu pilt. Staabi asukohaks määratud Lääne-Saare sõjaväeringkonna hoones Ehte tänav 9 olid aknad lõhutud, torud lõhki külmunud ja uksed sisse pekstud.

Mehed olid aga tahtmist täis ja vaatamata ametiasutuste leigele suhtumisele muutus olukord järjest paremaks. Riipalu kirjutas: ^Rohukülast saadakse küttepuid ja samuti ka venelaste poolt mahajäetud põlenud raudvoodid. Võetakse töömees, kes parandab mõned uksed ja aknad. 10.detsembri hommikuks saadakse isegi küljealuse põhku. Nähes, et pataljoni ikka „tosiselt" formeeritakse, muutub ka ametiasutuste suhtumine vastutulelikumaks."

10.detsembri mobilisatsioonipäevaga saadi kokku 70-80 meest, kellest vastu võeti 40. Riipalu kirjutas: „12.detsember kuni 1.jaanuar 1942 toimub meeste arstlik ülevaatus. Kompaniidesse määramine. Kindla päevakorra maksmapanemine ja õppused. Õppusi saab teostada ainult ruumis, kuna mehed on tulnud viletsas riietuses, mõnel jalanõudeks vaid nööriga jalga seotud kalossid. Pataljonile on lubatud ka varustust, seda aga pole senini saabunud"

Raske uskuda, et sellistes oludes alustanud mehed mõne aasta pärast nii kodus, Eestis, kui ka mujal lahingutes venelastele selliseid „etendusi" andsid, et kõike ei julge Vene arhiivid ega ajaloolased tänaseni avalikustada.

21.jaanuaril 1941 sai pataljon omakaitse meeste näol täiendust. Pataljoni koosseis alates sellest hetkest:

1.kompanii Haapsalus - ülem nooremleitnant Johanners Laul

2.kompanii Kuressares - ülem nooremleitnant Hermann Koppel

3.kompanii Kuressaares - ülem nooremleitnant Alo Tael

4.kompanii Kärdlas - ülem nooremleitnant Karl Palm

Riipalu kirjutas: „Käivad siseõppused, et anda meestele veidi sõjamehe välimust. Pataljonis on mehi juba küllalt - puudub vaid varustus."

Veebruaris õnnestus pataljonil hankida venelastelt Hiiumaale maha jäänud vanu relvi ja sõidukeid. 5.märtsil saadi Tallinnast kauaoodatud riidevarustus, milleks oli Läti sõjaväe vorm. Saadi juurde ka vintpüsse ja isegi

kuulipildujaid. „Nüüd võib tõsiselt asuda õppuste teostamisele," kirjutas Riipalu.

27.märtsil 1942 saabus korraldus pataljon Haapsallu koondada ja ärasõiduks valmis panna.

1.aprillil 1942 määrati pataljoni ülemaks major Julius Renter. Rittmeister Tarjo viidi Tallinna.

9.aprillil alustas pataljon Haapsalust sõitu Tartusse.

10.aprillil 1942 jõudis pataljon Tartusse ja samal päeval astus pataljoni teenistusse ka leitnant Harald Riipalu.

Harald Riipalu kirjutas: „Tartu ajajärk 10.04.42 - 02.08.42 on õieti intensiivne väljaõppe ajajärk, samuti ka lõpliku struktuuri väljakujunemise aeg."

Väljakujunenuna oli siis struktuur järgmine:

Pataljoni staap:

major Julius Renter - pataljoni ülem

major Vallo Teetsmaa - Führer d.Reitestafel

ülemleitnant Hans Neljandik - relvurohvitser

dr.Villem Grossthal - pataljoni arst

leitnant Paul Rinne - adjutant

1.kompanii:

ülemleitnant Rudolf Laud - kompanii ülem

leitnant Leonhard Riit - 1.rühma ülem

leitnant Juhan Kukk - 2.rühma ülem

leitnant Valter Allase - 3.rühma ülem

ülemleitnant Viktor Vakar - laskurrühma ülem

leitnant Väino Reinsalu - pataljoni vooriülem

2.kompanii:

leitnant Karl Palm - kompanii ülem

leitnant Elmar Lipping - 1.rühma ülem

ülemleitnant Eduard Väärsi - 2.rühma ülem

leitnant Viktor Ermus - 3.rühma ülem

leitnant Lembit Vaher - laskurrühma ülem

3.kompanii:

ülemleitnant Harald Riipalu - kompanii ülem

leitnant Artur Tammaru - 1.rühma ülem

leitnant Elmar Vilumäe - 2.rühma ülem

leitnant Viktor Piho - 3.rühma ülem

leitnant Hans Lossmann - laskurrühma ülem

ülemleitnant Elmar Kivtsi - 4.laskurrühma ülem

Huvitav on märkida, et 3.kompanii 4.laskurrühm oli tegelikult orkester. Riipalu kirjutas: ^Pataljoni orkester tuuakse 3.kompanii koosseisu, milline moodustab 3.kompaniis 4.laskurrühma. Vajaduse korral aga täidab ka oma ülesandeid kui orkester. Orkestri juhiks on kapellmeister Albert Kõhelik".

Tartus asusid pataljoni staap ja 1. kompanii aadressil Lai tänav 30, 2.kompanii Lai tänav 17 ja 3.kompanii Näituse tänav 22.

Varustus oli igast küljest paranenud, kuid endiselt valmistasid muret jalatsid ja riided. Enamus pataljonist oli endiselt riietatud Läti sõjaväe vormi, millele olid kinnitatud Eesti sõjaväe tunnused. Ohvitserid kandsid oma endist vormi.

Nagu ikka, kuulusid sõdurielu juurde ka sõdurijutud. Tihti kippusid need - eriti tagantjärele meenutades - üsna lõbusad olema.

36.kaitsepataljoni 3.kompanii 1.rühma võitleja Vassili Arula jutustas: „Meie kompanii ülem oli vanemleitnant Riipalu ja minu rühmaülemaks leitnant Artur Tammaru.

Riipalut mäletan kui väga head ohvitseri. Mina olen mõned korrad ka tema naisele ja tütrele nende elukohta paki viinud. II kompanii ülem

vanemleitnant Palm oli sõna otseses mõttes siga oma meeste vastu. Seda oli näha nii tema käitumisest, kui ka sellest, et näiteks linna ei lubanud ta oma mehi peaaegu üldse. Riipalu meile linnas käimises peaaegu takistusi ei teinud.

Minu sõber oli meie kompaniist poiss nimega Sannik. Ta oli ligemale 190 cm pikk ja eestiaegse jõumehe Jaago vennapoeg või vähemalt sugulane. Ta oli tulnud Harkust mingist raskestikasvatatavate koolist ja üldse äkilise loomuga.

Tema viha sakslaste vastu oli nii suur, et ta kandis alati taskus kaasas kääre. Kui Tartus juhtus talle linnas vastu jalutama Eesti tüdruk koos sakslasega, siis lõikas ta kõigepealt ära salgu juukseid ja ega reeglina ka sakslane keretäiest pääsenud.

Samuti murdis ta sisse meie saksa sideohvitseri korterisse ja peksis selle segamini. Ega ta midagi varastada ei tahtnudki ja ega ta varas polnudki.

Me olime kõik kindlad, et selliste naljade eest Sannik maha lastakse. Kohtu alla ta antigi ja saadeti Riiga trahvipataljoni. Hiljem pole ma temast midagi kuulnud."

Iga päevaga tuli lähemale aeg, mil tuli minna õppustel omandatut ka praktikas rakendama.

2.augustil 1942 kell 14.05 alustas pataljon 53 vagunist koosneva ešeloniga teed Tartust Valgevene poole.

Rong saabus Novojelnaja jaama 5.augustil. Sealt jätkus teekond 28 kilomeetri pikkuse jalgsirännakuga Novogrudoki asulasse. Just Novogrudok on nagu saatuse tahtel koht, mis veel tänagi ei lase 36.pataljoni elavatel ega lahkunud liikmetel rahulikult olla. Teatud huvigruppide ja organisatsioonide survel tõuseb aeg-ajalt jälle avalikkuse ette selle Valgevene külakese nimi, et heita halba valgust Eesti sõjameestele.

Novogrudok

President Lennart Meri ettepanekul moodustati Rahvusvaheline Inimsustevastaste Kuritegude Uurimise Eesti komisjon, mille ülesandeks oli Eesti Vabariigi territooriumil Saksamaa ja Nõukogude Liidu okupatsioonide ajal toime pandud inimsustevastaste kuritegude erapooletu uurimine. Komisjon kutsuti kokku 1998.aasta oktoobris ja selle tööd juhtis Max Jakobson. Max Jakobson on Viiburis sündinud juudi soost Soome diplomaat ja ajakirjanik, kes on töötanud ka suursaadikuna Rootsis ja ÜRO-s

Komisjoni töö tulemusena koostati raportid kolme etapi kohta. I etapp käsitleb Nõukogude okupatsiooni Eestis aastatel 1940-1941, II etapp Saksa okupatsiooni Eestis aastatel 1941-1944 ja III etapp Nõukogude okupatsiooni Eestis alates 1944.aastast. Raportid on avalikud ning avaldatud eesti, vene ja inglise keeles.

II etapi raportis, mis avaldati 2001.aastal, leiab käsitlemist ka Novogrudoki ja 36.kaitsepataljoni teema. Järgnevas on väljavõtted komisjoni aruandest.

Komisjoni uurijad on analüüsinud sõjajärgsete Nõukogude kohtuprotsesside toimikuid, püüdes välja selgitada eesti sõjaliste üksuste ja politseipataljonide assukohti ja tegevust eri aegadel. Osa materjalist saab kokku viia raamatus „Eesti Vabadusvõitlejad"' esitatud teabega. Teavet saadi ka inimestelt ja mälestustest. Oma uurimustöö põhjal järeldas komisjon, et Eesti Leegion ja mõned eesti politseipataljonid osalesid aktiivselt juutide vastu suunatud haarangute korraldamisel ja juutide mahalaskmisel vähemalt ühes Valgevene linnas (Novogrudok), valvekohustuse täitmisel vähemalt neljas Poola linnas (Lodz, Przemysl, Rzeczow ja Tarnopol) ning mõnedes Eesti ja muudes riikides asuvates laagrites, samuti aitasid nad kaasa teadmata arvu tsiviilelanike küüditamisel Valgevenest ja Poolast Saksamaale.

Esmapilgul võiks arvata, et asi on otsustatud ja igati tõestatud, kui arvestada nii komisjoni ellukutsuja kui ka liikmete ja eriti komisjoni juhi autoriteeti ja pädevust.

Komisjon toob raportis välja isikute nimekirja, kes oma ametikoha tõttu jagavad vastutust Eestis toimepandud kriminaalsete tegude eest ning vastutavad kaudselt ka nende nõusolekul Saksa okupatsiooni ajal formeeritud sõjaliste üksuste ja politseipataljonide tegude eest väljaspool Eesti piire. Nimekirjast leiame ka Johannes Soodla nime.

Komisjoni aruanne sätestab: *^Omakaitse liikmeid värvati hiljem sõjaväeüksustesse või politseipataljonidesse koos teiste vabatahtlikega ja (hilisemas staadiumis) sundvärvatutega. Komisjon uuris olemasolevat vähest materjali nende üksuste tegevuse kohta Eestis ja mujal.*

Komisjon analüüsis eesti sõjaväeüksuste ja politseipataljonide rolli, et teha kindlaks konkreetsed üksused, mis osalesid järgmises tegevuses:

1)...

5)juutidele korraldatud haarangud ja juutide massiline mahalaskmine vähemalt ühes Valgevene linnas (Novogrudok).

Eesti sõjaliste üksuste uurimine on keeruline üksuste nimetustes, koosseisus ja ülesannetes tehtud mitmete muudatuste tõttu, mis on kohati halvasti dokumenteeritud. Kuid siiski on osutunud võimalikuks nõukogudeaegsete kohtudokumentide ettevaatlikul kasutamisel ning võrdlemisel Eesti arhiivimaterjalidega kindlaks määrata, et eesti üksused võtsid aktiivselt osa vähemalt ühest hästi dokumenteeritud haarangust ja massimõrvast Valgevenes, 36.politseipataljon osales 7.augustil 1942 kõigi Novogrudoki linnas veel ellu jäänud juutide kokkukogumisel ja mahalaskmisel.

Avaldatud materjalides kirjeldatakse, et see üksus võitles tollal partisanidega. Komisjon usub, et kuigi politseiüksuste ja partisanide vahel oli mitmeid kokkupõrkeid, kirjeldati osalemist tsiviilelanike, sealhulgas juutide vastu suunatud tegevust vahetevahel kui ^võitlemist partisanide vastu" ja ^sõjavangide valvamist",

Mille järgi komisjon oma „uskumise" kujundas, pole üheselt arusaadav. Üks kasutatud arhiivimaterjale on Harald Riipalu poolt 1943.aasta mais koostatud

dokument nimetusega „Schutzmannschafts-F-Bataillon 36. Ajaloolisi märkmeid"

Toon siinkohal ära muutmata kujul kirjelduse, mida Harald Riipalu on eelnimetatud dokumendis pidanud vajalikuks üles tähendada 36.kaitsepataljoni tegevuse kohta Novogrudokis: *„Pataljon paikneb endistesse Poola sõjaväe poolt ehitatud (hiljem on see ala Nõukogude poolt okupeeritud) ratsaväe kasarmutesse. Kohale jõudnud on päev paar puhkust ning pataljon rakendub partisanide vastasesse võitlusse. Sõit välja ülesande täitmisele toimub autodel - peale ülesande täitmist suundutakse jälle alalisse asupaika. Pataljoni poolt ettevõetud aktsioonid Novogrudoki Gebietskomisari ülesandel on küllaltki edukad. Õieti on võitlus partisanide vastu pataljonile selles koosseisus ka esimesi tuleproove. Paljud mehed on aga võideldes teistes üksustes juba tules karastatud. Võitluses partisanide vastu nimetamisväärseid lahinguid õieti polegi. Samuti ei ole ka nimetamisväärseid kaotusi. Tegutsedes kuni 25.augustini, saavad pataljoni koosseisust haavata Itn.Juhan Kukk (I.komp), rv.Kiri Alder (2 komp) ja langeb rv.Westerbom, Manfred (1 komp).*

Tegevuse vaheaegadel vabadel päevadel pannakse pataljonis rõhku eriti maastikuõppustele komp. ja pataljoni piires ning meeste kehalisele kasvatusele, milleks eriti soodsad ilusad suveilmad. Samuti peab pataljoni käsipalli meeskond Novogrudoki linnameeskonnaga paar võistlust, ning pataljoni orkester annab linnas mõned kontserdid, milles kohapealsed saksa sv. juhid ja tsiviilvalitsuse esindajad osa võtavad. Samuti võib veel märkida, et mitte ainult Valgevenes, vaid ka edaspidi, kus see vähegi võimalik, peab pataljon pidulikult õhtusi loendeid, kus kõlavad võimsalt saksa ja eesti hümnid".

See on sõna-sõnalt ära toodud tekst Harald Riipalu aruandest. Iga lugeja võib ise otsustada, kas siit saab lugeda välja vihjeid meeste süüdistamiseks juutide ja tsiviilelanikkonna vastu toime pndud kuritegudes, või saame selle põhjal hoopis arvata, et midagi sellist pole 36.kaitsepataljoni sõdurid korda saatnud.

Autori isiklik arvamus on, et Riipalu kirjutise põhjal saame kindlalt väita vaid seda, et 36.kaitsepataljon viibis Novogrudokis 5.augustist kuni 25.augustini 1942. Kõik muu, mida me üritame aruande põhjal järeldada, on vaieldamatult spekulatsioon.

Nende ridade kirjutajal on rääkida seik ka isikliku kogemuse pinnalt just Novogrudoki sündmuste tõlgendamisel.

Töötades Lõuna Politseiprefektuuris, oli autoril au toimetada aasta jooksul nn ajaloorubriiki politseiprefektuuri interneti siselehes Lõuna Ekspress. Üritasin alati leida mõne ajaloosündmuse või persooni, kes oleks seotud lehe ilmumiskuupäevaga. Kirjutasin Paju lahingust, Nikolai Trankmannist, Karl Linnasest ja Tartu Vanglas toimepandud massimõrvast, samuti teistest minu arvates eestlaste jaoks tähtsatest ajaloosündmustest või persoonidest. Seda nii positiivse kui ka negatiivse külje pealt.

Veebruarikuusse sattus ka lugu Harald Riipalust. Üsna varsti peale loo ilmumist selles ainult politseiprefektuuri isikkoosseisule mõeldud ajalehes võttis meie pressibürooga ühendust Ilja Nikiforov venekeelsest väljaandest Molodjož Estonii ja avaldas „tõsist muret ja nördimust" ilmunud loo kohta. Kuidas siselehes ilmunud lugu Nikiforovini jõudis, on tänaseni teadmata.

Vaatamata sellele, et Nikiforovi enda teadmised Riipalust ja üldse temaatika tundmine jättis pehmelt öeldes soovida, mis ilmnes näiteks tema poolt saadetud küsimustes, tundis ta erilist „muret" selle üle, et autor oli nimetanud Riipalut ^legendaarseks eesti sõjameheks".

26.märtsil 2008 avaldas Nikiforov oma väljaandes loo pealkirjaga „Plekk mundril". Viidates samuti eelkirjeldatud rahvusvahelise komisjoni aruandele, väitis Nikiforov muuhulgas järgmist: „Iga ohvitseri reputatsiooni loob väeosa, milles ta teenis, 36 politseipataljoni reputatsioon on ju määritud naiste ja laste verega." Siit ka tema pealkirjaks olnud juhtlause, et Riipalu munder on plekiline.

Edasi jätkas Nikiforov aruteluga, et ei ole ju võimalik, et roodukomandör Riipalu polnud teadlik kuiritegudest, mida temaga koos teeninud sõdurid toime panid. Samuti viitas ta sellele, et kui Riipalu elulugu käsitlevad ajakirjanikud või ajaloolased jõuavad 7.augustini 1942, siis vaikitakse need sündmused maha, nagu neid poleks olnudki. „Aga olid ju," väitis Nikiforov.

Jättes isikliku arvamuse ja tunded seekord enda teada, kirjutan siinkohal ka rahvusvahelise komisjoni seisukoha väeosade ja nendesse kuulunud isikute osas.

Aruanne sätestab: *„Võttes arvesse politseiüksuste koosseisu sagedast vahetumist, ei usu komisjon, et nende üksuste, mille kohta on andmeid, või muu konkreetse üksuse koosseisu kuulumine oleks iseenesest tõendiks kuritegudes osalemise kohta. Siiski tuleb neis üksustes inimsusevastase kuritegude toimepanemise ajal teeninud inimesed võtta vastutusele nende endi tegevuse eest"*

Seni pole demokraatlikud õiguskaitseorganid leidnud 36.kaitsepataljonis teeninute hulgast kellegi vastu piisavalt tõendeid, et süüdistada neid inimsuse vastu toimepandud kuritegudes.

Erandiks on muidugi NKVD poolt läbi viidud uurimised, mida on ka parima tahtmise juures raske demokraatlikuks nimetada, aga sellest tuleb juttu edaspidi.

Nikiforov lubas oma artikli lõpus, et üllitab lähematel päevadel ka Harald Riipalu esimese venekeelse eluloo. Ja tõepoolsest ilmuski 30.mail 2008 samas väljaandes Mark Ostanini sulest lugu „Harald Riipalu 3 vannet." Lugeja võb ise soovi korral ajalehe internetiarhiivis nende lugudega tutvuda. Autor ei pea vajalikuks lugejat siinkohal sisuga lähemalt tutvustada.

Meeldejäävaks tegi minu jaoks selle ^tähelepanu" minu tagasihoidlikule kirjutisele ka mõne aja pärast minuni jõudnud soovitus. Nimelt pöördus Nikiforov oma „murega" ka erinevate ^kõrgemalseisvate instantside" poole. Neid keerulisi teid pidi jõudis minuni ka „soovitus" järgmine ajaloorubriigi lugu kirjutada mõnest punaarmeelasest.

Selle peale tekkis tahtmatult küsimus kus ja millal me elame? Keda me veel täna oma kodus kardame? Kas tõesti on vaja selleks, et me saaksime vabalt rääkida asjadest, mis meile on tähtsad ja mis meid tegelikult huvitavad, ülistama võltsilt ka mõnd antikangelast?

Aga nüüd Max Jakobsoni komisjoni raporti jälgedes tagasi Novogrudoki sündmuste juurde. Raport sätestab muuhulgas: *„Eesti üksuste poolt toime pandud tegude kohta ei ole dokumentaalseid tõendeid, kuid vihjeid nende viibimise kohta nimetatud linnades ja nende ümbruses on selged.*

Tõendid 36.politseipataljoni osalemise kohta Novogrudokis asuva geto likvideerimisel on palju ilmsemad ja vaieldamatud. Pidades silmas keelekasutust („võitlemine partisanide vastu"), millega korduvalt varjati antud kuritegu, usub komisjon, et vähemalt osa eesti politseipataljonide tegevusest kujutas endast inimsusevastaseid või genotsiidiga seotud kuritegusid või nende toimepanemisele kaasaaitamist."

Sellisel kujul ja eelkirjeldatud vormis on komisjon sätestanud oma raportis Novogrudoki sündmused ja, nagu lugesime, ka 36.kaitsepolitsei rolli.

Komisjoni töö tulemusena ei valminud aga mitte ainult eelnimetatud raportid. Tänaseks on kättesaadavad ka raamatud, milles on avaldatud raportite aluseks olnud uurimistööd. 2006.aastal ilmus raamat „Estonia 1940-1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity" Nimetatud raamat sisaldab peatükki pealkirjaga „36.kaitsepataljon Valgevenes, Ukrainas ja Stalingradi välisrindel" Toon siinkohal lugejateni tõlgituna järgmise lõigu: „Iisraeli politsei poolt septembris 1963 kogutud andmete põhjal mõrvati umbes 2000 ja 3000 juuti vastavalt Diatlovos ja Nowogrodekis 6. ja 7.augustil 1942. Usaldusväärseid andmeid 36.Eesti kaitsepataljoni liikmete osalemise kohta juutide hukkamisel ei ole. Kaasaegsed uurimused süüdistavad nendes aktsioonides kohalikku Saksa sandarmeeriat, üht Leedu üksust ja Valgevene kaitsepataljoni."

Nagu näeme, väidetakse uurimuses, mis on olnud aluseks raporti valmimisele, et usaldusväärseid andmeid 36.kaitsepataljoni osalemise kohta juutide hukkamisel ei ole. Vaatamata sellele on komisjoni lõppraporti järeldus teistsugune.

Samas raamatus kirjeldatakse eraldi peatükina Nõukogude uurimisi Eesti kaitsepataljonide ja politseipataljonide kohta. Esitatud on mõnede 36.kaitsepataljonis teeninute tunnistused Novogrudoki sündmuste kohta. Rudolf Mäeorgi juhtumit nimetab komisjon värvikaks näiteks 36.kaitsepataljoni tegevuse uurimisel. Rudolf Mäeorgi ja veel mõnede Nõukogude uurimisorganite uurimise all olnud 36.kaitsepataljoni sõdurite tunnistustest kirjutame veidi allpool.

Toon siinkohal aga ära veel mõned mälestusteread erinevatelt sõjameestelt, kes on Novogrudoki ^väidetavatele sündmustele tunnistajateks"

36.politseipataljoni 1.kompanii rühmaülem Valter Allase kirjutas: „Lõpp-peatuseks, kus me oma kraami maha laadisime, kujunes jaam kusagil endistel Poola aladel Valgevenes. Pärast mõnetunnist jalgsimarssi jõudsme

veriuutesse, isegi veel mitte päris valmis endistesse Poola ratsaväe kasarmutesse. Ümbrus oli sügiseselt kaunis ja värvikas. Kitsad värvilised põlluribad vööditasid künklikku maastikku, mis vaheldus kase-, vahtra- ja pöökpuusaludega. Kaugemal oli mets ja laiad liivanõmmed, kuhu pataljonil tuli aeg-ajalt partisanide pärast minna. Üldiselt oli aga pataljoni tegevus tagasihoidlik ja retked oletatavate partisanide vastu olid vist küll alusetud, sest ühtegi partisani ei kohatud ega ka pauku ei tehtud. Ei tea, kas peeti meid selles ümbruses ainult jõu näitamiseks või ei osatud paremat kohta leida.

Paljud sobitasid sõprust kohalikega. Mõnelgi oli elu lõbus ja maguski, sest seal peeti hulgaliselt kodumesilasi. Sakslastele muidugi ei meeldinud eesti poiste sõbrustamine kohalike elanikega ja meile jutustati hirmu ja õuduse jutte partisanidest. Partisane me ei näinud, kuid üks mees pataljonist sai surma, kui ta juhtus oma meeste risttule alla. See oli esimene kaotus. Maeti see noor hiidlane ettenähtud sõjaväelise korra kohaselt sama linnakese kalmistule.

Nagu lugeda võime, ei nimeta Allase sarnaselt Riipalu koostatud aruandega isegi mitte valve- ega konvoiteenistuse läbiviimist.

36.kaitsepataljoni 2.kompanii rühmaülem Elmar Lipping alustas oma ülestähendusi 22.novembrist 1942 ehk Stalingradi lähistele jõudmisest. Kas enne seda polnud midagi märkimisväärset, mida meenutada?

36.kaitsepataljoni võitleja Elmar Pello, kes oli sideohvitseri ja ka Harald Riipalu autojuht, räägib oma mälestustes pataljoni formeerimisest ja sealt edasi juba Stalingradi rindest. Sarnaselt eelnevaga ei ole ta sõnagagi maininud pataljoni tegevusest Valgevenes.

36.kaitsepataljoni 3.kompanii 1.rühma võitleja Vassili Arula meenutab: ^Novogrudokis oli elu alguses suurepärane. Kohalikud elanikud olid seal poolakad. Nendega mängisime võrkpalli ja loomulikult sõbrunesime ka Poola kaunitaridega.

Ühel päeval kamandati aga meid valveteenistusse. Meie ülesandeks oli valvata vanu ratsaväe talle, kus sees olid inimesed, vangid. Kes ja miks nad seal olid, meie täpselt ei teadnud. Loomulikult liikusid jutud, et seal olid juudid, aga ega meie neid täpselt näinudki, kuna valvasime ainult eemalolevat parameetrit. Valveteenistus käis nelja tunni kaupa. Neli valves ja neli puhkust. Täpselt oskan rääkida ainult 3.kompanii tegevusest. Teiste kompaniide ülesandeid ma täpselt ei tea, aga vaevalt nad meie omadest erinesid.

Millest tuleb erinevus, et sel perioodil 3.kompanii ülemana teeninud Riipalu ei räägi sõnagagi valveteenistusest, vaid ainult partisanivastasest võitlusest? Tema kompanii võitleja Vassili Arula, vastupidi, ei maini sõnagagi partisanidega sõdimist, vaid mäletab Novogrudokist ainult ratsaväetallide perimeetri valvamist. Raske on täna leida neile erinevustele adekvaatset selgitust.

2002.aasta suvel andis Simon Wiesenthali keskuse Iisraeli büroo direktor Efraim Zuroff kaitsepolitseile üle nimekirja 16 sõjakurjategija nimega. Kaitsepolitsei tuvastas, et nimekirjas olnud mehi ühendas kuulumine 36.politseipataljoni. Samuti olid kõik nimekirjas olnud saanud Stalingradi all Punaarmee vastu võideldes II klassi raudristid. Zuroff aga seostas nimetatud autasude omistamise „ekslikult" 7.augustil 1942 Novogrudokis toimunuga. Kaitsepolitsei keeldus kriminaalmenetluse alustamisest.

Vaatamata sellele jätkas kaitsepolitsei 36.politseipataljoniga seotud faktide kontrollimist. Kaitsepolitseinikud töötasid läbi dokumente nii Eesti arhiivides kui ka Saksamaal. Kontrollimisel selgus, et 1966.aastal oli Saksamaal läbi viidud uurimine 36.politseipataljoni tegevuse osas. Muu hulgas oli saadetud ka õigusabipalve NSV Liidule, saamaks informatsiooni pataljoni koosseisu kuulunud isikutest ja ülesannetest Valgevenes.

Nõukogude uurimisorganite vastus annab lühiülevaate pataljoni tegevusest, kuid ei nimeta kordagi osalemist tsiviilelanike vastastes aktsioonides. Seega andis Nõukogude uurimisorganite poolt saadetud vastus kinnitust seni üldteada faktidele: 36.politsepataljon osales partisanivastases võitluses Valgevenes, sõjavangide valvamises Ukrainas ja osales lahingutes Venemaal Stalingradi piirkonnas. 36.politsepataljoni suhtes Saksamaal läbi viidud uurimine ei tuvastanud pataljoni osalemist inimsusevastastes või sõjakuritegudes.

16.augustil 1942 on 36.politseipataljoni sideohvitser hauptmann Gierhake kirjutanud Ida alade Korrapolitsei ülemale ettekande, milles seisab, et pataljoni rakendatakse partisanivastases võitluses ning surma on saanud üks ja haavata kaks võitlejat. Ettekandes pole sõnagi isegi konvoeerimisest, rääkimata mahalaskmisel osalemisest.

15.septembril 1942 esitatud analoogses aruandes on kirjas, et pataljon tegeleb Ukrainas sõjavangilaagrites nr.312 ja 385 töötavate vangide valvamisega. Pataljoni sideohvitser pole pidanud vajalikuks peita seda tegevust partisanivastase võitluse nimetuse kattevarju alla. Kui Novogrudokis oleks pataljoni ülesannete hulka kuulunud ka sealse geto valvamine või oleks pataljon olnud erandkorras sellesse tegevusse kaasatud, oleks see kindlasti kajastunud ka sideohvitseri ettekandes 16.augustist 1942 ehk üheksa päeva pärast väidetavate sündmuste toimumist.

Kaitsepolitsei pressiteates 24.juulil 2002 teatatakse: ^Käesolevaks hetkeks pole Kaitsepolitsei leidnud auitentseid dokumente, mis tõendasksid 36.Eesti Politseipataljoni osalemist juutide hukkamisel Novogrudokis."

Tutvunud Riigiarhiivis NKVD koostatud ülekuulamisprotokollidega, toon ka lugejani mõned eredamad näited, et saaksite ise otsustada, kas need on piisavalt adekvaatsed, et nende alusel kedagi süüdistada - eriti veel nii ränga süüdistusega, nagu seda on sõja- või inimsusevastased kuriteod.

Nende ridade kirjutaja on töötanud 17 aastat kriminaalpolitseis ja seega omab ka teatud kogemust erinevate tunnistustega ümberkäimises. Olgu juba ette öeldud, et isegi kui me usuksime, et iga kirjapandud sõna nendes ülekuulamisprotokollides oleks tõde, ei saaks üldtunnustatud õigusmõistmise põhimõtetel selliste tunnistuste alusel kedagi süüdi mõista. Rääkimata muudest menetlusnormidest, mille rikkumine polnud vaadeldaval ajal määrava tähtsusega.

Nii tunnistajana kui ka süüdistatavana üle kuulatud 36.politseipataljoni võitlejate ülekuulamisprotokollidest jääb läbivalt silma üks „pisiasi" Nimelt kõigis tunnistustes kordub üks ja sama, vaid pisukeste erinevustega fraas: „2.augustil 1942 sõitis 36.pataljon välja Valgevenesse, kus pataljon 2-3 nädalat tegeles Novogrudoki rajoonis juudi rahvusest rahuliku elanikkonna arreteerimisega ja konvoeeris neid mahalaskmisele" Edasi järgnesid küsimused isikute kohta, kus aga juba igasugune konkreetsus puudub. Näiteks.

Tallinnas 27.oktoobril 1948 kell 19.00 - 21.00 ENSV RJM uurija leitnant Škodinovi poolt süüdistatavana ülekuulatud Heino Maripuu, sünd. 1922, tunnistab:

Küsimus: *Nimetage teile teadaolevad perekonnanimed 36 politseipataljonis teeninutest ja iseloomustage nende praktilisi tegevusi pataljonis teenimise ajal.*

Vastus: *Minule on teada järgmised nimed, kes minuga 36.politseipataljonis koos teenisid:*

1)Koit, Mart

2.augustil 1942 sõitis Koit pataljoni koosseisus välja Valgevenesse, kus pataljon 2-3 nädalat tegeles Novogrudoki rajoonis juudi rahvusest rahuliku elanikkonna arreteerimisega ja konvoeeris neid mahalaskmisele. Koit samuti asus Novogrudoki rajoonis ja võttis osa pataljoni poolt läbiviidud opratsioonidest. Isiklikult mina ja Koit teenisime erinevates rühmades 2.Roodus, seepärast konkreetset Koiti osavõttu nimetatud aktsioonidest ma näidata ei oska.

2)Rahumeel Osvald, 2. roodu reamees

2.augustil 1942 Rahumeel 36.pataljoni koosseisus sõitis välja Valgevene territooriumile, kus pataljon 2-3 nädala jooksul tegeles juudi rahvusest rahulike elanike arreteerimisega. Isiklikult mina nägin Rahumeel Novogrudoki rajoonis, kuid kas ta osales läbiviidud operatsioonides, ma öelda ei oska

3)Heinmets Oskar, 2. roodu reamees oli kokk

Toon veel teise väljavõtte ülekuulamisprotokollist:

Samal päeval läbiviidud järgmises ülekuulamises kell 21.00 - 24.00 tunnistas Koit Mart süüdistatavana, et Heinmets Oskar, kellest küll ülekuulamise käigus saab Heinaste, asus samuti Novogrudoki rajoonis, kus pataljon viis läbi 2-3 nädalat operatsiooni, kuid kas isiklikult osa võttis, ei tea, kuna olime erinevates rühmades.

Koit tunnistab ka Rahumeel Osvaldi, 2 roodu reamehe, kohta:

2.augustil 1942 sõitis pataljoni koosseisus välja Valgevenesse, kus 2-3 nädala jooksul Novogrudoki rajoonis viis pataljon läbi operatsiooni juudi rahvusest rahulike elanike arreteerimiseks ja nende konvoeerimiseks mahalaskmisele. Nimetatud operatsiooni läbiviimisel asusin mina 3. rühma koosseisus Novojelnaja jaama rajoonis, Rahumeel aga Djatlovos teiste pataljoni üksuste koosseisus. Nagu ma pärast kuulsin oli meie pataljoni poolt arreteeritud mahalaskmiseks. Juute maha lasksid sakslased. Ma ei tea, kas

Rahumeel võttis isiklikult osa operatsiooni läbiviimisest Djatlovos, aga kui ta juba seal oli, siis pidi ka osa võtma. Samasugune operatsioon viidi läbi ka Novogrudokis, kus samuti oli Rahumeel.

Sama jutt ka Heinrich RancTi 2.roodu 1. või 2.rühma reamees kohta, isiklikult ei tea, kas osa võttis, aga nagu kuulsin oli Djatlovos meie pataljoni poolt arreteeritud 2000 juuti.

Sõna sõnalt sama tunnistus Randiga ka Heino Maripuu kohta.

Selliseid näiteid, kus inimesi on üle kuulatud ja uurija poolt neile suhu pandud fraas pataljoni osalemisest juutide hävitamises mingit kinnitust ei leia, võiks tuua väga palju. Tegelikult näitavad ülekuulamised, et mehed ei tea konkreetselt midagi. Kõik on midagi kellegi käest kuulnud - enamik ilmselt oma ülekuulajate käest. Ning mis ülekuulamisprotokolli kui tõendi juures kõige tähtsam - puudub adekvaatne viide sellele, kus ja millega on tõndatud fraas, mis läbib kõiki ülekuulamisi. Millega on tõestatud see, et mehed konvoeerimises ja arreteerimises osalesid?

Toon veel väljavõtteid ülekuulamistest.

1.novembril 1949 on loetamatult kirjutatud nimega uurija tunnistajana üle kuulanud Bernhard Priske, sünd 1923. Olgu kohe öeldud, et nimetatud tunnistust on kasutatud kriminaalasjas *(Sledstvennoje delo)* nr. 13096, Priske Bernhard ja Pihelpuiu Leo süüdistuses VNFSV K/K§58-la ja 58-11 järgi, mis on alustatud 26.jaanuaril 1951 ja lõpetatud 26.märtsil 1951. Tänapäevase kriminaalmenetluse üldtunnustatud põhimõtete järgi oleks kindlasti küsitav kaks aastat varem antud tunnistust aluseks võttes süüdistada inimest nii rängas kuriteos.

Priske tunnistab:

„...Augustis 1942 36.politseipataljon sõitis Novogrudoki linna, Valgevenes. Kui kohale jõudsime, majutati meid kasarmutesse ja anti 3 päeva puhkust. Sel ajal olin 2.roodus. Peale 3 päeva puhkust sai pataljon käsu olla hommikul valmis. Hommikul, kuupäeva ei mäleta, aga see oli augustis, kogu 36.politseipataljon pandi autodele täies relvastuses ja saadeti Djatlovo külla. Djatlovosse jõudes peatusime turuväljakul. Saksa väejuhatuse korraldusel oli turuväljakule kutsutud juudi tüdruk, kellele öeldi, et 1 tunni jooksul oleks kõik juudid turuväljakul, kuna aga tunni jooksul juudid turuväljakule ei tulnud, siis 36.politseipataljoni komandöri, kelle perekonnanime ei mäleta, käsu kohaselt tuli kõigil 3 roodul, kaasaarvatud teisel, jaguneda gruppideks. Iga grupi koosseisus oli 5-6 meest ja gruppe kamandasid saksa sõdurid või allohvitserid. Igale grupile anti kindel rajoon, kus paiknes juudi elanikkond. Sealsamas oli ka igat gruppi rangelt hoiatatud, et juutide põgenemise puhul avada tuli hoiatamata. Mida ka täideti operatsiooni ajal.

Operatsioon algas umbes kell 8 hommikul. Iga grupp tegutses näidatud rajoonis. Põgenemisjuhtudel lasti juudid maha ilma hoiatuseta.

Ma ise nägin, et 18-aastane tüdruk oli vintpüssist haavatud ja jooksis verd.

Operatsioon kestis kella 3 päeval umbes kui kõik juudid olid aetud turuväljakule. Minu pilgu läbi oli kokku aetud umbes 700 inimest.

Operatsiooni lõppedes, oli kogu 36.politseipataljoni isikkoosseis, välja arvatud 2. rühm, kes oli jäetud korda valvama, sõitis tagasi dislokatsiooni kohta Novogrudoki.

Kõik juudid, kes olid aetud turuplatsile Djatlovos lasti lõpuks maha.

Selles operatsioonis meie 36.politseipataljon konvoeeris juute mahalaskmiskohale, kuid mahalaskmisest osa ei võtnud.

Mõne päeva möödudes, sain isiklikult teada, et teisel päeval peale operatsiooni viidi kõigi tapetud juutide laibad kohta... (tekst arusaamatu). Sellest rääkisid mulle 2.roodu 2. rühma sõdurid.

Küsimus: *Rääkige kui palju süütuid kodanikke juute laskis maha teie grupp operatsiooni läbiviimise ajal?*

Vastus: *Meie grupis selliseid juhuseid ei olnud. Teised grupid, nagu ma tean, lasid juute maha.*

Küsimus: *jätkake tunnistuse andmist*

Vastus: *5 päevase puhkuse jooksul sai pataljon uue ülesande olla valmis hommikuks, kuupäeva ei mäleta, augustis 1942.*

Hommikul kell 5 sõitis 36.politseipataljon koosseisus 1, 2, 3 rood täies lahingkoosseisus välja operatsioonile, Novojelnaja jaama rajooni. Operatsioon ka seal oli... juutidele.

Kuidas täpselt operatsioon selles rajoonis läbi viidi, ma ei saa rääkida, kuna ma isiklikult sellest osa ei võtnud, kuna sel ajal olin teenistuses kasarmute

valves Novogrudokis.

Ma tean, et selles operatsioonis 36.politseipataljon võttis aktiivselt osa juutide mahalaskmises. Samuti võttis 36.politseipataljon aktiivselt osa partisanide otsingutest metsades, Novogrudoki lähistel. Isiklikult olen ühe korra osa võtnud partisanide otsingu operatsioonist. See oli samuti augustis, kuupäeva ei mäleta. Kogu pataljoni isikkoosseis, relvastatud vintpüsside ja käsikuulipildujatega, sõitis välja partisanide oplavale. Kui jõudsime metsani jätsime autod ja asusime metsa kohe läbi kammima. Operatsioon kestis kella 5 hommikul kella 9 õhtul. Selles operatsioonis partisane ei avastatud. Tean isiklikult, et 36.politseipataljon Novogrudokis asumise aja jooksul sõitis 4-5 korda välja partisanide otsingu operatsioonidele, kuid partisane leida pataljonil ei õnnestunud.

Küsimus: Te *tegelesite juudi elanikkonna konvoeerimisega mahalaskmiskohtadesse ?*

Vastus: *Mina isiklikult juutide konvoeerimisega mahalaskmiskohta ei tegelenud, kuid ma tean kindlalt, et 36.politseipataljoni isikkoosseis tegeles juutide konveerimisega mahalaskmispaika Novojelnaja linna rajoonis.*

Küsimus: *Rääkige, kui palju teie arreteerisite ja konvoeerisite süütuid nõukogude kodanikke juudi elanikkonna kogunemiskohta Djatlovo külas.*

Vastus: *mina koos oma grupiga (grupis oli 5-6 meest) arreteerisin ja konvoeerisin juudi elanikkonna kogunemispaika Djatlovo külas 30-40 inimest*

Et asjasse veel veidi „värve" lisada, toon lugeja ette Rudolf Mäeorgi erinevate ülekuulamiste protokollid. Minu jaoks olid üllatavad nii mõnedki faktid Mäeorgi suhtes läbiviidud menetluses.

Rudolf Mäeorg arreteeriti 2.augustil 1948 kriminaalasjas *{Sledstvennoje delo)* nr. 10201, §58-la VNFSV Kriminaalkoodeksi järgi. Arreteerimismääruses on muude süüdistuste hulgas kirjas ka, et Mäeorgi süüdistatakse augustis 1942 Novogrudoki ümbruses 24 685 rahuliku elaniku hukkamises.

Kõigis minu poolt läbi loetud toimikutes, kus 36.politseipataljoni võitlejaid süüdistati Novogrudoki massimõrvas, oli viidatud ka Novogrudokist saabunud aktile kui ühele tõendile, mis süüaluste poolt toimepandud tegusid tõestab.

Nimetatud „dokument" on koostatud 7.veebruaril 1945.aastal ja pealkirjaks on „Akt Novogrudoki rajooni saksa-fašistlike vallutajate kuritegude uurimiseks" Ma ei peatu siinkohal vormistuslikul ja tõendulikul küljel, mis nii tõsisel dokumendil võiks olla, kuid puudub täiesti. Akt tuvastab küll arusaamatult tohutuid kahjusid, mida on tehtud, kuid selles pole ühtegi sõna ega viidet ei 36.politseipataljonile, ei eestlastele. Samuti ei leidu selles aktis ühtegi meile eelnevalt tuttavat kohanime peale Novogrudoki. Samuti on viited kahjudele ja kuritegude toimepanemisele hoopis aastast 1941. Ka augustis 1942 ei leia me aktist ühtegi viidet. Seega on siinkirjutajal raske mõista, mida ja kuidas oli nimetatud aktile toetudes võimalik 36.politseipataljoniga seoses tõestada. Aga elus ongi palju arusaamatut...

Nüüd siis Mäeorgi tunnistuse juurde. Nagu eelnevalt märkisin, arreteeriti Mäeorg 2.augustil 1948. ENSV RJM Saaremaa osakonna vanemjuurdleja nooremleitnant Luri oli Mäeorgi tunnistajana üle kuulanud juba 15.juulil 1948 Kuressaares.

Mäeorg tunnistab:

Veebruari algul 1942 astusin vabatahtlikult 36.politseipataljoni, kus mind määrati 2.kompaniisse. Aukraadiks oli mul reamees. Ülaltähendatud pataljon moodustati Saaremaal. 11. veebruaril 1942 laaditi meie pataljon rongile ja sõitsime siis Tartusse. Tartus meile amti saksa sõjaväe varustust, ühtlasi saime veidi väljaõpet ja kandsime vahiteenistust, asukohaks oli meil siis Tiigi tänavas asuvad kasarmud. Peale kuu aega Tartus viibimist sõitis mie 2. kompanii Pihkva linna, kus tegime lahingväljaõpet ja kandsime vahiteenistust. Juuni või juuli kuul 1942 tuli meie 2. kompanii Tartu linna tagasi. Tartu tagasi jõudes anti terve pataljonile uut varustust, st. saime uut politsei pataljoni mundrit.

Küsimus: *Millega tegeles 36.politseipataljon nende seas ka Teie, Tartu Innas?*

Vastus: *Enamjaolt Tartu linnas olemise ajal tegelesime, selle seas ka mina, nõukogude sõjavangide valvamisega ja konvoeerimisega tööle ja tagasi.*

Küsimus: *Kuhu viidi 36.politseipata!jon Tartust?*

Vastus: *Augustis 1942.aastal laaditi terve 36.pataljon Tartus rongile ja sõitsime Valge-Venesse, kus meid maha laaditi Novogrudoki linnas. Selle linna rajoonis asus meie pataljon umbes kuu aega ja meie peamiseks ülesandeks oli juutide mahalaskmine, kes asusid Novogrudoki linnas ja selle linna ümbruse külades.*

Küsimus: *Kas Teie isiklikult võtsite osa juutide mahalaskmisest?*

Vastus: *Jah mina koos teiste 36.politseipataljoni sõdurite ja ohvitseridega võtsin osa juutide mahalaskmisest*

Küsimus: *Täpsustage, kuidas toimus juutide mahalaskmine.*

Vastus: *Enne kui toimus juutide mahalaskmine, siis 36 politseipataljoni sõdurid, nende seas ka mina, arreteerisime juute gruppide kaupa. Osa nendest arreteeritud juutidest paigutati autode peale, osa viidi jala linnast välja, kus need arreteeritud juudid hakkasid suuri kraave kaevama, kraavide pikkus oli umbes 30-60 meetrit, sügavus ligi 1,5 meetrit ja ligi 2,5 meetrit lai. Peale selle, kui kraavid olid valmis kaevatud, lasti neid juute maha, kes olid kraavi kaevanud. Isiklikult mina lasin maha umbes 10 juuti. Peale selle hakati nende kraavi juurde tooma allesjäänud juute gruppide kaupa 20-30 inimest korraga, nende seas naisi, mehi ja lapsi.*

Küsimus: *Kas Teie võtsite osa juutide arreteerimisest ja konvoeerimisest mahalaskmisele ?*

Vastus: *Jah mina isiklikult võtsin ka osa juutide arreteerimisest ja konvoeerimisest mahalaskmisele. Palju mina isiklikult konvoeerisin mahalaskmisele, on mul raske öelda, kuna mina seda arvu ei mäleta.*

Küsimus: *Kaua kestis see mahalaskmine ja mitu inimest lasti üldse maha?*

Vastus: *Mahalaskmine kestis seal mitu nädalat ja üldse lasti seal maha üle kahe tuhande juudi.*

Esmapilgul on tegemist väga tõsise ülestunnistusega. Usaldusväärsuse tõstmiseks on Mäeorgil „meeles" isegi kraavide mõõtmed, mida juudid enne eestlaste poolt tapmist kaevama pidid. Samal päeval on nooremleitnant Luri Mäeorgi täiendavalt üle kuulanud, mille käigus Mäeorg on nimetanud terve hulga kaasvõitlejate nimesid. Kasutusel oli juba eelkirjeldatud ülekuulamise skeem, kus alustuseks on kirjas fraas, et 36.politseipataljon osales juutide hävitamises, ja rida nimesid, kelle kohta konkreetne ülekuulatav ütleb vaid, et ei tea või ei oska öelda.

Autorile üllatusena tuli Mäeorgi järgmine ülekuulamine.

16.augustil 1948 Tallinnas kuulas uurija leitnant Škodinov Mäeorgi üle süüdistatavana. Mäeorg tunnistas järgmist:

Küsimus: *Millistel asjaoludel te astusite teenistusse 36.politseipataljoni?*

Vastus: *11.veebruaril 1942 astusin vabatahtlikult teenistusse 35.politsepataljoni, mis sel ajal asus Tartus. Tartu ajal arvati mind 2. roodu 2. rühma. 35.pataljonis teenisin mina kuni oktoobri kuuni 1942 aastal ja peale seda viidi mind üle 36.politseipataljoni, mis sel ajal asus Ukrainas Donbassis.*

Seega pole Rudolf Mäeorg koos 36 politseipataljoniga üldse kunagi Novogrudoki rajoonis viibinud. Ta viidi 36.politseipataljoni ajal, mil pataljon asus Donbassis, seega pärast väidetavaid Novogrudoki sündmusi. Tahtmatult tekib küsimus, miks Mäeorg selliselt tunnistas? Tänapäeval pole eriline saladus NKVD ülekuulamise „taktika ja metoodika" Üsna tavapärane oli nii piinamine kui peksmine, ähvardamisest rääkimata. Vaatamata sellele oli aga üllatus suur, kui avastasin samast toimikust järgmise Mäeorgi ülekuulamisprotokolli.

16.augustil 1948, seega eelneva tunnistuse andmisega samal päeval, on leitnant Škodinov arreteeritu ülekuulamise vormis küsinud Mäeorgilt järgmist:

Küsimus: *15. juulil 1948 ülekuulamisel te tunnistasite, et astusite 36.politseipataljoni veebruaris 1942 ja selle pataljoni koosseisus isiklikult võtsite osa juudi rahvusest rahulike elanike arreteerim istest ja mahalaskmistest Valgevenes Novogrudoki linna rajoonis.*

16.augusti ülekuulamisel 1948 tunnistate, et 36.politseipataljoni viidi teid üle augusti kuus 1942 aastal ja saabusite pataljoni, kui see asus Donbassis. Miks on teie ütlustes lahknevused?

Vastus: *Minu tunnistus 15.juulil 1948 osaliselt ei vasta tegelikkusele. Tegelikkusele ei vasta ka see fakt, et 36.politseipataljoni teenistusse astusin veebruaris 1942 ja et Valgevenes Novogrudoki linna rajoonis osalesin rahuliku juudi elanikkonna arreteerim istes ja mahalaskmistes.*

Kui mind üle kuulati olin purjus/joonud (võpivšii) ja kui minult küsiti ükskõik mida, siis ma seda kinnitasin. Peale selle uurija, kes mind üle kuulas, ähvardas mind relvaga.

Vaatamata sellele, et põhiline osa Mäeorgi süüdistusest ehk osalemine väidetavates Novogrudoki sündmustes kinnitust ei leidnud, pole see ei uurimis- ega kohtuorganeid vähemalgi määral häirinud. Mäeorgile mõisteti 25+5, õigemini öeldes määrati kõrgeim karistusmäär, kuna sellel hetkel

kehtinud seadusandlus ei näinud ette surmanuhtlust.

Mind ei üllatanud niivõrd fakt, et tunnistus oli saadud relva ähvardusel ja purjus inimeselt, kuivõrd see, et üks julgeolekutöötaja kirjutas protokolli relva kasutamisest ülekuulamisel teise julgeolekutöötaja poolt. Kuidas säilitati selline ilmne tõestus selle kohta, et NKVD kasutas ülekuulamistel sellist taktikat ja metoodikat?

Eeltoodud, Rudolf Mäeorgi suhtes läbiviidud ülekuulamised leidsid äramärkimist ka Max Jakobsoni komisjoni uurijate poolt, kes nimetasid seda värvikaks näiteks Nõukogude uurimistes. Vaatamata ^värvikusele" on komisjoni lõppraporti koostajad pidanud neid piisavalt usaldusväärseteks selleks, et nende põhjal 36.kaitsepataljoni sõjamehi süüdistada.

Igal ajal on omad head ja vead. Kõigile on tuttav ütlus, et vigadest õpitakse. Täpsustatakse veel, et parem on õppida teiste vigadest. Aga ikkagi võtame me mingil vajalikul ning kellelegi kasulikul ajahetkel välja meie kõigi poolt maapõhja kirutud ja ebaseaduslikuks tunnistatud Nõukogude uurimismaterjalid ja langetame nende põhjal otsuseid ning avaldame neile tuginedes arvamusi.

Tegelikult isegi mitte ainult. Tänases Eestis pole kahjuks täielikult kadunud ka põhimõte: andke meile inimesi, küll meie paragrahvi leiame. Millega me muidu saaksime seletada aeg-ajalt üldsuse ette justkui kogemata lekkivaid, teinekord isegi salajasi uurimismaterjale. Suure ühiskondliku kõlaga avalikest süüdimõistmistest jääb tegeliku kohtuprotsessi ajaks järele ainult pisike nupuke ajalehe tagaküljel - seda vaatamata isegi esialgsest avalikust süüdistusest oluliselt erinevale ja kergemale kohtuotsusele või isegi õigeksmõistmise korral. Need aga ei saa ju olla juhused. Kõigi nende protsessidega on seotud hulk kõrgelt haritud ja tarku inimesi. Aga ikkagi need asjad „juhtuvad".

Näiteks ka Rudolf Mäeorgi puhul. Mingit rolli ei mänginud tõsiasi, et esialgne ülestunnistus juutide tapmises osutus täielikuks väljamõeldiseks. Leiti lihtsalt teised paragrahvid ja karistuseks oli ikkagi 25+5 ehk kõrgeim karistusmäär.

Kirjutan mõne sõnaga ka ülekuulajatest, et lugeja näeks, kes olid need inimesed, kelle töö tulemusena sellised uurimismaterjalid valmisid.

Aleksander Salomoni poeg Luri sündis 22.novembril 1916 Tartus. Rahvuselt juut, kodune keel saksa keel. Lõpetas 1935.aastal Tallinna Reaalkooli, valdas vabalt saksa, eesti ja vene keelt. Töötas erinevates kaubandusettevõtetes. Läbinud 1937-1938 teenistuse Eesti Kaitseväes, sai temast peale punaste võimupööret Tallinna Linnavalitsuse rahvahariduse osakonna statistik. Edasi jätkus teenistus Punaarmees ning alates 1945.aastast sai temast julgeoleku kaastöötaja. Töötades erinevates julgeoleku rajoonikomiteedes tõlgina, sai temast 1946.aastal Võrumaa osakonna uurija vanemseersandi auastmes. Alates 1947.aastast töötas Luri Saaremaa osakonnas ja oli välja jõudnud juba vanemuurija ja nooremleitnandi auastmeni.

Osales aktiivselt operatsiooni „Priboi" ehk küüditamise läbiviimisel ja esitati selle eest isegi medali „Vapruse eest" saamiseks, kuid jäi sellest teadmata asjaoludel ilma. Töötas hiljem Tallinna miilitsas erinevatel ametikohtadel. 13.detsmbril 1955 vabastati Luri miilitsaorganitest kui teenistuseks sobimatu.

Autasustada küüditajaid laste, naiste ja vanurite Siberisse saatmise eest medaliga „Vapruse eest" on kindlasti markantsemaid näiteid Nõukogude autasustamise praktika silmakirjalikkusest.

Vladimir Semjoni poeg Škodinovi kohta on andmeid üsna vähe. Alates 1949.aastast figureerib ta erinevates uurimistoimikutes ERJM uurimisjaoskonna uurijana, 1953.aastal ESM 4.osakonna 8.jaoskonna uurijana, vanemleitnandi auastmes.

36.politseipataljoni meeste aktiivne ülekuulaja oli ka ENSV RJM Saaremaa osakonna 2.jaoskonna operatiivvolinik nooremleitnant Rudolf Aleksandri poeg Sisask. Sündinud 26.veebruaril 1926 Venemaal Kuibõševi oblasti Koškinski rajooni Lifljandka lülas, jõudis Sisask töötada julgeolekuorganites nii Saaremaal, Suure-Jaanis kui ka Türil kuni vallandamiseni 1954.aastal partei- ja töödistsipliini rikkumise pärast. Maakeeles öelduna seisnes tema rikkumine regulaarses purjutamises töö ajal. Edasine karjäär jätkus tal erinevates kolhoosides traktoristina.

Sellise taustaga olid mõned näitena toodud julgeolekutöötajad, kelle tegevuse tulemusena valminud dokumentide põhjal püüame me täna adekvaatselt aru saada Novogrudokis toimunust.

Igal juhul on lugejal võimalik kogu eeltoodud materjali põhjal kujundada oma siseveendumus või arvamus Novogrudoki sündmuste kohta.

Kui eeltoodud materjal on ainukene tõend, mille alusel austatud ja

kompetentne Max Jakobsoni komisjon oma süüdimõistva otsuse 36.politseipataljoni sõjameeste üle langetas, on autori arvamuse kohaselt sellest siiski veidi vähe. Loodan kogu südamest, et eesti sõjamehed pole korda saatnud midagi sellist, milles komisjon neid süüdistab, ja teisalt loodan, et eeltoodud materjal annab mõtlevale inimesele selge pildi ja ka piisavalt materjali oma arvamuse kujundamiseks.

Nagu tähelepanelik lugeja märkas, ei mainitud üheski ülekuulamises kordagi Harald Riipalu nime. Samuti ei kohanud ka autor üheski läbitöötatud NKVD uurimistoimikus Harald Riipalu nime ei tunnistuse andjate ega ka küsijate suus.

Seepärast otsustasingi lugejani tuua hulga erinevat materjali Novogrudoki sündmustest, et igaüks saaks ise otsustada, milline osa oli meie raamatu peakangelasel Novogrudokis. Kas meil on rahvasuus Riipalu pataljonina tuntud 36.politseipataljoni meeste süüdistamiseks piisavalt alust? Ka ajakirjanik Ilja Nikiforov võiks olla pisut ettevaatlikum, enne kui väidab, et Riipalu „mundril oli plekk" ning koguni laste ja naiste veri. Eks iga väide räägib midagi ka väitlejast endast.

Ukrainas vange valvamas

25.augustil 1942 alustas pataljon rännakut Novogrudokist Novojelnaja jaama, et sõita lõunasse. 28.augusti hommikul algas sõit läbi partisanide tõttu ohtliku Baranovitši Gomeli suunas. Mitmed ešelonid olid teekonnal juba tuld saanud ja pomm oli pandud ka 36.pataljoni rongi teele. Õnneks plahvatas see ajal, mil terve rong oli üle sõitnud, ja tänu sellele kahjustusi ei olnud. Gomelist edasi, Poltaava kaudu kuni Tšansekovoni läks sõit viperusteta.

26.augustil oli *Kommandeur der Ordnungpolizei* Tallinnas (Revalis) välja andnud korralduse 36 politseipataljoni meeste ülendamiseks auastmetes. Korralduse koopia on toodud lisas nr.2. Nimekirjas oli 159 meest ja lugejal võib nii mõnegi nime osas olla äratundmisrõõmu või üllatust.

Tšansekovosse jõuti 6.septembril. Pataljoni marsikäsus oli see märgitud lõpp-peatuseks, aga kohapealsed võimuesindajad ei teadnud pataljoni ülesannetest midagi. Harald Riipalu ja sideohvitser sõitsid Stalinosse. Sealt saadi *Oberfeldkommandatur"\t* käsk - pataljon asugu Tšansekovo ja Tšistjakovo ümbrusesse tööstusrajooni vangilaagreid valvama.

Alates 8.septembrist oli pataljon tegevuses sõjavangilaagrite *Stalag 385* ja *Stalag 312* valvamisega: pataljoni staap ja 3.kompanii 3.rühm olid *Stalag 385* valves Tšistjakovos, 1.kompanii valvas *Stalag 312* Tšansekovos ning 2. ja 3.kompanii *Stalag 385* laagrit Katõkis.

Pataljon sai ülesandeks valve ja vahiteenistuse. Maa-alustes söekaevandustes töötas tuhandeid sõjavange ja pataljonil tuli anda vangilaagrite juurde mõnemehelisi valve- ja konvoeerimismeeskondi. Ohvitseridel polnud eriti raskeid ega pingutusi nõudvaid ülesandeid. Kuna mehed olid 10-15-meheliste gruppidena laiali jagatud, tegid ohvitserid teatud rajoonides peamiselt regulaarseid kontrollkäike ning korraldasid varustamist ja toitlustamist. Tuli ette ka vangide põgenemisi ja muid sekeldusi vangidega, kus olukorra lahendamine vajas ohvitseri otsest sekkumist.

Vangide valvamise periood pole pataljonile erilist halba valgust heitnud ka NKVD uurimistoimikutes. Kõigilt küll küsiti ülekuulamistel ka selle epioodi kohta ning loomulikult on see kajastatud ka süüdistusaktides, kuid ilma eriliste kirjanduslike liialdusteta. Näiteks on leitnant Sisask 14.mail 1950 esitanud 36.pataljoni sanitarile Leo Pihelpuule järgmise küsimuse:

Nimetage kõik osavõtjad 36.politseipataljonist, kes võtsid osa loomalikest (zverskii) meeste, naiste ja laste mahalaskmistest Novogrudokis ja Djatlovos, Valgevenes.

Vastus: *36.politseipataljoni osavõtjatest kohalike elanikke loomalikest mahalaskmistest Novojelnajas, Novogrudokis ja Djatlovos mäletan järgmist...* Leo Pihelpuu loetleb nimed, kelle konkreetsest osavõtust vangide konvoeerimisest ei tea ta aga midagi, rääkimata osalemisest mahalaskmistel.

Rudolf Mäeorg on vangide valvamisest Donbassis pidanud märkimisväärseks fakti, et vange ei koheldud toorelt, kuid vaatamata sellele oli surevus vangide hulgas suur.

Valter Allase meenutab: „Partisanitegevuseks oli maastik ja ümbrus ülimalt ebasobiv ja kohalik elanikkond näis olevat sõbralik. Mõned üksikud vangide põgenemisedki ei toonud suuri pahandusi, sest enamikul juhtudest nad tabati ja mõni tuli ise tagasi. Vangide olukord laagris polnud eriti halb ja ma arvan, et see oli isegi paradiis võrreldes Nõukogude oma vangilaagritega, kus iganes need asusid. Muidugi oli toit napp, aga ka pataljonis oli toit kasin ja tuli tihti kohalikelt lisa hankida.

Riipalu kirjutab: ^Tšistjakovos asus ka Stalag 385, staap ning selle tõttu ka saksa sõjaväelaste arv kohapeal suurem kui muudes kohtades. Pataljoni orkestril tuleb anda linnas 2 korda nädalas avalikke kontserte. Ülesandega tullakse hästi toime, esitatakse saksa ja eesti heliloojate töid. Stalagi ohvitserkonnas on endine muusikaprofessor hauptmann Klingenbeck, kes eriti vaimustatud on meie helitöödest ja endale terve rea seal noodis kirja paneb. Üldiselt saab pataljon nii Stalagis kui selles Ukraina osas suure tähelepanu

osaliseks ning teenistuse alal Stalagi komandandilt oberst Schaalilt kiitva tunnustuse. Märkimisväärsed on sellel ajal veel Stalagi ja pataljoni ohvitseride vahelised sõprusõhtud, kus paljud jõuavad isegi „sinani"

Eelnevast jutust võib järeldada, et sel ajal oli tegemist sakslaste poolt suure tunnustusega, kui mõne Eesti ohvitseriga nõustuti sina peale minema. Riipalu on pidanud seda fakti samuti piisavalt tähtsaks, et see oma märkmetes ära tuua.

Mälestuste põhjal tundub, et 36.pataljoni elu Donbassi rajoonis vange valvates kulges rahulikult.

Pisut vaheldust ja nalja tõi pataljoni üksluistesse päevadesse aga vahejuhtum Tartust kaasavõetud seaga. Kuna siga oli staabi ja 3.kompanii kostil, oli ta ka mõõtudelt ja kaalult juurde võtnud, mida aga teised pataljoni toidul olijad öelda ei saanud. Pataljoniülem Renter oli vahel (või õieti üsna tihti) viinauimasena kange otsustaja: teinekord ülendas ja degradeeris öö jooksul mitu korda kompanii ohvitsere, kes talle ette juhtusid. Renter langetas sea kohta surmaotsuse. Kas see sündis kaine peaga või purjus olekus, selle kohta andmed puuduvad. 1.kompanii aga, kelle hoolel ja toidul siga oma nooruspäevad veetis, sai sellest kurvast sündmusest teada alles hiljem. Siga oli siis juba söödud. Teadagi, et niisugune asi riivas ja puudutas 1.kompanii õigluse- ja autunnet.

Juhtus, et mõned 1.kompanii ohvitserid - Leonhard Riit, Juhan Kukk ja Valter Allase - olid ametiasjus pataljoniülema juurde kutsutud. Muuhulgas sai pataljoniülem teada, mis 1.kompanii sellest salajasest seatapust ja järgnevast pidutsemisest arvas. Teema võttis üles üks ohvitseridest, kes küsis võrumaa murrakus: „Härra major, oli kuulda, et pataljoni siga olla ära lõpnu ja teie olevat tolle koolnu ära söönu. Kahju kadunukesest, oli kena ja armas loomakene 1.kompaniis." Asi lõppes sellega, et ohvitserid visati kabinetist välja.

Harald Riipalu kirjutab: „Nii möödub aeg kuni novembri keskpäevadeni, mil ilmub Tšistjakovosse SS Leegioni komisjon. Komisjon tuleb otse väljaõppelaagrist. Meeskonna kui ka ohvitseride huvi leegioni vastu on suur. Leegioni soovivad astuda peaaegu kõik. Rassilise puhtuse tõttu pääseb sinna siiski 202 meest. 25.novembril peab olema leegionäridel sõit õppelaagrisse. Ootamatult saabub aga 17.novembril kohale üks lätlaste pataljon ning samal päeval oberfeldkomandaturilt käsk - meid vahetatakse välja, peame tegema jalgsirännaku 25 kilomeetrit eemal asuvasse Saršiski raudteejaama, sõiduks itta.

Ilmselt osutus ka Harald Riipalu juba siis SS Leegioni jaoks ^rassiliselt puhtaks", kuid leegioni vorm jäi seekord saamata.

Stalingradi all

Oma märkmetes kirjutab Riipalu Stalingradi lähistel toimunud lahingutest pikalt ja põhjalikult. Seda võib ka mõista, kuna tegemist oli nii tema enda kui ka 36.pataljoni esmakordse osalemisega rindetegevuses. Kuna Riipalu kirjutab oma märkmed mais 1943, siis olid need sündmused selleks ajahetkeks tema jaoks kahtlemata tähelepanuväärseimad kogu senise sõjatee jooksul. Tõeliselt suured ja olulised teod ootasid veel ees...

Harald Riipalu kirjutab: „19.novembril 1942 kell 17.15 väljub ešelon koos 36.pataljoniga Saršiski jaamast suunaga Stalingrad. Esialgne käsk on liikuda välja Morosovskajasse. Sinna jõuab patljon 21.novembri öösel, kuid ees ootab juba uus korraldus, jätkata sõitu Tsiri.

Enne väljasõitu saab pataljon ka lõpuks täieliku saksa varustuse, mis on teretulnud just saabaste tõttu. Varustuse jagamine ja passimine toimub sõidul, kuna andmeil võib kohale jõudes vast kohe tegevusse rakendatud saada. Ja nii ongi. Kella 08.30 paiku jõuab meie ešelon Suravikino jaama (jaam enne Tsiri). Vaevalt on rong peatunud, kõlavad ka esimesed mp lõhkemised üsna meie ešeloni külje all. Mõned sajad meetrid eemal alevikus põhjaserval kõlab ägedat tulistamist. Vastane on jõudnud välja juba Lihaja Stalingradi raudteeni. Kõigile on selge millist tähtsust omab selle tee enda käes hoidmine.

Seega paisati pataljon otse rongilt lahingusse ja allutati kindralmajor von Stumpfeldi korralduse kohaselt Suravikino kaitselõigu ülemale oberst Schmidtile.

Sama päeva õhtupoolikul vabastas pataljon juba aleviku vastastest, mille kohta Riipalu kirjutas ilma erilise kangelaslikkuseta: „Edasiliikumuine on õieti kallaletung, erand vaid see, et vastane tõmbub kiiresti tagasi."

Kindlasti oli seesama päev Riipalu jaoks oluline veel teiselgi põhjusel. Samal päeval sai temast 36.pataljoni ülem.

Oma märkmetes kirjutab ta järgmiselt: „Sama päeva õhtul haigestub senine patul major Julius Renter, kes saadetakse arsti otsusel otsekohe kodumaale. Koos temaga ka pataljonis olnud major Valto Teetsmaa. Uueks pataljoniülemaks määratakse 3.kompanii ülem Oberleitnant Harald Riipalu. Kompaniiülemaks tema asemel jääb leitnant Artur Tammaru."

Senise pataljoniülema major Renteri kodumaale jõudmisest on kirjutanud ka 30.politseipataljoni majandusülem Villu Laidsaar oma mälestustes: „Ühel päeval saadeti meile kaks Eesti majorit, Renter ja Teetsmaa. Nad olid 36.politseipataljoniga kuni Stalingradi lähistele jõudnud ja seal otse rongilt venelaste läbimurde tõrjesse visatud. Mõlemad majorid olla hirmukrambid saanud ja kui kõlbmatud pataljoni juhtima Tallinnasse tagasi saadetud. Vanemleitnant Riipalu olla pataljoni juhtimise üle võtnud ja kangelaslikku võitlust jätkanud. Hiljem saabusid ka 36.politseipataljoni väsinud riismed Tallinna. Senine patul major Pärn määrati uutele ülesannetele ja major Renter asus sellele kohale. Selle mehega on raske koos töötada, sest tema huvid olid enam viina ja muu marketendri pool, kui tõsise töö juures.

Oli Renteriga, kuidas oli, aga igal juhul on fakt, et 22.novembril 1942 sai ooberleitnant Harald Riipalust Schutzmannschafts-F-Batallion 36 ülem.

Just nimelt oberleitnant ehk siis ülemleitnant. Millal Riipalu leitnandist ülemleitnandiks ülendati, on autorile teadmata. Oma märkmete II alajaotuses kirjutas Riipalu ise, et Tartusse jõudes asus pataljoni teenistusse ka Itn.Harald Riipalu, ja sama alajaotuse 2.punktis, kus ta loetleb ohvitsere nimeliselt ametikoha järgi, on ta ennast tähistanud lühendiga Ül-Itn.

36.pataljoni rühmaülema Valter Allase seletus ajale on üsna lihtne, kuid samas väga sapine. Allase kirjutab: ^Pataljoniülem Renter oli ikka enam ja enam sattunud 3.kompanii ülema Harald Riipalu mõju alla, kes oskas teatava libedusega ära kasutada nii sideohvitseri kui ka pataljoniülemat. Seda muidugi panid tähele teised pataljoni ohvitserid, eriti need, kes oma teenistusvanuselt ja austmelt temast üle olid. Kõneldi isegi seda, et ta Saksa sõjaväkke üle tulles oli jätnud endale aukraadi, mille Punaarmee oli andnud.

Selle tõttu kasutati tema kohta ka nimetust „stalinets"

Eesti ohvitseride hulgas oli kirjutamata seaduseks, et igaüks minetas igasuguse aukraadi, mis saadud ajal, mil Eesti Vabariigi armee tasa lülitati punaarmee poolt. Punaarmees saadud auastme hoidmine oli kui häbiplekk ja vastu Eesti ohvitseri aumõistele. Hilisemate sündmuste keerises ilmnes, et Riipalul oli äärmiselt paks nahk ja see härra lasi endale paljugi öelda ja möödunut meelde tuletada, ilma et see nähtavalt tema rahu oleks seganud. Niisugused iseloomud jõuavad segastel aegadel vahel kiiresti edasi."

Riipalu kiirest edasijõudmisest ja ka tema muudest tegemistest tuleb veel juttu edaspidi. Ja kuna käesoleva raamatu näol pole tegemist kangelaseeposega, ei näe autor põhjust ka selliste arvamuste avaldamisest hoiduda. Hüüdnimi „stalinets" tuli ka minule pisut üllatusena. Esiteks seepärast, et autori teada on Allase raamat ainus koht, kus seda hüüdnime Riipalu kohta tarvitatakse. Ja teisalt, arvestades aega ja olusid, oleks solvavamat hüüdnime ilmselt ka üsna raske välja mõelda.

Igal juhul on Harald Riipalu nii pataljoniülem kui ka ooberleitnant, mida kinnitab ka alljärgnev dokument dateeringuga 23.11.1942.

Aga nüüd edasi lahingutegevuse juurde. Nagu lugesime, sattus pataljon otse rongilt lahingusse. Esimene päev möödus siiski õnnelikult, sest vaenlane löödi tagasi. Ainukeseks kaotuseks oli 2.kompanii rühmaülema Eduard Väärsi haavatasaamine põlvest.

Riipalu kirjutab: „Selle päevaga algab ka õieti katkematu lahingute ahelik, milles üksikasjalisi lahingukirjeldusi pea võimatu anda."

Uus pataljoniülem Riipalu kontrollis koos sideohvitseriga isiklikult pataljoni positsioone ja tegi väikesed parandused.

24.novembri õhtuks muutus venelaste surve tugevamaks ja olukord pataljoni positsioonide lähedal muutus ohtlikuks. Järgmisel päeval langes ka Tsiri jaam ja seega lõigati tähtis Lihhaja-Stalingradi maantee ära. Pataljoni ähvardas kotti jäämise oht. Ägedad tõrjelahingud kestsid kuni 29.novembrini.

Pidevate venelaste rünnakute survel ja tulenevalt vajadusest vastavalt olukorrale positsioone vahetada jagunesid pataljoni kompaniid ja rühmad kohati üksteisest ligi 10 kilomeetri kaugusele ja osalt allutati ajutiselt ka Saksa üksustele.

Üldist ärevat olukorda ja ka mõningast segadust, mis oli tingitud ägedast lahingtegevusest, kirjeldab ilmekalt ka 36.pataljoni võitleja Vassili Arula jutustus: „Mõni päev pärast Stalingradi alla jõudmist saadeti mind koos kapral Käärfi ja Ants Kivirannaga eelposti, kahe rinde vahele. Käärt ja Kiviranna said haavata ja nad toimetati sealt ära. Nendele vahetuseks saadeti aga sakslased. Peale seda jäingi sakslaste üksuse juurde.

Elasime mingis alevis vana veski keldris. Üksuses oli nii sakslasi kui ka austerlasi. Kuna minu saksa keele oskus oli olematu, siis mind eriti postidele ega ka mujale teenistusse ei saadetud. Sõbrunesin ühe austerlase Willyga, kes minu eest hoolitses ja mind hoidis. Nii sain ma elada üsna mugavat elu. Stalingradi linn asus meist umbes 25 km kaugusel. Ööseti võis linna kuma üsna hästi näha.

Mõne aja pärast hakkasid levima kuuldused, et me oleme ümber piiratud. Siiski õnnestus saksa vägedel piiramisrõngast läbi murda ja me hakkasime taganema Krasnaja Zvezda suunas. Krasnaja Zvezdasse jõudes meenub mulle pilt, kus seal oleva laatsareti juures oli venelaste poolt mahalastud hobusekorjuste hunnik.

Lahingu käigus mäletan, kuidas tulid vene tankid ja millegi pärast kõndis tanki ees ka vene sõdur, kes kätega tanki juhtimist korraldas. Ma ei tea, kas tankist ise ei näinud, aga ees kõndiv sõdur karjus pidevalt: „Na levo, na pravo..." Ega neist tankidest muidugi väga paljud edasi jõudnud. Meie omad panid neile ikka paugud ära..."

20.detsembril sain tanki mürsu killust haavata. Autoga viidi mind Ukrainasse Tšernigovi haiglasse, kus võeti kild välja. Peale paari päeva sõidutati mind sealt Dnepropetrovski. Seal olin haiglas umbes 3-4 päeva.

Dnepropetrovskist sõitsin rongiga läbi Leedu ja Läti Tallinnasse. Kuna mul oli kaelas haavatukaart, jõudsin kohale üsna libedalt ja ilma sekeldusteta.

Nagu öeldakse, juhtub sõjas mõndagi. Ägedaid lahinguid tuli eestlastel pidada kõigele vaatamata. Üheks raskemaks ja ohvriterohkemaks päevaks kujunes pataljonile 7.detsember 1942. Valter Allase andmetel oli see küll 8.detsember. Sündmused arenesid järgmiselt.

Surovikino lõunalõigus alustasid eestlased 36.pataljoni 2.kompaniist ettenähtud kellaajal korrapäraselt planeeritud pealetungi. Eestlased

saavutasid oma edasiliikumises ka plaanitud eesmärgi, aga naaberüksused, sakslased, ei tulnud kaasa ja seetõttu jäid eestlased, umbes 110 meest ja ohvitseri, terveks päevaks äralõikamise ohtu. Meestel tuli pidada kibedaid tõrjelahinguid kuni pimedani. Pimeduse varjus õnnestus meestel tagasi tõmbuda.

Riipalu kirjutas: „2.kompanii kannab tunduvaid kaotusi. Kompul Palm saab haavata, Itn.Riit langeb, Itn.Ermus saab haavata."

Ägedad lahingud kestsid kuni 22.detsembrini. Harald Riipalu kirjutas: „Rääkides lahinguist tuleb mainida, et kogu pataljoni rindeloleku aeg oli üks lahingute ahelik, milles üldiseks operatiivseks eesmärgiks algul hoida vaba Stalingradi raudtee ning hiljem aeglustada vastase jõudmist Donetsini, et seega hoida vaba Rostovi suund ning võimaldada Kaukasusest tagasitõmbuvaile vägedele vaba teed. Selles suures operatiivses liikumises on ju pataljoni osatähtsus väike, nii et sellest õieti iseseisvalt rääkida ei saa, vaid üldist tegevust tuleb koos vaadata terve lõunalõigus opereerivate saksa jõududega.

Vahetpidamatult rindeohtlikemates lõikudes lahingus olles näitas pataljon end vapralt ja hoidis kui lõunalõigus ainuke eesti pataljon meie rahvuse au kõrgel."

Kindralmajor Stumpfeld tunnustab 36.pataljoni tegevust kirjalikult ning lisaks saavad 42 pataljoni võitlejat II klassi Raudristi. Riipalu aruandes on mehed reastatud järgmiselt:

I.Hauptmann Harald Riipalu
2.Leutnant Lembit Vaher
3.Leutnant Elmar Vilumäe
4.0.-Leutn. Paul Rinne
5.0.-Leutn. Artur Tammaru
ö.Leutnant Valter Allase
7.Leutnant Juhan Kukk
8.Pol.Sekret.Paul Meier
9.Leutnant Elmar Lipping
IO.O.-Leutn. Viktor Vakar
II.Leutnant Peter Lossmann
12.Feldwebel Kaarel Kuutmaa
13.Feldwebel Leonhard Viljus
14.Allohv. August Ünt
15.Allohv. Vassili Kivi
16.Reavoitl.Karl Selleke
17.Feldwebel Ernst Võsar
18.Feldwebel Al-der Luhe
19.Feldwebel August Mängel
20.Allohv.Valter Lähker
21.Allohv.Jaan Salu
22.Feldwebel Jaan Purre
23.Reavõitl. Viktor Jaago
24.Feldweber Oskar Isop
25.Reavõitl. Eduard Sasse
26.Reavõitl. Ants Kiviranna
27.Allohv. Boris Reiljan
28.Reavõitl. Ago Arula
29.0.-Wachtm. Traugott Weichart
30.Reavõitl. Erich Voolma
31.Allohv. Jakob Klassen
32.Feldweber Hugo Avamets
33.Allohv. Tarmo Mägi
34.Allohv. Johannes Jõeveer
35.Reavõitl. Hugo Käsper
36.Reavõitl. Vilhelm Vaher
37.Reavõitl. Bernhard Priske
38.Reavõitl. Lembit Riis
39.Feldweber Ants Laanemets
40.Reavõitl.Harri Niidre
41.0.-leutn. Karl Palm
42.Hauptmann Eduard Väärsi

Nagu lugesime, oli nimekirjas nr. hauptmann Harald Riipalu. Arhiividokumentidest leiab II klassi Raudristi annetamise kuupäevaks 21.detsembri 1942.

Valter Allase kirjutab: ^Teadaolevalt olid need esimesed Raudristid, mis eestlased said. Idarindel oli senini antud roheliste lintidega Talvesõja märke, mis olid mõeldud mitte-sakslastele."

Autorile teadaolevalt olid esimesed eestlastest II klassi Raudristi kavalerid

luurajad Hellat, Talgre, Jõgi ja Kevend. Nende autasustamispaberid on allkirjastatud 14.jaanuaril 1942, kuid siis olid nendest tehtud soome vabatahtlikud. Põhjuste üle võib lugeja ise arutleda.

Eeltoodud täpsustus ei vähenda vähimalgi määral 36.pataljoni eestlaste poolt kordasaadetut Stalingardi all.

Harald Riipalu enda jaoks oli Stalingradi periood ülimalt olulise ja tema ohvitserikarjääris ka pöördelise tähtsusega. Nagu juba kirjutasime, juhtis ta pataljoni lahingute esimesest päevast peale tegelikult juba täieõigusliku pataljoniülemana. 21.detsembril ülendati Harald Riipalu hauptmanniks.

Samast perioodist pärinevad ka esimesed negatiivsed või pigem iroonilised hinnangud Riipalule kui ohvitserile, aga ka väga positiivsed hinnangud.

Sideohvitseri ja pataljoniülema autojuht Elmar Pello nimetas Riipalut nooreks ja energiliseks ohvitseriks, kes võttis pataljoni juhtimise enda peale. Veel lisas ta võrdluse sideohvitser Gierhakega, kel olevat olnud tõsiseid raskusi orienteerumisega. Riipalul oli alati kaart ja kompass sõidu ajal põlvedel ja käsutas kuhu poole sõita.

Märkimata ei saa jätta ka pataljoni kaotusi Stalingradi all. Valter Allase kirjutab, et tagasiteele asus 500-st mehest umbes 80.

Eeltoodud numbritele pole autoril õnnestunud adekvaatset kinnitust leida. Vaatamata sellele ja isegi kui uskuda Harald Riipalu aruandes toodud numbreid, olid kaotused tohutud.

Pataljon oli kaotanud 39 meest langenutena, 11 jäi teadmata kadunuks ja 97 olid saanud haavata.

Seega oli pataljon kaotanud kuu aega kestnud ägedates lahingutes 1/3 oma koosseisust langenute ja haavatutena. Igal juhul võib seda kuuajalist perioodi nimetada 36.pataljoni eestlaste tuleristseteks. Kahju ainult, et väga verises värvingus.

Tagasiteed Stalingradi alt alustas 36.pataljon Šahtõst, kuhu olid koondatud kõik pataljoni riismed. 1.jaanuari 1943.aasta õhtul jõudis sinna ka pataljoniülem Harald Riipalu. ö.jaanuariks olid kõik pataljoni osad Šahtõs rongile laaditud ning algas sõit Rostovi ja Taganrogi kaudu kodumaa suunas.

Pataljoni teekond koju kestis pikkade peatuste tõttu väga kaua. Stalino lähistel, kus pataljon oli juba ka varem paiknenud, seisti koguni 13 päeva. Meestele üllatuseks leiti sealt mitu kotitäit Eestist neile saadetud pakke ja pakkidest omakorda mängukaarte, mis leidsid tänulikke kasutajaid.

Riiga jõudes paigutati vagunid jälle kuhugi Riia eeljaama ning taas möödus kaks päeva, enne kui edasi sõideti. Põhjust ei teatud.

Valter Allase kirjutab: „Tartusse jõudes sai aga Riias peatumise põhjus igaühele selgeks. Pataljoniülem Riipalu oli Riias muretsenud endale uhiuue mundri, värskete säravate pagunitega, kus ilutsesid värskelt ülendatud kapteni kupud. Muidugi ei puudunud kõik sinna juurde kuuluv:kõrge müts, uued säärikud, kindad ja vöörihm koos värske püstolitaskuga. Pataljoniülem nägi välja nagu paraadohvitser, kui ta Tartu jaamas maha astus, kus abikaasa teda juba ootas. Teiste ohvitseride väljanägemine oli aga üsna armeu - seljas sama riietus, millega rindel poris ja lumes rabeletud. Üldiselt polnud keegi kade ja vist isegi mitte üllatunud, sest sellist asja võidi temalt oodata. Seesama mees oli ju läinud ka Venemaale suure pagasiga, kust ei puudunud lakk-kingad ja siidist hommikumantlid. Need jäid küll kõik venelaste sorida.

Allase poolt kirjapandut on raske täna hinnata või selle paikapidavust kontrollida. Kahjuks pani ta eeltoodud hinnangud Riipalu kohta kirja ajal, mil Riipalut ennast enam elavate kirjas polnud. Seega pole ka temal endal võimalik midagi selgituseks öelda.

Olgu sellega, kuidas oli, kuid igal juhul jõudis pataljon 2.veebruaril 1943 Valka, kust oli lahkutud 2.augustil 1942. Seega kestis 36.pataljoni kodust eemalviibimine täpselt 6 kuud.

4.veebruaril jõudis pataljon Tallinna.

7.veebruaril 1943 oli pataljoni ohvitserid ja võitlejad kutsutud ühisele koosviibimisele ja vastuvõtule kindralkomissar Litzmanni ja Eesti Omavalitsuse juhi dr.Mäe juurde. Vaatamata Riipalule Riias väidetavalt õmmeldud uuele Saksa mundrile ilmus Riipalu kohtumisele Eesti sõjaväe kapteni vormis, kandes nööpaugus II klassi Raudristi linti.

Kindralkomissar Litzmann ütles oma sõnavõtus: „Tahan kõige südamlikumalt tervitada Teid siin teie kodumaal ja teile Saksa kõrgeima riigivõimu esindajana tänu avaldada. Eesti rahvas võib teie peale tõsiselt uhke olla.

/.../

Miks oli teile enamlaste võimu aeg eriti raske? Sellepärast, et te pole bolševismi kunagi sallinud ja kuulute Euroopa rahvaste perre. Seepärast võtsid eestlased võitlusse astumiseks võimaluse avanedes kohe relvad kätte.

Mida kauem sõda kestab, seda kindlam ja tihedam on side saksa ja eesti kamraadide vahel. Kes ühises võitluses on seisnud bolševismi vastu, jäävad alati truiks sõbruks.

Peale omakaitse ja kaitsepataljonide on formeerimisel Eesti leegion relvaüksusena SS-i ridades. See on asutatud vabatahtlikkuse alusel ja see vabatahtlikkus annab üksusele suurima jõu ning väärtuse. Loodan, et kõik eesti mehed leiavad tee selle leegioni juure.

Rahvas, kes annab vabatahtlikke kõigi aegade suurimas sõjas, võib julgesti vaadata tulevikku."

Muuseas oli minu poolt allikana kasutatud Eesti Sõna oma kirjutises pisut kohendanud kindralkomissari perekonnanime kirjapilti - Lietzmanniks. Õige kirjapilt võis eestikeelses häälduses auväärt ametniku nimele veidi halba varju heita.

Lootus, et kõik eesti mehed leegioni jõuavad, oli isegi Litzmanni jaoks pisut liialdatud soov. Üksjagu neid aga sinna jõudis - küll vabatahtlikena, küll ka muud moodi. Igal juhul on meil veel täna põhjust nende meeste tegude üle uhkust tunda. Sellest aga tuleb juttu edaspidi.

Eesti Leegion

Perioodist veebruar kuni august 1943 on Harald Riipalu tegemiste kohta adekvaatseid andmeid üsna napilt.

Maikuuga 1943 on Riipalu dateerinud oma „Schutsmannschaft-F-Bataillon 36. ajaloolisi märkmeid", mille ta on kirja pannud Tartus.

Killukese leiame ka 36.pataljoni võitleja Vassili Arula mälestustest. Arula mäletab oma viimast kohtumist Harald Riipaluga järgmiselt: „Peale puhkust saadeti mind Paide lähedale Röa mõisa, kus pidi toimuma üksuse ümberformeerimine. Seal oli mehi erinevatest üksustest. Ühel päeval tuli sinna ka Harald Riipalu. 36.pataljoni Tartu perioodil olin ma paaril korral Riipalu abikaasale ja tütrele tema korraldusel pakke viinud. Riipalu tundis minu kohe ära ja ütles: „Arula, tule leegionisse!" Mina vastasin eitavalt. Mul ei olnud midagi leegioni ega ka SS-i vastu, aga otsustasin tookord lihtsalt mitte minna. Tegelikult ei oleks seda võimaldanud ka minu kasv, mis jäi SS-i jaoks liiga lühikeseks.

Riipalu käiski mehi leegionisse värbamas. See võis olla 1943.aasta märtsi või aprilli kuus."

Kahjuks puuduvad ka Riipalu tütrel Edel selle perioodi kohta mälestused, aga Vassili Arula meenutuste põhjal võime aimata, millega Riipalu tegeles. Ja vaevalt oli Röa mõis ainuke koht, kus Riipalu mehi käis värbamas.

Veidi lõbusa alatooniga loo sellest ajaperioodist leiame ka Harald Riipalu SS-ohvitseri isiklikust toimikust. Kui palju Riipalu ja teiste Eesti ohvitseride ning sõdurite poolt lahingute vaheajal aega allkirjeldatult mööda saadeti, on täna täpselt väga keruline öelda.

Riipalu toimikust leiame 28.märtsi 1944 kuupäeva templit kandva dokumendi, mille eestikeelne pealkiri võiks olla „Distsiplinaaruurimise kokkuvõte SS-Frw.Sturmbannführer Harald Riipalu kohta"

Dokumendist selgub, et 22.aprillil 1943 toimus Tartus ohvitseride majas Eesti ohvitseride õlleõhtu. Kohalesaabunud saksa sideohvitser avastas mõned Eesti ohvitserid olevat väga purjus. Sideohvitser andis korralduse pidu lõpetada ja purjus ohvitserid koju sõidutada. Selle asemel, et korraldust täita, istus aga Harald Riipalu ise autorooli ja sõitis koos teistega minema.

Uurimiskokkuvõte tuvastab, et süüaluse (Riipalu) poolt auto kasutamine oli kuritarvitamine. Kuna aga sõit kestis väga lühikest aega, ei omanud tagajärjed suurt tähtsust ja seega polnud Riipalu süü suur. Arvestades aga vahepeal möödunud aega ja eriti süüaluse eeskujulikku renomeed, ei peetud kohtumenetluse rakendamist vajalikuks.

Tähelepanuväärne on see, et praegu suhteliselt tühisena tunduva vahejuhtumi kohta on peaaegu aasta hiljem diviisikomandöri poolt võetud vastu otsus. Samuti on peetud vajalikuks dokumentaalne tõestus Riipalu ^tõlgendusest sideohvitseri korralduse täitmisest" säilitada ka tema SS-ohvitseri toimikus.

Harald Riipalu ise kirjutab, et ühines Eesti Leegioniga 1943.aasta augustikuu lõpus, ja tema raamatus olevas elulookirjelduses mainitakse, et kevadel 1943 Riigiarhiivis olev Riipalu saksakeelne isikukaart, mis on koostatud 7.septembril 1944, annab kuupäevaks 1.augusti 1943.

Harald Riipalu SS-ohvitseri isiklikus toimikus olevates dokumentides on aga Waffen-SS-iga ühinemise kuupäevaks märgitud 9.august 1943 (vt. lisa 4). Persnal-Akte Nr: R 2536 Riipalu omakäeliselt täidetud osas on märgitud hauptsturmführeri auastme omistamise päevaks samuti 9.august 1943. Nagu mäletame omistati Riipalule hauptmanni auaste juba 21.detsembril 1942. Seega saab hauptsturmführeri auastmesse nimetamise kuupäev tähendada Waffen-SS-iga ühinemist, kuna tegemist on võrdsete auastmetega Wehrmachtis ja Waffen-SS-is.

Personal-Nachweis für der Waffen-SS sätestab, et Riipalu teenis 2.juuli 1942 kuni Laugust 1943 36.kaitsepataljonis (vt. lisa 3).

Personal-Akte Nr: R 2536-le lisatud Beurteilungsnotiz 24.novembrist 1944

sätestab Harald Riipalu Waffen-SS-i astumise kuupäevaks 9.august 1943.

Eeltoodut arvestades leiab autor, et korrektne on lugeda Harald Riipalu Waffen-SS-i ühinemise kuupäevaks 9.august 1943.

Alljärgnevas mõne sõnaga lähemalt Eesti Leegioni moodustamisest. Täna tunneme me uhkust nii oma leegioni kui ka leegionäride üle, aga tihti ei tea me sellest peale nimetuse suurt midagi.

Vaatamata varasematele eriarvamustele ja kõhklustele kiitis Hitler Eesti Leegioni asutamise Relva-SS-i koosseisus heaks augustis 1942. Otsuse tegi teatavaks Eesti kindralkomissar SA-Obergruppenführer Karl-Siegmund Litzmann 28.augustil 1942. Päev polnud valitud juhuslikult - tegemist oli Tallinna nõukogude võimust vabastamise aastapäevaga.

Eesti oli esimene endistest Balti riikidest, kus lubati formeerida Relva-SS-i üksusi. Relva-SS-i värbamiskindral Gottlob Bergeri sõnul pidavat eestlased olema „puhtamast" rassist kui lätlased-leedulased, seepärast tahetigi nendega peale hakata.

Esialgu värvati mehi leegioni ida- ja politseipataljonidest. Viletsast relvastusest ja halvast kohtlemisest kahtlemata tüdinud eestlastele tundus eliitüksusesse astumine ahvatlev.

Felix Steiner kirjutab: „Aastaid olid balti vabatahtlikud politseisõduritena olnud ebapiisavalt relvastatud heitlemiseks eriti salakavala vastase partisanidega - kellele kõlbas igasugune kavalus ja julmus vastase kahjustamiseks. Lätlased ja eestlased tundsid seda vastast ja tema võitlusmeetodeid täpselt. Nii sobisid nad selleks võitluseks paremini kui saksa politsei- ja julgestusüksused ning nad muutusid partisanivõitluse tuumiküksusteks.

Samal ajal alustati ka vabatahtlike värbamisega. Värvatud pidid vastama järgmistele kriteeriumidele: täielikult sobivad Relva-SS-i jaoks, valmis teenistuseks sõjaväes, 17-30 aastat vanad ning vähemalt 168 (alla 20 aasta vanused) või 172 cm pikad. Hiljem tingimusi leevendati ning lõpuks need sootuks tühistati.

Vabatahtlike arv jäi oodatust väiksemaks. Rohkem mehi loodeti saada ka idapataljonidest. Parandamaks eestlaste arvamust leegionist loodi Eesti Leegioni Sõprade Selts, mille juhatusse kuulus mitmeid tuntud eestlasi nagu näiteks kirjanikud August Gailit ja August Mälk. Seltsi juhatuse eesotsas oli kolonel Johannes Soodla, kes hakkas leegioni formeerimisel etendama järjest olulisemat osa.

Kuigi alguses oli vabatahtlikele lubatud, et neile antakse väljaõpe Eestis, toimus see tegelikult Poolas Krakowi lähedal asuvas Debica väljaõppelaagris. Väljaõpe oli karm ja kurnav, kuid just tõhus treening pani aluse hilisemale eliitüksusele.

Kalju Pähklimets kirjutab oma päevikus: „Opitakse hoolega moondamiskunsti maastikul. Oskame pugeda maa alla nagu mutid. Tankitõrjemehed saabusid ka tagasi väljaõppelt 7,62 cm kahuritega. Jalaväe saatesuurtükkide ülemaks on major Sobolev. See vana vunts on haruldaselt hea tulejuhtija. Ta patareide ülemad ja alljuhid on saanud väga hea väljaõppe nagu teisedki jalaväe ja eriväeliikide üksused. Teeme oma parima teadmiste omandamiseks - see tuleb rindel kasuks. Eesti noored ohvitserid on omaalgatuse poolest palju paremad sakslastest. Eriti on seda märgata lahingmanöövritel. Mul oli juhust seista hauptsturmführer Riipalu kõrval ja jälgida tema suurepärast juhtimisvõimet. Tore mees - sihvakas ja andekas."

Rööbiti väljaõppega algas ka leegioni tegelik formeerimine. Tegevust alustas selle 1.rügemendi staap koos 1.pataljoniga. 20.oktoobril 1942 määrati rügmendi ülemaks SS-Obersturmbannführer Franz Augsberger.

Tulevane Eesti diviisiülem täisnimega Franz Xaver Josef Maria Augsberger sündis 10.oktoobril 1905 Viinis. Lõpetanud kõrgema tehnikakooli, töötas ta arhitektina ja hiljem ehitusinsenerina. 1927.aastal astus ta Austria Kodukaitse *{Heimatschütz)* liikmeks ja 1930 ühines SA-ga. 1933.aastal läks Augsberger Saksamaale ja 1935-1936 õppis SS-ohvitseridekoolis Braunschweigis. Eestlaste diviisiülemana tõusis ta SS-Brigadeführeri auastmeni ja 8.märtsil 1945 autasustati teda Rüütliristiga. Augsberger hukkus autos mürsutabamuse tagajärjel 19.märtsil 1945 Sileesia rindel. Eestlaste mälestustesse on Augsberger jäänud lõbusa ja jutuka, kuid natsimeelse mehena, kes suhtus eestlastesse korrektselt.

13.veebruaril 1943 andis I pataljon sõdurivande.

Värsked leegionärid kandsid välihalli Relva-SS vormi mustade lõkmetega, kuid ilma SS-i märkideta. Selle kinnituseks ka lk.-l 103 toodud foto.

Sõdurivanne, mille leegionärid andsid, oli järgmine: „Ma vannun Jumala nimel pühaliku tõotuse, et võitluses bolševismi vastu saksa sõjajõudude ülemjuhatajale tingimusteta kuulekas olla ja vapra sõdurina olla valmis seda alati oma eluga kaitsma."

Olgu siinkohal lisatud Arvi Tinitsa sulest pisuke seik Johannes Soodlast. Tinits kirjutab: „Eesti Leegioni komandöriks saamisel pidi Augsberger koloneliks ülendatama, kuna seal juba kaks Eesti soost täiskoloneli - Soodla ja Tuuling - ees. Ja komandör ei tohtinud ju ometi pataljonikomandörist madalam olla. Samal ajal oli ka Soodla leegioni 1.rügemendi ülemaks nimetatud, aga kuna leegion sel ajal ainult 1.rügemendist koosnes, paigutati ta varsti ümber ja temast sai hoopis kindral-inspektor, aukraadilt Legions-Oberführer, seega jällegi 1 kraadi võrra Augsbergerist ees, kuid leegioni juurest ära Tallinnas. Inglise keeles nimetatakse niisugust operatsiooni „being kicked upstairs"

Täpsuse huvides peab nimetama, et lisaks Tinitsa poolt nimetatud täiskolonelidele oli sel ajal leegionis samas auastmes ka Friedrich Kurg. Augsberger ülendati SS-Standartenführeriks 1.juulil 1943.

Kuigi Soodi kuni sõja lõpuni enam ühtegi üksust ei juhtinud, oli tegemist ohvitseriga, kelle tegemistel on siinkohal paslik põgusalt peatuda.

Johannes Soodla sündis 14.jaanuaril 1897 Kudinal, tänasel Jõgevamaal. Tema sünnikodu asus mitte kuigi kaugel Harald Riipalu kodutalust ja Riipalu abikaasaga suisa ühes vallas. Lõpetanud vallakooli, linnakooli ja võimlemisõpetaja kursused, mobiliseeriti Soodla 1916 tsaariarmeesse ja saadeti Gatšina lipnikekooli. Võttis lipnikuna ja nooremleitnandina osa Esimesest maailmasõjast. Vapruse eest annetati talle Püha Georgi IV klassi sõduririst loorberipärjaga.

Soodla viibis ka sakslaste sõjavangis, kust vabanes 14.augustil 1918.

Vabadussõja algul oli ta Maarja-Magdaleena kaitseliidu ülem ja 25.detsembril 1918 ühines Kuperjanovi partisanide pataljoniga, kellega tegi kaasa kõik lahingud.

Pärast Vabadussõda teenis Johannes Soodla edasi Kuperjanovi pataljonis ja 1925-1927 õppis kõrgemas sõjakoolis.

Soodla teenis erinevatel ametikohtadel Eesti Kaitseväes. 1939.aastal lähetati 24.veebruaril 1934 kolonelleitnandiks ülendatud Soodla Prantsuse kõrgemasse sõjakooli.

Teise maailmasõja puhkedes katkes aga õppetöö. Kodumaale naasnud Soodla määrati sõjakooli ülemaks ning ülendati 24.veebruaril 1940 koloneliks.

Punasest terrorist õnnestus tal hoiduda, kuna ta pääses veebruaris 1941 Saksamaale. Pärast Eesti territooriumi vabastamist punastest tuli Soodla tagasi ja töötas Eesti Omavalitsuse koosseisus Raudteevalitsuse direktorina.

1943 suvel määrati ta Eesti Leegioni 1.jalaväerügemendi ülemaks ja alates augustist Eesti Leegioni kindralinspektoriks.

15.septembril 1944 ülendati Soodla kindralmajoriks ehk täpsemalt - temast sai *Waffen-Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS.*

Peale sõja lõppu jõudis Soodla Saksamaale. 1951-1959 tegutses ta Triestis Kirikute Maailmaliidu kutsekooli direktorina. Koolis õppisid põgenikud erinevatest Euroopa ikestatud riikidest. Soodla oli selle kooli asutaja ja tema abikaasa Irene kooli abidirektor.

1959 asus Johannes Soodla elama Ameerika Ühendriikidesse, aga pensioni saamise eesmärgil siirdus tagasi Saksamaale.

Johannes Soodla suri Goslaris 26.mail 1965.

Soodlat on autasustatud Vabadusristi II liigi 2. ja 3.järgu aumärkidega, Kotkaristi V ja III klassi aumärgi, Läti Karutapja III järgu ordeni ja Poola Polonia Restituta aumärgiga.

Üks järjekordne eesti mehe ja ohvitseri lugu. Soodla polnud ainuke eesti päritolu kindral Saksa armees. Kindralmajori auastmes teenis Wehrmachtis ka Voldemar Viktor Rieberg, kes oli Haapsalus sündinud baltisaksa päritolu Eesti ohvitser. Rieberg oli kindlasti kõrgeima Eesti ohvitseri auastmega sõjaväelane Saksa armee teenistuses. Rieberg ülendati kindralmajoriks 24.veebruaril 1937 ja oli Eesti Kaitseväe inseneriväe inspektor.

Saksa armees oli Rieberg seotud samuti eelkõige erinevate inseneri- ja staabitegevusega. 1944 nimetati Rieberg Saksa 172.jalaväediviisi ülemaks. Rieberg suri 21.septembril 1952 Baden-Badenis.

Nüüd aga tagasi Eesti Leegioni moodustamise juurde. Leegioni nimetust kandis üksus tegelikult väga lühikest aega. Ametlikud nimetused olid meie eliitüksusel järgmised:

1.oktoober 1942 - 5.mai 1943 Estnische SS-Legion;

5.mai - 22.oktoober 1943 Estnische Freiwilligen Brigade;

22.oktoober 1943 - 24.jaanuar 1944 3.Estnische SS-Freiwilligen Brigade;

24.jaanuar 1944 - 26.mai 1944 20.Estnische SS-Freiwilligen Division;

26.mai 1944 - 8.mai 1945 20.Waffen-Grenadier Division der SS (Estnische Nr.I).

Riipalu kirjutas: „Ligi kaks aastat kestnud nimetustega mängimine jättis eestlaskonna ükskõikseks. Eesti vanasõna - nimi ei riku meest, kui mees seda ise ei tee - näis peegeldavat meie rahuliku põhjamaise iseloomu ühte külge. Meie võitlejatele oli tähtis, kes meie oleme ja kellena suudame vaadata üle lahingute raskuste, mitte aga kuidas sakslased meid kutsuvad!"

Pärast pataljoni „Narva" eraldamist jäi leegioni jaoks mehi vaheks ja omavalitsuse juht Hjalmar Mäe poolt väljakuulutatud erinevate aastakäikude mobilisatsioonid oli ainuke viis, kuidas mehi leegioni juurde saada. Formeerimise algusest kuni 1944.aasta alguseni oli õnnestunud leegioni koondada 11 000 meest.

Leegioniga ühinemisel määrati Harald Riipalu 42.Rügemendi (rügemendiülem Standartenführer Kurg) II pataljoni 8.kompanii ülemaks.

Etteruttavalt tasub märkida, et tegelikult oli sakslastel plaanis moodustada ka teine Eesti SS-diviis. Sellega oli kavas alustada 15.juulist 1944. Leitud oli isegi sakslaste arvates sobiv komandör - SS-Oberführer Gustav Lombard. Diviisi moodustamisega loodeti ühele poole saada kahe kuuga. Alates 1.oktoobrist 1944 pidi uus loodav diviis liidetama 2.diviisiga ja seega oleks moodustunud Eesti korpus. Venelased jõudsid aga Himmleri plaanidesse sekkuda ja Eesti korpus jäi vähemasti Saksa poolel loomata. Ma ei oskagi öelda, kas kahjuks või õnneks, aga teame ju, et Eesti korpuse nimeline üksus siiski eksisteeris, kuid punasel poolel.

Veel tänapäevalgi leiame mõningatest allikatest viiteid diviisile „Estland" ja turult võima leida käelinte kirjaga Estland. Ametlikult pole diviisi nimeks kunagi olnud „Estland" Saksa Punane Rist on oma dokumentides nimetanud üksust „Division Estland"

Käelintidest kirjutab ka Arvi Tinits väljaandes „Võitleja": „Käelint oli Eesti üksustest ainult pataljon „Narval". See ei olnud siiski ametlik. Pataljoni mehed oleksid pidanud kandma „Wiking" diviisi käelinte. Ei Läti ega Eesti diviiside mehed ei saanud kunagi õigust kanda oma diviiside käelinte. Selle asemel kandsid nad aga oma rahvusvappe või -värve."

Kuna käelintide teema põhjustab vaidlusi veel tänaseni, siis mõni sõna kommentaariks.

Teha vahet ametlikul või mitteametlikul on üsna keeruline. Olgu juuresolevad pildid kinnituseks, et eesti mehed on kandnud nii „Narwa" kui ka „Wiking" käelinte. Olgu siis ametlikult või mitte.

„Narwa" käelinti tuleb aga kindlasti harulduseks lugeda. Ei saa välistada, et fotol jäädvustatud noorsand selle ise pildistamise jaoks valmistanud on. Teised fotod on aga tõestuseks sellele, et eestlased kandsid „Wikingi" linte.

Õnneks on tänaseni säilinud fotosid, mis tõestavad, et ka „Estland"-lindid eksisteerisid ja eesti mehed neid kandsid.

Tõenäoliselt valmistati „Estland"-käelinte SS-rügemendi „Westland" käelintidest meeste endi poolt. Sõja jooksul sattusid eesti mehed aga väga erinevatesse üksustesse ja seega kandsid ka erinevaid käelinte. Näiteks on eestlased kandnud nii „Nordlandi" kui „Nederlandi" käelinte, olles saadetud sinna täienduse korras teenima. Veel on eestlaste poolt kantud 38.SS-diviisi „Niebelungen" käiselinte. Selle üksuse koosseisu arvati eestlased, kes õppisid Bad Tölzi sõjakooli viimasel kursusel. Ühekaupa on aga Eestist pärit poisse teeninud mitmetes „käelindi üksustes", neist vähemalt üks I.SS-soomusdiviisis „Leibstandarte SS Adolf Hitler", kaks 2.soomusdiviisis „Das Reich" ja kaks 3.SS-soomusdiviisis „Totenkopf". Näiteks sai Mihhail Bendt „Narva" pataljonist „Totenkopfi" mundri haiglast tulles, kuna „Wikingi"

lindiga kuube polnud kusagilt võtta. Samuti kandsid eestlastest sõjakirjasaatjad käelinte vähemalt nelja erineva kirjaga: SS-Kriegsberichter, SS-Kriegsberichter Abt., SS-KBA, Kurt Eggers.

Kui uskuda Riipalu sõnu, polnud eestlastele tähtis nende üksuste nimetus. Sama ei saa aga väita väliste tunnuste kohta. Nagu näeme, pidasid Eesti sõjamehed nii oma mundri välist külge kui ka muud sümboolikat väga tähtsaks.

Selle lipu saamislugu pole tänaseni täpselt teada. Õnneks on lipp säilinud. Lippu säilitasid ja kandsid Eesti ohvitserid endaga kaasas läbi lahingute ja läbi liitlastsooni laagrite. Lippu kandsid erinevad ohvitserid peidetuna ümber oma keha ja selliselt õnnestus see ka säilitada. Tegemist on I.grenaderirügemendi ehk hilisema 45.rügemendi lipuga.

Väidetavalt on sarnaseid lippe olnud isegi kaks. Üks asub Leo Tammiksaare erakogus ja teine, poolik lipp, asus Lakewoodi arhiivis (Eesti Arhiiv Ühendriikides). Kuulduste kohaselt olevat Lakewoodi arhiiv üle antud Minnesota Ülikoolile. Ülikooli vastava osakonna muuseumi juures säilitatakse väike- ja väljasuremisohus olevate rahvaste väärtusi. Nii et täna on täiesti võimalik, et nii lipp kui ka mõned muud eestlaste arhiivis olnud esemed ja dokumendid lebavad kõrvuti neegritrummide ja indiaani tomahookidega.

Eesti üksustele Eesti sümboolika

Nagu elnevalt mainisime, kuulus Eesti Leegion Relva-SS-i koosseisu. Mida siis tegelikult see tänaseni teatud ringkondades judinaid, kuid mõnel pool ka uhkust tekitav maagiline tähekombibatsioon tähendab?

1925.aasta aprillis moodustas Hitler endale uue ihukaitse, mis esialgu kandis nime *Schutzkommando* (Kaitsekomando), siis *Sturmstaffel* (Ründemalev) ja alates 9.novembrist 1925 võttis üksus endale nimeks *Schutzstaffel* (Kaitsemalev). Peagi sai *Schutzstaffel NSDAP* üldtuntuks kui SS.

Väga lühikese ajaga kasvas SS-ist üks ajaloo mõjuvõimsamaid organisatsioone, millega tänapäeval seostatakse peamiselt koonduslaagreid ja piinamisi. Tegelikult oli see vaid üks ja kahjuks tumedam pool sellest organisatsioonist.

Tegelikult tuleb väga selget vahet teha Allgemeine SS-il ja Waffen-SS-il. Allgemeine SS-i (üld- või põhi-SS) puhul oli tegemist SS-struktuuriga, kuhu kuulusid vaid SS-i organisatsiooni liikmed, kes pidid nii rassiliselt kui ka füüsiliselt vastama ettenähtud parameetritele. Näiteks sai pärast 1933.aastat SS-i liikmeks ainult läbi Hitlerjugendi organisatsiooni.

Waffen- ehk Relva-SS kasvas välja Hitleri ihukaitseüksusest ja peale sõja algust kujunes sellest Wehrmachtiga paralleelne sõjaväeline armee. Esialgu oli küll range nõue, et ka Relva-SS-i võeti ainult „aaria rassi" esindajaid, kuid hiljem sellest olude sunnil taganeti ja Relva-SS-i võisid kuuluda nii sõdurid kui ohvitserid ka nn „ida aladelt" Seega oli Relva-SS-i puhul tegemist rindeüksustega, kes olid eliittasemel nii oma relvastuselt, varustuselt kui ka väljaõppelt. Nii läks ka Eesti sõjameestega, kes astusid Eesti Leegioni ja seeläbi said Relva-SS-i sõduriteks. Väga tähtis on siinkohal märkida, et Relva-SS-i kuulumine ei teinud kedagi automaatselt Allgemeine SS-i liikmeks. Veel enam, Relva-SS-i kuulumine välistas algselt „mitteaarialaste" astumise Allgemeine SS-i liikmeks.

Erisused olid selgelt märgatavad ka auastmetes. Relva-SS-i auastmed olid sõjaväelised, mis tähendab, et auastmesüsteem oli ka Allgemeine SS-is. Alati ei pruukinud aga Allgemeine SS-i auaste ja Waffen-SS-i sõjaline auaste kokku langeda. Relva-SS-i kuuluvate sõdurite ja ohvitseride puhul kasutati auastmetel eesliiteid: algselt oli selleks *Legion* (näiteks Legions-Hauptsturmführer), hiljem SS-vabatahtlik (näiteks SS-Freiwilligen-Hauptsturmführer) ja hiljem sai üldkasutatavaks eesliide *Waffen* (näiteks Waffen-Hauptsturmführer). Seega pidi vastav eesliide näitama kuulumist Relva-SS-i koosseisu, kuid ka väikeste eranditega. Nii näiteks oli ka eestlasi, kes peale Bad Tölzi sõjakooli lõpetamist kandsid auastet eesliitega SS.

Kirjutajale jäi Riigiarhiivist silma huvitav leid. Tegemist on Harald Riipalu enda poolt allkirjastatud dokumendiga (palgaleht), mis kannab kuupäeva 15.jaanuar 1945 ja seal on tema auastmeks *SS-Obersturmbannführer u. Rgt. Kommandeur* ehk tõlgituna SS-kolonelleitnant ja rügemendikomandör.

Teiste Eesti ohvitseride puhul on dokumendis kasutatud eesliidet *Waffen.* Kuna Riipalu ei ole Bad Tölzi sõjakoolis käinud, on keeruline leida adekvaatset seletust, miks erinevalt teistest Eesti ohvitseridest kasutas Riipalu enda auastme puhul eesliidet SS. Autori arvates ei saa eeltoodud dokumenti lugeda piisavaks tõendiks Harald Riipalu kuulumisele Allgemeine SS.-i koosseisu. 24.novembril 1944 koostatud Riipalu *Beurteilungsnotiz* kinnitab, et sel ajal Riipalul veel SS-number puudus.

Samas väärib tähelepanu ka Riipalu poolt mundril vasaku tasku all kantud SS.ruunid. Ruunid tekivad Riipalu mundrile kevad-suvel 1944. Igal juhul on need hästi näha Rüütliristi annetamise tseremoonia fotodel. Erinevad allikad annavad eelnimetatud ruunimärgile erineva tähenduse. Nii väidab Robin Lumsden, et tegemist on SS-i täisliikme tunnusega. Väidetakse, et sellist tunnust kandsid riigisakslased.

Pataljoni „Narva" mehed, kes samuti on jäänud fotodele tasku all ilutsevate SS-ruunidega, ütlevad, et nad said need märgid sakslastelt ja panid külge. Ei mingit SS-i kuulumist ega muud põnevat.

Tänaseks on teada ainult ühe eestlase, Erik Peebuse, kuulumine Allgemeine SS-i ridadesse, kuna kinnitust on leidnud tema SS-numbri olemasolu. Sel juhul aga tekib õigustatud küsimus, kuidas ja miks pidi või sai Peebus olla ainuke?

Kindlasti pole ka ruunimärgid Riipalu vasaku vormikuue tasku all piisav tõend SS-i liikmelisuse kohta.

Täpsuse mõttes tuleb lisada, et siintoodud palgalehe analoog on arhiivis ka 46.rügemendi ohvitseride nimedega. Nimekirja eesotsas on Alfons Rebane ja tema auaste algab samuti eesliitega SS.

Niipalju siis taustinformatsiooniks ja nüüd tagasi Eesti Leegioni, Heidelaagri ja Eesti üksuste oma sümboolika juurde.

Enne Debica õppelaagrist lahkumist tekkis mõte teha Eesti üksustele eestipärane tunnusmärk. Samas tundis ka Himmler muret, et SS-i ruune ei kannaks need, kes rassiliselt ei sobi SS-i liikmeks ning peavad seetõttu kandma kraenurgal mingit muud embleemi.

Eesti sõjaväeliste tunnuste väljatöötamise mõtte algatamise ja propageerimisega võib kindlasti seostada kahte nime - Johannes Soodla ja leitnant Edgar Kilk. Leitnant Kilk ja tema hukkumise asjaolud on veel tänaseni teema, mis kütab kirgi ja tekitab vaidlusi. Igal juhul on tema nimi seotud just Eesti üksustele oma sümboolika otsimisega juba Heidelaagris. Sobiv märk leiti kiiresti Vabadusristi südamikust - mõõka hoidev soomustatud käsivars, mille haardes Eestit sümboliseeriv täht „E"

Ametlikku kinnitust ootamata maaliti juba Heidelaagrist lahkuvatele masinatele kavandatud tunnusmärk. Meistrimehed avastasid ka sobiva materjali - alumiiniumist raketikestad - ja märke hakati valmistama ka kraenurkade jaoks.

Nii kanti isevalmistatud ja seega üksteisest veidi erinevaid märke kuni Neveli rindeni. Siis aga saabus korraldus, mis keelas märgi kandmise ja käskis kraenurkadele kinnitada „välgud" Kuna aga „välke" käepärast polnud, jäi käsk täies ulatuses täitmata.

Suurema hulga kvaliteetseid märke sai 45.rügemendi 1.pataljon Tartu jaamas enne Meerapalu lahingut. Nimelt oli selleaegne 45.rügemendi ülem Paul Vent informeerinud leegioni kavandatavast märgist ka Tartu linnapead Karl Keerdojat. Kui pataljon Tartu jaamas peatus, annetaski linnapea rügemendile hulga Tartu arstiriistade vabrikus valmistatud nägusaid märke. Kuna Tartus oli stants veel alles, tellis Vent märke veelgi juurde ja peagi kandis kogu diviis keelatut ehk pehmemalt öeldes *kinnitamata* tunnust kraenurgal.

Tüli tunnuste pärast kerkis uuesti juunis 1944, kui Olgino mõisas paiknevasse 45.rügemendi komandopunkti saabus rügemendi sakslasest majandusülem koos korraldusega kasutusele võtta uued tunnused.

Riipalu kirjeldab situatsiooni järgmiselt: „Küsisin majandusülemalt veel korraks ühe lõkme ja silmitsesin veidi põhjalikumalt, et leida hallide vigurite mõtet. „E" oli muidugi esmene täht sõnast „Estland". Selle kõrval nähtavasti mõõka kujutada tahtev püstjoon ei leidnud hetkel mingit tõlgendust. Esimesel vaatlemisel moodustasid mõlemad „vigurid" kokku kirjaoskamatu inimese argliku käega joonistatud „Ei"

Riipalu asetab lõkme majandusülema vormile ja küsib arvamust rügemendi joonestajalt kapral Jansonilt, kes võtab nähtu kokku sõnadega: „Kogu kombinatsioon esimesel pilgul näib „Ei", mis mõtte edasiarendamisel võiks aga olla esimesed tähed lausest: „Ei iial enam Eestit!"

Peale eelkirjeldatud demonstratsiooni saadab Harald Riipalu diviisiülemale järgmise sisuga kirja:

„Diviisi komandörile,

Eesti Leegion, viibides veel õppelaagris, algatati mõte leegionile oma tunnuste saamiseks. See leidis elavat vastukaja kogu koosseisus ning seni kannavad diviisi veokid ja lahingumasinad märgina mõõka hoidvat käsivart. Sama kannab kogu minule alluv rügement, mis peale võidukaid lahinguid Meerapalus sai nimetatud märgi tänutäheks ja kingituseks Tartu linnalt.

Ma pean oma kohuseks juhtida Teie tähelepanu senise tunnuse ideelisele küljele. Soomustatud mõõka hoidev käsi, mille haardes Eestit sümboliseeriv „E" on Eesti Vabadusristi südamik. Seega osakene Eesti Vabariigi kõrgemast aumärgist, mis ehib meeste rinda, kes kahekümne viie aasta eest rajasid

võitluses Eesti Vabariigi, võideldes vaenlase vastu, kellega praegusel hetkel seisab silm-silma vastu järgmine põlv, kelle ridades aga vanemate rinda ehib Raudristi kõrval ka Eesti Vabadusristi lint. Eesti Vabadusristi kandmine ei ole lubatud, aga need mehed seisavad meie noorte keskel juba teist korda ühe inimpõlve kestel ja innustavad meid võitlema eesti rahva vaenlase, idast pealevalguva barbaarse kommunismi ja meile võõra slaavluse vastu.

Nimetatud märgil sümboliseerib „E" meie väikest kodumaad Eestit. Mõte ja pühamad tunded temast olid ergutajaks ka diviisile lahinguis siinsamas Narva jõe kaldail kolm kuud tagasi.

Täht „E" asub käsivarre haardes, mis iseloomulikuna kannab Lääne-Euroopa kultuurisugemeist pärit soomuskatet ja mõõka, toonitades mõjukalt Eesti kuuluvust Lääne-Euroopasse ja märkides meie raudset tahet olla ise otsustajaks oma saatuse määramisel. Mõõk selles käes on suunatud itta, näidates Eestile Lääne-Euroopa eelpostina võitluse suunda.

Täna hommikul sai 45.rügement diviisi majandusülemalt korralduse asendada Teie käsul senine tunnus uue SS Varustusvalitsuse valmistatud märgiga. Mulle pole teada uue märgi saamislugu, teadmata on ka selle ideeline tähendus. Esimeselt rügemendi sõdurilt kellelt küsisin hinnangut uue trafareti kohta sain lühikese ja selge sõdurivastuse: „See on eemalt vaadates „Ei", millesse koondatud esimesed tähed eestikeelsest lausest „Ei iiial enam Eestit"! Isiklikult ühtin ma selle sõduri hinnanguga ja juhin Teie tähelepanu tõsistele vastuoludele, mis võiksid tekkida uue trafareti kasutusele võtmisel.

Juhtkonna ja kõrgemate juhtimisinstantside ülesanne on praegusel hetkel rindevõitlejaskonda ja tagalavõitlejat siduda ühiseks tervikuks, ühiselt võitlevaks rahvaks. Nii on suur moraalne tähtsus ka väliseil tunnuseil.

Kui diviis kõigest hoolimata peab oma lahingumärgina tulevikus kandma „Ei"-d, siis palun käesolevaga Teilt kõigekülgset mõistmist ja toetust, et vähemalt minule alluvale 45.rügemendile kinnitatakse tunnusena senine mõõkahoidev soomustatud käsi, kandmiseks paremal kraenurgal ja rahvustunnusena vasakul käsivarrel eesti rahvusvärvides sini-must-valge kilbike.

45.rügement kannab hetkel eranditult seda märki kui tunnustust ja lugupidmisavaldust kingitusena Tartu linnalt meie diviisi esimeste võidukate lahingute mälestusena Eesti pinnal Mehikoormas ja Meerapalus.

Lisa: mõlemad märgid, Riipalu, rügül 45."

Kaks päeva peale Riipalu kirja said Eesti üksused telegrammi ärakirjad järgmise sisuga:

„Kinnitan Eesti 20.Relvagrenaderide Diviisi tunnuseiks soomustatud mõõkahoidva käe, mille kõveruses „E" Rahvustunnusena kanda vasakul käsivarrel Saksa Riigi embleemi all Eesti rahvusvärvides kilbikest.

Himmler."

Kindlasti polnud Harald Riipalu kiri diviisiülem Franz Augsbergerile ainuke argument, et Himmlerile kohe telegramm saata ja aidata seega kaasa Eesti diviisi tunnuste legaliseerimisele. Samas kasutab Riipalu oma kirjas oskuslikult ära äsja Meerapalus ja Mehikoormas saavutatud võitu, viidates sellele korduvalt. Meerapalust tuleb juttu allpool ja kokkuvõtlikult ütleb Riipalu ise tunnuste temaatika lõpetuseks: „Meie võitsime ühe lahingu rahvusliku vastupanu rindel."

Olgu alljärgnev pilt kinnituseks, et austerlasest diviisikomandöril Augsbergeril endal ei olnud päris ükskõik, millised värvid tema mundrit ehivad.

Neveli alla

Nagu ka eelnevalt märkisime, algas 5.mail 1943 Eesti Leegioni reorganiseerimine Relva SS-i 3.Eesti vabatahtlike brigaadiks, mille tuumiku moodustasid 42. ja 43.grenaderide jalaväerügemendid, mis omakorda koosnesid kahest pataljonist. 12.novembril nimetati rügemendid ümber vastavalt 45. ja 46.rügemendiks, 45.rügementi juhtis Henn-Ants Kurg ja pataljoniülemateks olid Harald Riipalu ja Elmar Lang. 46.rügementi juhtis Juhan Tuuling ja pataljoniülemateks olid algul Ain-Ervin Mere ja hiljem Udo Parrest, teise pataljoni ülemaks algul Erich Palk ja hiljem Rudolf Bruus.

Pisut võib kahelda faktis, et Riipalu oli juba 12.novembril 1943 pataljoniülem. Riipalu SS-ohvitseri isiklikust toimikust leiame dokumendi, kus märgitakse Riipalu pataljoniülema karjääri alguseks 26.november 1943. Tõenäoliselt ei toimunud ka rügementide ümbernimetamine 12.novembril, vaid novembrikuu lõpu poole. Riipalu pataljoniülema karjääri alus võib ühtida ümbernimetamise kuupäevaga. Samuti pole Henn-Ants Kurg kunagi juhtinud 45.rügementi. Seega pidi ümbernimetamine toimuma peale seda, kui Kurg haiglasse sattus. Veidi on ülaltoodud lõigus ebatäpsed ka pataljoniülemad. Mere asemel sai pataljoniülemaks Valdur Rannik, Parrest oli Mere haiglas olles pataljoniülema kohusetäitja. Kohusetäitjad olid ka Palk ja Bruus. Viimasest sai küll hiljem ka „päris" pataljoniülem.

Autoril oli au kohtuda Rudolf Bruusiga sisekaitseakadeemias õppimise ajal 1992.aastal, kus auväärt vanahärra jagas oma teadmisi ja loodan, et ka elukogemust ning maailmavaadet kaitsekolledži kadettidele.

1943.aasta septembris külastas Eesti brigaadi SS-Reichsführer Heinrich Himmler, keda saatis Eesti väeosade kindralinspektor Johannes Soodla. Himmleri kõnest visiidi lõpus said Eesti sõjamehed teada, et varsti saadetakse nad rindele.

Seega saame täna öelda, et ametlikult Eesti Leegioni nimetust kandnud üksus lahingusse ei jõudnudki - kui mitte arvestada erandina pataljoni „Narva" eraldamist ja rindele saatmist. Rindele läks Eesti üksus juba Eesti brigaadi nime all. Tänaseni kasutame me uhkusega ikka nimetust Eesti Leegion ja leegionärid. Lihtsam ja arusaadavam. Mida aga arvas Harald Riipalu Eesti Leegionist?

Riipalu kirjutab: ^Leegionile pani aluse eestlaste tahe võidelda suuremas koguses, mitte laialipillatuna üksikute pataljonide või isegi kompaniide kaupa kogu Idarindel. Teiseks ja sugugi mitte vähema tähtsusega põhjuseks leegioniminekul oli puudulik relvastus, mis täielikult koosnes saagirelvist; sellele lisandus veel alaline laskemoonapuudus. Mitte vähema tähtsusega polnud ka varustuse ja riietuse puudulikkus. Politseipataljonide mehed mäletavad oma riietust, mis sageli polnud parem vangide omast. Saapaiga oli niisugune häda, et tihti oli pool pataljoni paljajalu. Kõigele sellele lisandus veel tõik, et endine lepinguline teenistusaeg pikendati sõja lõpuni.

Seega langes leegioni loomine tingimusilt soodsale ajale. Leegioniminek tähendas kõigi nende puuduste kõrvaldamist, ühtlasi aga ühe ühiselt ja eestlaste endi juhitud sõjaväe sündi.

Me oleme tunnistajaiks, et nii see ei läinud. Miks? Seda on paari sõnaga raske põhjendada. Peamiseks põhjuseks olid vist küll: Esiteks - Leegioni formeerimine Lõuna-Poolas, kaugel kodumaast. Teiseks - Leegioni formeerija Augsbergeri isik, kes eesti sõjaväe loomise ühendas oma isikliku karjääriga. Kolmandaks - sündmuste areng nii meie kodumaal kui kogu Euroopas."

Sellisena nägi Harald Riipalu põhjust leegioni astumiseks ja sellisena ka põhjusi, miks kõik ei läinud nii, nagu sooviti. Kui paljud Eesti sõjamehed neid seisukohti jgasid, pole täna võimalik täpselt öelda.

Igal juhul alustasid Eesti Brigaadi üksused liikumist rindele Neveli piirkonnas. Ööl vastu 20.oktoobrit alustasid liikumist 42.rügemendi üksused ja 43.rügemendi üksused ööl vastu 28.oktoobrit.

Riipalu sõnade kohaselt alustasid esimesed ešelonid liikumist õppelaagrist

17.novembril. Täpset sihtkohta teadmata liiguti lootuses, et rindelõik asub kusagil Eesti piiride lähistel. Peale paaripäevast sõitu kodumaa suunas tegi raudtee Läti pinnal Dünaburgis käänaku itta ja sõit läks Neveli alla.

Riipalu enda sõnade kohaselt oli tema siis kompaniiülem major Langi pataljonis.

Suurimaks probleemiks Neveli piirkonnas oli juba 1941.aastast tekkinud ala, mis oli Vene partisanide kontrolli all ja mida nimetati isegi Rossoni Partisanivabariigiks. Väegrupi Nord ülesandeks oli tekkinud „vabariik" likvideerida. Selleks moodustati väekoondis „Von dem Bach", mis koosnes kahest võitlusgrupist - „Jeckeln" ja „Von Gottberg" Põhjapoolsesse, SS-Obergruppenführer Jeckelni juhitavasse võilusgruppi määrati ka Eesti brigaad.

Riipalu kirjutab: „Oli jätkunud venelastel huumoritki seda poolasustamatut ala ^vabariigiks" nimetada. Lugu oli saanud teoks järgnevalt: Sakslased olid 1941.aastal pealetungil sellest raskelt ligipääsetavast maakohast lihtsalt möödunud, jättes taanduvad punaarmee osad heas lootuses oma selja taha, et küll surevad nälga ja tulevad välja. Venelased aga elasid metsades edasi. Sakslaste ida-poliitika tõi järjest uusi inimesi ümberkaudsetest maakohtadest juure ja sellejärele kuis idarinne järjest sammsammult lääne poole liikus, tõusis ka partisanide armee sõjaline tähtsus. Vabariik ise oli saanud oma nime Rosona külast, kus nähtavasti asus punaste peakorter. Räägiti, et kogu armee tugevus tõusnud mitmekümne tuhandeni, keda juhatanud üks vene polkovnik."

Sellisena kirjeldas Riipalu vastast, kellega tuli Eesti brigaadil rinda pista. 1.novembril alanud operatsiooni „Heinrich" käigus tuli Eesti brigaadil rünnata „vabariiki" Idritsa suunalt lõunasse. 42.rügemendi ülesandeks jäi kaitsest läbi murda ja 43.rügement pidi ala kontrolli alla võtma.

Viis päeva ürgmetsas kestnud lahingute järel hõivasid eestlased Albrechtovo küla, kus asus partisanide keskus.

Riipalu kirjutab: „Nädalase ürgmetsas tampimise järel oli brigaad sügavale Rosona südamesse tunginud ja välja jõudnud Albrechtovoni. Seda asulat võiks isegi linnaks nimetada ja Venemaal ta vist linna nime kandiski. Teadlikud mehed jutustasid, et asulal olnud kunagi tsaariajal teine nimi, kuid oma praeguse nime saanud ta saksa metsateadlaselt Albrechtilt, kes tollal, kui ta kommunismi pooldas, eriteadlasena Venemaale läks. Hiljem tuli ta sealt kurbade kogemustega tagasi ning kirjutas sakslastele oma paljuloetud raamatu, „Der verratene Sozialismus" (reeturlik sotsialism).

6.novembril sai Eesti brigaad korralduse lõpetada partisanide tagaajamine ja liikuda rindest läbimurdunud Punaarmee regulaarüksuste vastu Idritsa raudteejaama ning Neštšerdo ja Mešno järvede vahelisse lõiku.

Harald Riipalu juhitud 42.rügemendi 1 pataljon paiknes Mešno järve keskosast kuni nimetu järvekese keskosani. Riipalu kirjutab oma positsioonidest: „Eelvälja võis nimetada isegi ilusaks, eriti talvel, kus pikad sirged männid vaatasid mõtlikult oma okaspäid kõigutades alla küngastele ja lumemeestena seisvatele kuusepõõsastele. Sinna küngaste vahele kadus ka vastane, kelle olemsolu märkis ajuti üle järve tulev kuulipildujavalang, mille märgist möödaminekut tähistas varisev lumi põõsastelt ja piitsaplaksatustena laksuvad löögid puutüvedele."

Eestlased suutsid oma positsioone hoida ning vaatamata ka peetud lahingutele ja isegi Vene tankidega vastamisi sattumisele polnud kaotused eriti suured. Hukkusid mootorrattaga miinile sõitnud leitnant Telk ja tema käskjalg. Samuti sõitis oma autoga miinile 42.rügemendi ülem Standartenführer Henn-Ants Kurg. Üldlevinud on versioon, et Kurg suri põrutusest saadud komplikatsioonide tagajärjel 28.detsembril 1943 Tallinna sõjaväehaiglas. Kurg suri tegelikult sapipõie operatsiooni tagajärjel tekkinud komplikatsioonide tulemusena. Miiniplahvatuse tagajärjel saadud põrutus oli suhteliselt kerge ja peale seda oli Kurg veel mitu päeva rivis. Sapipõis tegi talle häda juba varem ja enne operatsiooni nägi ta pikemat aega halb välja. Enne seda, jõululaupäeval, andis kindralinspektor Soodla Kurele üle Raudristi I klassi ja Kurg maeti 4.jaanuaril 1944 Tallinna Metsakalmistule.

45.rügemendi ülemaks määrati Sturmbannführer Paul Vent.

Neveli ruumis peetud lahingute eest omistati Riipalule hõbedane Jalaväe Rünnakumärk.

Mešno kaldal asuvatel positsioonidel oli olukord kuni aastavahetuseni suhteliselt rahulik. Märkimist väärib vahejuhtum, mis leidis aset uusaastaööl. Juhtum on huvitav eelkõige inimlikust vaatevinklist ega ole üldsegi sõjaajaloolise tähtsusega

Uusaastaööl püüdis umbes 100-meheline partisanisalk liikuda läbi rindejoone, et punaste juurde jõuda. Eestlased avastasid partisanid. Nende hävitamise operatsioon plaaniti hommikusse. Öö jooksul oli Riipalu meeste ülesanne partisane „kotis" hoida. Hommikul aovalges algas pealetung. Ootamatult aga helistas Riipalule 1.kompanii ülem leitnant Käis ja teatas, et partisanid on tema valvatavas lõigus märkamatult välja murdnud.

Pärast Riipalu ettekannet rügemendiülem Vendile saabus viimane isiklikult kohale ja tagandas juhtunu pärast leitnant Käisi kompanii juhtimiselt. Kuna juhtum oli tõsine ja asi lõhnas isegi kohtu järele, otsustas Riipalu ise asjaolud välja selgitada.

Riipalu kirjutab: „Lõpuks sain neljasilma all kõnelda ka valvepostil olnud mehega. Asi juhtunud umbes kella poole kuue paiku, kuna kell viis tulnud tema postile. Naaberkuulipildujaga olnud side korras, kuna need asusid vaevalt mõnekümne meetri kaugusel. Korraga kuulnud seljataga kahtlast krõbinat, vaadanud ümber ja tahtnud hõigata tunnussõna. Oodanud veel viivu ja siis märganudki üsna oma selja taga hulga inimkogusid. ^Partisanid" - läbinud mõte peast. Kui nüüd häält teen, löövad maha.

Tõmbusin augu põhja kägarasse ja ootasin. Tahtsin korra ulatada kätt ja kuulipildujast valangut teha aga ei õnnestunud. Viivu jäi kõik vaikseks. Tõusin ja vaatasin ringi. Seljataga seisnud kogudest polnud enam kedagi näha, samuti ka järvel. Märgates kuulipilduja otsa eest järvele minevat rada olin nii ehmunud, et ei julgnud sellest häbi ja kartuse pärast kellelegi rääkida."

Nii lihtne oligi seletus partisanide kotist välja lipsamisele. Põhjus oli kõige inimlikum ja mõistetavam. Nii nagu elu, ei koosne ka sõda ainult kangelastegudest ega kangelastest. Ka sõdurid on eelkõige kõige tavalisemad inimesed koos kõigi oma inimlike ja igapäevaste nõrkustega.

Vahejuhtumi finaaliks oli rügemendiülema käskkiri kogu pataljoni puhkuste tühistamise kohta. Arvestades asjaolusid, oli tegemist väga kerge karistusega. Kindlasti oli rügemendiülem Vendi sedavõrd pehmes karistuses oma osa ka Harald Riipalu ettekandel, mille ta palus rügemendiülemal ära oodata, enne kui otsuse langetab.

Omamoodi järjeks eelkirjeldatud sündmustele, umbes nädal peale õnnetut lugu partisanidega, võib pidada Riipalu pataljoni meeste initsiatiivi tuua vang.

Riipalu jäi meestega nõusse ja lubas, et rügemendiülemale plaanist ei räägita. Vangivõtmine õnnestus. Lisaks kõigele osutus vang ka üsna jutukaks.

Muuhulgas pihtis vang Riipalule oma kinnivõtmisest ka järgmist: „Noh, siis sain aru, et olen sakslaste käes vangis. Üks meestest viis mind kaugemale, teine jäi veel punkri juurde, vahetasid omavahel mõned sõnad ja siis sain aru, et pole sakslased, eestlased on. Mõtlesin, ilus rahvas ja ilusad linnad, aga kanged sõjamehed on. Olin ju ka 1940.aastal mõne kuu Eestis, siis ju polnud veel sõda."

Kahtlemata oli seda nii eestlastest rindemeestel kui ka tänasel lugejal uhke kuulda, kuid kange tahtmine oleks siinkirjutajal lisada sõnad: „Kui ilusad oleksid need linnad võinud veel siis olla, kui sinusugused oleks Eestisse tulemata jäänud." Muust kõigest rääkimata. Riipalu raamatus aga selline vestluse jätk puudub. Mida tundsid sõjamehed oma südames ja mida nad mõtlesid selliseid sõnu kuuldes, teavad nad vaid ise.

Igal juhul anti vangile enne vestluse alustamist ka klaas konjakit. See kinnitab järjekordselt Hans Ulrich Rudeli poolt väljaöeldut: „Kes austab oma vastast, austab ka iseennast."

Autor ei ole kaugeltki arvamusel, et Saksa armees sellest põhimõttest kõrvalekalleteta ja tingimusteta kinni peeti. Küll kandub kultuuriline ja harituse taust teatud mõttes ka sõjaväele ja sõduritele edasi. Mis puudutab Eestimaa pinnal kordasaadetut, siis millegipärast ei saa me üle ega ümber tõsiasjast, et põliselanikega käitusid ebainimlikult eelkõige Vene mundrit kandnud sõdurid. Tahame seda või mitte, kuid need lood pole loetud ajalooraamatutest, vaid kanduvad põlvest põlve, vanaisalt lastelastele jne.

Riipalu pataljoni sõjameeste eelkirjeldatud vahejuhtumid võttis kokku rügemendiülema käskkiri: „Avaldan 45.rügemendi I pataljonile kiitust õnnestunud ja julgelt teostatud öise retke ning kaasatoodud väärtuslike luureandmete eest. Tühistan oma eelmises käskkirjas pataljonile kehtestatud puhkusekeelu. Retkest osavõtjatele luban korralisele puhkusele minekul kolm päeva lisapuhkust. 1.jaanuari hommikuse vahejuhtumi puhul tagandatud ülemad määran tagasi nende endistele ametikohtadele."

Näiline vaikus püsis rindel kuni jaanuari keskpaigani. Punaarmeel õnnestus Leningradi blokaadirõngas lõplikult murda ja see edu avas neile omakorda

tee läände. Ärevalt kuulasid eestlased rindeteateid. Nendes vilksatanud kohanimed tähendasid ju eestlaste jaoks ainult üht - rinne läheneb ähvardava kiirusega Eesti piiridele.

Väegrupp Nord taandus sissepiiramise vältimiseks kaitseliinile „Panther" Kaitseliin rajati juba 1943.aastal ja see ulatus Narvast piki Peipsi järve lõunasse.

Veebruari algul jõudsid eestlasteni juba rindeteated võitlustest Narva ruumis ja isegi Narva jõe ületamisest punaste poolt.

Riipalu kirjutab: „Mida tähendasid sõnad Narva ruumis, oli ammu selge aastaid pingutusi kandnud sõdurile.Need tähendasid rasket võitlust. Kuid ometi kutsus sinna seletamatu tung.

Sellel ajal ei jätnud ükski „irgendwo im Felde" (kusagil lahinguis) viibiv eestlasist koosnev üksus kasutamata õigust meelde tuletada kõrgemale rindejuhatusele - „meie õige koht on praegu meie kodumaa piiril."

Õnneks ei tulnud Riipalul ja tema meestel seda enam kaua oodata.

7.veebruaril 1944 kell 18.15 helises 45.rügemendi I pataljoni komandopunktis telefon ja adjutant leitnant Schmidt ulatas toru Riipalule, teatades, et soovitakse rääkida pataljoniülemaga isiklikult. Torust kostis rügemendi käsundusohvitseri leitnant Künnise hääl, kes teatas: „Usun, et teie käsi käib hästi? 46 palub Teid klaasile konjakile."

„Kohe?"
„Jah, kohe."

Riipalu sisenes Venti punkrisse, kus ootasid ees juba teised kutsutud. Põlise ratsamehe kolonelleitnant Venti saladust näis veelgi rõhutavat punkrilaual seisev konjakipudel. Kohal oli keegi ka diviisi staabist. Vent alustas sõnadega:

„Minu härrad, me sõidame. Teeme selle peale üks proosit."

Riipalu kirjutab: „Hea uudise peale on klaas konjakit tõesti hea. Aga kuhu sõidame?"

„Diviis vahetatakse lähema kahe päeva jooksul välja. Meie sihtkoht - Narva!"

Vent jätkas, osutades Riipalule: „Sina lähed oma rahvaga juba täna öösel."

„Täna öösel? Kuule, vana, vala nüüd veel üks klaas!"

Igatahes täitis Riipalu koos oma meestega korralduse. Rindelõik anti üle ja kahe päeva pärast, 9.veebruaril, alustas 45.rügemendi I pataljon koos juurde antud tankitõrjekompanii, jalaväe saatekahuri raskerühmade ja ühe kerge õhutõrjepatareiga Polotskist teed kodumaa poole.

11.veebruari hommikul kell 8.45 lugesid Riipalu pataljoni võitlejad raudteejaama seinalt - Valga.

Lahingud jõuavad Eesti pinnale

Stalini eesmärk oli vallutada Eesti võimalikult kiiresti. See oleks lülitanud sõjast välja Soome ja lahingud oleksid kandunud üha rohkem lääne poole kuni Saksamaa pinnani. Punaarmee järjekordne sissetung Eestisse oli muutunud hirmuäratavaks reaalsuseks.

Eesti Omavalitsus nägi ainsa võimalusena mobiliseerida Eestist püssi alla nii palju mehi kui võimalik. 30.jaanuaril 1944 andis Eesti Omavalitsuse juht Hjalmar Mäe välja määruse 1904-1923.aastal sündinud meeste kaitseteenistusse kutsumise kohta.

Tänu sellele, et mobilisatsiooni asusid toetama ka rahvuslikud ringkonnad, mobilisatsioon õnnestus. Pidades Punaarmee Eesti piiride taga hoidmist iseseisvuse taastamise peamiseks eelduseks, pöördus rahva poole peaminister vabariigi presidendi ülesannetes Jüri Uluots.

7.veebruaril 1944 edastati Eesti Ringhäälingu saatja kaudu usutlus professor Uluotsaga. Toon lugejani väljavõtte sellest:

Küsimus: Praegu toimetatakse mobilisatsiooni ja kas Teie ei avaldaks oma arvamist selle kohta?

Jüri Uluots: Varem juba ütlesin, et praegu on eesti rahvas äärmiselt tõsises olukorras. Ka kõige vähema olevuse ja kõige väiksemagi rahva ürgne ja loomulik õigus on ennast kaitsta ründamise vastu. Üksikult või väikeste hulgakestega ei jõuta ennast kaitsta. Ainult ühiselt ja koondatul jõul saab rahvas endakaitset teostada. Sellepärast toetan täielikult mobilisatsiooni head kordaminekut. Mõtlen, et sel viisil eestlased omaendi jõududega on vajaduse kohaselt võimelised kaitsma oma maad ja oma rahvast, oma isasid ja emasid, oma õdesid ja vendi, oma poegi ja tütreid.

Küsimus:Kas Teie peate võimalikuks ka teistsuguseid mõtteid ja väiteid mobilisatsiooni suhtes?

Jüri Uluots: Olen kõiki mõeldavaid mõtteid ja väiteid selles suhtes kaalunud. Praegu midagi ei kaalu üles vajadust mobilisatsiooni teostada.

Küsimus: Kas Teie tahate sellega ütelda, et mobilisatsioonil on veel rohkem tähendust kui eespool toodud maa rahva endakaitse idast tuleva kommunistliku rünnaku vastu?

Jüri Uluots: Jah, ma tahan rohkemgi ütelda. Mobilisatsiooni heal kordaminekul ja selle tulemusena rohkel arvul kogunenud, võimalikult hästi relvastatud ja oma maa ja rahva piire ja eluaset kaitsvail eesti sõjalistel jõududel on hoopis suurem tähendus, kui seda siin avaldada jõuaksin ja saaksin. Paluksin selles suhtes olla täiesti veendunud.

Küsimus: Kas Teie arvate, et mobilisatsioon on tarvilik praegu, hoolimata sellest, et saksa sõjaväed ja võimud on meie maal?

Jüri Uluots: Minu arvamise järgi mobilisatsioon peab toimuma just praegu. Eesti ja Saksa vahekorrad saavad leida korraldamist edaspidi. Sõjalist jõudu on praegu vaja. Kui kommunistlik võim meie maa ja rahva vallutab, siis on kõik kadunud, ei ole siis enam võimalik eestlastel end mobiliseerida ega ka eestlastel midagi korraldada.

Küsimus: Kas Teie tahate viimase ütlusega vihjata sellele, mis juba alguses ütlesite, nimelt, et praegune aeg on otsustav Eestile mitte ainult oleviku, vaid ka tuleviku suhtes?

Jüri Uluots: Tahan ütelda järgmist: millisel viisil me oma rahva elu tulevikus ka ei kujutaks ja millist head ja ilusat Eestit me ka omas mõttes ja südames ei kannaks kui oma kallimat vara, on kõige selle tulevase elava Eesti eeltingimuseks ikka see, et kommunistlik nõukogude võim meie maale ei pääseks kuni rahu saabumiseni ja selle rahu kindlustamiseni. Seda ei tohi me ka ühekski sekundiks unustada, muidu eksime rängalt ja hukkume olevikus ühes oma tulevikulootustega. Kui meie aga seda ei unusta ja praegu kiiresti ja targalt talitame, siis minu parema arusaamise järgi täituvad Eesti lootused ka tulevikus ja Eesti püsib. Jumal aita eesti rahvast ja igat tema liiget!

Pärast Uluotsa raadiopöördumist, mis avaldati ka ajalehtedes, kasvas värbamispunktidesse saabunud meeste hulk märgatavalt. Plaanitud 15 000 mehe asemel tuli 35 000. Saksa armees teenivate eestlaste arv ulatus 1944.aasta keskpaigaks kokku 70 000-ni. Selleks ajaks oli nende hulgas nii verinoori kui muldvanu. Kes püssi kändas jõudis, see ka kandis...

Üks tingimusi, mis Uluots sakslastele esitas, oli kõigi idarindel võitlevate Eesti üksuste kojutoomine. 24.veebruaril oli Eesti brigaad ümber nimetatud Relva-SS-i 20.Eesti vabatahtlike diviisiks. 30.jaanuaril 1944 ülendati diviisiülem Franz Augsberger SS-Oberführeriks ja 45.rügemendi I pataljoni ülem Harald Riipalu Waffen-Sturmbannführeriks. 30.jaanuari ei valitud selleks juhuslikult, vaid tegemist oli natside ühe tähtsaima tähtpäevaga. Nimelt sai 30.jaanuaril 1933 võimule Adolf Hitler. Kas Harald Riipalu oli sellega kursis, pole autorile teada. Kindel on aga see, et tema võimuses poleks olnud ka midagi muuta ega enda ülendamise kuupäeva valida.

Meerapalu

14.veebruaril 1944 oli olukord Narva rindel muutumas Saksa vägede jaoks katastroofiliseks. Punaarmee oli loonud Narvast põhjas ja lõunas sillapead, mida lahutasid teineteisest ja Soome lahest vaid mõned kilomeetrid.

Veebruari esimestel päevadel jõudsid Punaarmee Leningradi rinde vasaku tiiva üksused Peipsi järve idakaldale. Jätkates rünnakut Pljussa jõe suunas, pidi 42.armee vastavalt rindejuhatuse korraldusele valmistuma oma põhijõududega sillapea hõivamiseks Lämmijärve läänekaldal Mehikoorma piirkonnas. Siit kavatseti edu arendada läände - Tartu suunas. 12.veebruaril hõivasid 90.laskurdiviisi üksused Piirissaare. Piirissaart valvas Saksa trahvikompanii, kes rünnaku alates põgenes.

Punaarmee sissetung Lõuna-Eestisse lõi reaalse ohu Tartule ja Narvat kaitsvatele Saksa üksustele ning ähvardas juba eos nurjata katsed vastane Eesti piiridel peatada.

Peipsi järve läänekalda kaitse eest vastutas väegrupile Nord allutatud 207.julgestusdiviis. Diviisi ülem oli austerlane kindralleitnant Erich Hoffmann. Mehikoorma piirkonna kaitse eest vastutas ooberst Paul Gallas. Peipsi läänekalda kaitsel olid ka Tartu ja Võrumaa omakaitse valverühmad, samuti 33.Eesti politseipataljon ja 42.Eesti politsei- ja pioneeripataljon. Nagu alljärgnevalt näeme, oli seda Punaarmee peatamiseks selgelt vähe.

11.veebruaril jõudis esimese Eesti üksusena Tartu jaama 45.rügemendi I pataljon Harald Riipalu juhtimisel.

Riipalu kirjutab: „Meie üllatus oli suur kui silmasime perroonil palju ootavaid inimesi, kes käeviibetega tervitasid saabujaid. Veel rongi liikudes seletas silm nii mõnegi tuttava näo ja samas algas orkester mürtsudes Teike marssi „Vanad sõbrad."

Jumal ega see ole Tartu laulupeole tulek!

Sõidame vaid ühest rindelõigust teise, unustatud lahingute asemel ootame homme juba uut!

Kodumaa aga pidi saama ka oma osa, kuigi lühikesel peatusel. Ta pidi nägema oma poisse, kelledest kuuldud vaid ajaleheveergudel."

Riipalu tervitustseremoonia katkestas Saksa leitnant, kes palus Riipalu endaga kaasa Veski tänaval asuvasse Lõuna-Eesti julgestusdiviisi staapi. Sealt sai Riipalu teada, et venelased on vallutanud Piirissaare, ja ühtlasi ka korralduse alustada kohe mahalaadimist ja liikuda Võndu.

Tund hiljem veeresid kahurid ja masinad juba Võru maantee suunas. Tee oli tuisanud, mitmes kohas tuli masinaid lumest välja kaevata. Riipalu kirjutab: „... küsimata osutasid südamlikku abi teeäärsed taluomanikud, tulles vabatahtlikult küüti, et kergendada sõdalaste jalavaeva. Sõda oli korraga saanud kogu rahva asjaks."

Vaevalt olid mehed saanud Võnus ulualla, kui tuli uus korraldus liikuda järgmisel päeval Mehikoormasse, kuna olevat andmeid, et venelane üritab Peipsi ja Pihkva järve vahelist kitsust ületada.

12.veebruari õhtul asusid Riipalu mehed kaitsepositsioonidele.

13.veebruari öösel ründas Riipalu mehi Punaarmee ligemale rügemendi suurune üksus. Punaarmee asus rünnakule ilma suurtükitule ettevalmistuseta. Eestlaste automaatrelvade tuli niitis ründajad laine laine järel maha. Hinnanguliselt hukkus 700-800 punaarmeelast. Sedavõrd lootusetut rünnakut nähes tekkis Riipalul tunne, et tegemist on pettemanöövriga: ilmselt antakse pealöök mujalt.

Kuna tegemist oli 13.veebruariga ehk Harald Riipalu sünnipäevaga, siis võis naljaga pooleks öeldes tegemist olla venelaste sünnipäevakingitusega Riipalule, mille viimane ka ^tänulikult" vastu võttis.

Riipalul oli pettemanöövri osas õigus olnud. 14.veebruari varahommikul ületas Punaarmee 374.laskurpolk Lämmijärve, vallutas ootamatu löögiga

Meerapalu ja Pedaspää ning lõi Peipsi läänekaldal sillapea. Kaitsel olnud Saksa õhutõrjeüksus taandus, jättes maha kaheksa kahurit. Olukord oli seda keerulisem, et eestlaste jalaväekompaniid polnud veel lahinguväljale jõudnud. Eelmisel päeval oli aga kohale saabunud Eesti diviisi õhutõrjepatarei.

14.veebruari hommikul pärast Meerapalu langemist venelaste kätte andis 207.julgestusdiviisi ülem kindralleitnant Erich von Hoffmann Riipalule Mehikoorma tuletõrjemaja õuel korralduse aeglustada vastase tegevust kuni abijõudude saabumiseni.

Riipalu kirjutab antud situatsiooni kohta järgmiselt: ^Sakslaste hulgas võis märgata vaimset pankrotti ja iga tegevus algas ühe sõnaga - aeglustada. Aeglustamine on sama mis loovutamine, ainult mitte otse välja öeldud. Nii kaugele aga ei mõelnud Eesti sõdur. Masinates istuvad 4.kompanii mehed, valmis väljasõiduks, kuulasid kindrali sõnu ja nende näod tõmbusid morniks. Poolsosinal kostis autost välja poiste omavahel avaldatud mõte: ^Aeglustavad ära selle Eestimaa. Lüüa tuleb Iivanit! Lüüa kiiresti ja kõvasti, nii et märga plekkigi järele ei jää!"

Riipalu palus kindralilt sõna, mida talle ka lahkelt lubati. Selgitades kindralile, kui kahjulik on oodata homseni ja kui laostavalt mõjub iga jalatäie maa loovutamine Eesti sõduri moraalile, osutas ta autodes istuvatele võitlejatele ja jätkas: „Ma usun, et need mehed on tulnud sõtta vabatahtlikult, selleks et kaitsta esmajoones oma rahvast ja maad. Eestlasena soovin ma kiiret ja otsustavat tegutsemist. Selle pataljoni ülemana ma tean, mida pakun."

Mõningase mõtlemise järel andis kindral korralduse allutada Riipalule kõik selles lõigus olevad üksused. Meeste moraal tõusis taevani - eestlased ise juhivad tähtsaid lahinguid oma kodumaal!

Kogu eelkirjeldatud situatsiooni kokku võttes oli Riipalu puhul tegemist sisuliselt kindrali korraldusele vastuvaidlemisega, mida Saksa sõjaväes ei saanud pidada tavaliseks. See, et kindral seda aktsepteeris - ja nagu näitasid hiljem lahingu tulemused, ka õigustatult - tähendas ainult seda, et 1944.aasta talveks olid nii Eesti ohvitserid kui ka sõdurid omandanud sellise sõjamehekuulsuse, et neid usaldati ka kõige keerulisemates ja ehk sakslastele isegi ülejõu käivates lahingutes.

Oma osa Hoffmanni sellisel otsusel oli kindlasti ka kolonel Gallase adjutandi, Eestist pärit leitnant parun Engelhardi toetusel. Engelhard oli sarnaselt Riipaluga lõpetanud sõjakooli ja rääkis vabalt eesti keelt. Ilmselt teadis ja tundis ta nii eestlasi kui ka seda, milleks nad võimelised on, paremini kui „päris aarialased". Eriti kui asi puudutas eestlaste kodumaad. Sellele saame kinnitust veel edaspidistes juttudes.

Siinkohal toon ära lõigu Paul Maitla päevikust, mis veel kord ja jälle kinnitab, et sel ajal polnud isamaaarmastus mitte ainult sõnad. Maitla kirjutab: „Siin kaugel Venemaal oli ju küllalt kisutud tiblade karjaga ja kui neid siin suutsime lüüa, siis kaugel põhjas kodupiiril, kus sama tibla agaralt edasi trügis läände, suudame teda veel rohkem lüüa. Sääl seisaks meie taga ja nii palavalt armastatud kodupind. Kui palju see lahingus juurde annab, seda võib mõista sõdur ainult, kõrvaltvaatajad ei iialgi."

Eestlased tõestasid seda, mida Maitla kirjutas oma päevikus, oma kodupiiride kaitsel 1944-ndal korduvalt.

Riipalu asus otsekohe koondama jõude kiireks vastulöögiks. Pataljoni kahurid avasid tule Piirissaare ja Meerapalu vahel oleva järelveotee pihta.

15.veebruaril üritas venelane rünnakut Saksa talu juures, mis löödi Riipalu kergete õhutõrjekahurite poolt tagasi. Samal ajal maabus Jõeperas pataljoni suurune venelaste üksus. Riipalu mehed kaotasid küll kaks kahurit, aga rünnak peatati. Lahingusse saabus Tartust täiendavaid jõude.

Peagi üritasid vastased uut rünnakut Jõeperale. Venemaa poolt lähenesid tihedad ahelikud, nende järel laskemoona vedavad hobukaarikud ja suurtükid. Kuigi mitu eestlaste kahurit oli viga saanud, oli nende tuli piisavalt tihe, et vastane peatuma sundida. Õigel ajal jõudsid kohale Riipalu tellitud Saksa sööstpommitajad Stukad ja külvasid jääl oleva vaenlase tulega üle.

Samal ajal oli Riipalu pataljon puhastanud Meerapalu esise metsa. Mitu ootamatult tabatud vastase üksust andis ennast vangi.

Peagi jõudsid Saksa talu piirkonda ka 11.diviisi üksused, mis võimaldasid alustada rünnakut Meerapalu ja Pedaspää vastasest puhastamiseks. Sakslased pidid vallutama Pedaspää ning Riipalu pataljon koos Karl Nortmaa juhitud omakaitsemeestega Meerapalu.

Rünnaku alguseks tellis Riipalu Tartust ka Stukad. Pärast Stukade poolt tehtud rünnakut tee puhastamiseks ründasid eestlased ja kell 17 oli

Meerapalu vaba. Veidi hiljem löödi vastane välja ka Pedaspäält.

Meerapalu lahingu tulemusena paisati vaenlane Peipsi taha tagasi ja hukkunute arvu venelaste poolel hinnatakse 2000 ümber. Eesti diviis kaotas 9 meest langenutena ning üle 30 haavatutena. Sakslasi langes mitu korda rohkem ja kaotusi oli ka omakaitsemeeste hulgas. Pärast lahingut, täpsemalt 17.veebruaril, tuli Riipalu pataljonile järele autokolonn, et sõita Tartusse paaripäevasele puhkusele. Mehikoorma kalmistul peatuti, et viia üks võitleja värskete kalmude ritta.

Riipalu kirjutab: „Üheksa oli neid nüüd. Üheksa valget risti. Tihedalt üksteise kõrval, igaühe tipus terasest kiiver, mis tahtnuks nagu veelgi varjata oma endist kandjat. Üheksa tublit noort eesti meest jäid pataljonist maha. Dulce et decorum est pro Patria mori (Ilus on surra Isamaa eest)"

Kahtlemata on Meerapalu lahingu tulemusel meile kahes aspektis väga oluline tähtsus. Strateegilises mõttes oleks venelaste läbimurre üle Peipsi muutnud kardinaalselt kogu olukorda venelaste piiride taga hoidmisel. Teisalt oli Riipalu pataljon esimene idarindelt kodumaale naasnud Eesti üksus, kes kohe lahingusse minnes näitas, milleks nad võimelised on. Pole mingit põhjust häbeneda ka fakti, et kirjeldatud sündmuste käigus Jõeperast kuni Emajõeni oli lahingugrupi ülemaks Waffen-Sturmbannführer Harald Riipalu. Maakeeles öelduna tähendab see seda, et kõik nimetatud lõigus asunud üksused allusid operatiivselt just Harald Riipalule. Nagu lugesime, sai ta hakkama.

Kuni oma elupäevade lõpuni peab Riipalu ise just Meerapalu all peetuid lahinguid oma elu tähtsaimateks. Usutluses abikaasaga on edastatud Riipalu sõnad nende lahingute kohta järgmiselt: „Aga kõige enam meeldisid talle toonase talve võitluspäevad Peipsi ääres ja Piirissaares peetud lahingud olnud ta elu ilusamaid lahinguid."

Mõistetav on see, et Riipalule eelkirjeldatud lahingud, nii strateegilistel kui ka inimlikel põhjustel meelde jäid, aga mitte tihti ei leia me lahingute kirjeldamisel sõnakasutust nagu ^võitluspäevad meeldisid" ja „elu ilusaimad lahingud"

17.veebruaril, enne edasisõitu Narva rindele, sõitis Riipalu pataljon Tartusse kahepäevasele puhkusele. Pataljon sai majutumiseks mitu klassiruumi Treffneri Gümnaasiumis. Nendessamades klassides oli Riipalu kunagi teadmisi omandanud, aimamata siis, milline olukord ta nendesse ruumidesse tagasi toob.

Teade pataljoni linna jõudmisest oli Tartus levinud. Omaksed tulid sugulasi ja tuttavaid otsima. Kirjeldan siinkohal seika, mis ilmselt oli neil aegadel Eestimaal kahjuks nii tavaline. Veel tänagi tekitab see, vähemalt nende ridade kirjutajal, väga sügavaid tundeid.

Riipalu juurde astus keskealine naine, kes oli äsja saanud teate oma poja Raivo langemisest Meerapalu all. Kirja käes hoides pöördus ta pataljoniülem Riipalu poole: „Kas Raivo oli tõesti nii tubli poiss, nagu kompaniiülem kirjutab? Kodus oli ta sageli veel nii poisikene."

„Tema kompaniiülem pole midagi liialdanud, ta oli tublidest tublim. Ka mina tundsin teda, ta oli minu kõrval paljudes lahingutes."

„Tean, et ta oma isamaad armastas. Nüüd, kus tean, et ta julge mehena täitis oma kohustust, on mu lein nagu kergem. Isa küüditati 14.juuni öösel. Meie oleme siin maal. Raivost noorem poeg on mul veel alles, käib koolis - aga tahab ka minna. Temale pole ma veel rääkinud..." Ja jälle veeresid pisarad paljukannatanud naise põskedele. Siis ta pühkis need ja jätkas: „Kuulsin, et jääte kaheks päevaks puhkusele. Kas ma tohin mõnda Raivo sõpra tema kompaniist, kellel pole kodu ega ema siin, Tartus, paluda oma juurde külla? Tahan hoolitseda nende poiste eest, kes peavad seisma nüüd tormis ja tuules... meie eest..."

See tubli naine oli neid eesti emasid, kes tõi ohvreid kodumaa altarile. Ta oli üks neist paljudest, kellele post tõi tol ajal kirja kompaniiülemalt."

Rõhutaksin veel kord, et need sündmused toimusid ajal, mil inimesed nii ka mõtlesid. Aatelisus ja isamaa-armastus olid siis ehtsad ja neid ei peetud „kiiksuks" või edevuseks, nagu tänapäeval võime teinekord kohata.

Päev enne ärasõitu kohtus Harald Riipalu Tartus ka oma isa Augustiga. Kindlasti ei juhtunud see aga viimast korda, nagu mõnes allikas on ekslikult väidetud. Allpool on foto, kus Harald on koos isaga, ja vaatamata sellele, et foto tegemise täpne aeg pole täna kahjuks enam tuvastatav, saame eksimatult öelda, et tegemist on hilisema ajaga kui 19.veebruar 1944.

Riipalu ise kirjeldas kohtumist isaga järgmiselt: „Halliks ja vanaks oli jäänud

mu isa. Aga Omakaitse käeside oli tal varrukal ja Kaitseliidu rihm kõvasti vööl.

Kuulnud meie võidust ja nähes, et poeg ikka elus ja terve, libises temagi murekortsulise näo üle rõõmus lootusvari. Neid kortse joonistas sinna tõsise talumehe näkku juba Vabadussõda, siis metsavennaelu, aga kõige valjumad ja sügavamad jooned vajutas sinna minu noorema õe traagiline saatus sõja puhkemise päevadel 1941.a."

Jutt käib siin Haraldi nooremast õest Viimast, kes leiti koos oma abikaasaga tapetuna Värskast.

Vaatamata kõigele tuli uuesti minna. Seeord ootas ees Narva...

Narva jõe joonel

20.veebruaril 1944 alustas 26 autost koosnev kolonn Tartust teekonda Narva. Autode lastiks olid Riipalu pataljoni võitlejad, kes olid pärast venelastele hävitava löögi andmist Meerapalu all nautinud kahepäevast puhkust Tartus.

Milline oli aga olukord Narva all?

Hiljemalt veebruari keskpaigaks oli Narva rindele jõudnud enamik Eesti üksusi. Erandiks olidki vaid Meerapalu all olnud mehed, keda seal pikisilmi oodatati.

Tegelikult oli just Narva jõgi see, kus Leningradi alt laviinina liikuma hakanud venelaste rinne peatuma sunniti.

Riipalu kirjutab: „Siin lõppes kultuurse Euroopa piir. Siin seisid vastamisi kaks kindlust kahest eri maailmast juba aastasadu. Narva jõe kaldail seisid endiste lahingute mälestusmärgid Krivasoos, Narvas, Siivertsis ja Riigil. Kõik need jutustasid armutust võitlusest, kuid võitlusest au ja õigluse eest."

Narvast sai kõikide seal võidelnud üksuste justkui mingi müstiline sümbol. Hermanni kindluse kujutis maaliti veokitele. Sümboliks polnud ta mitte ainult eestlastele.

Leon Degrelle kirjutas Narva jõudes: ^Venelased seisid Varssavi väravais, kuid samal ajal klammerdusid kümned tuhanded vabatahtlikud kõigist germaani ruumi maadest mürskudest pilbastatud metsade külge Leningradi all. Narva oli piiriks vana Euroopa ja slaavlaste Aasia vahel. Läbi linna voolav väike jõgi lahutas kaht maailma. Läänekaldal seisis Saksa ordu rüütlite sakiliste müüridega vana loss, otse selle vastas aga jõe teisel kaldal kerkisid Vene linnas taeva poole idamaiste kirikute tornisibulad.

Seda tõkkepositsiooni hoidis kolmas germaani korpus, milles sakslased moodustasid vähemuse. Juulis 1944 oleks see tõkkeriiv peaaegu murdunud. Rasketes lahingutes hävitati üle tuhande vene tanki... euroopa vabatahtlike leegionid olid verest tühjaks jooksnud. Hollandlaste kahest rügemendist oli kolmest tuhandest mehest järel vaid kakskümmend, teised olid langenud mitmeid päevi kestnud lahingutes piiramisrõngas.

Venelaste pealetung oli nurjunud. Kolmas korpus taandus vaid 15 kilomeetrit.

Selline oli valloonide komandöri lühikokkuvõte sündmustest, milleni meie lugeja peagi koos Harald Riipaluga jõuab.

Vasknarvast kuni Perimiskülani oli rindejooneks Narva jõgi. Sealt edasi kuni Kulguni oli venelastel õnnestunud luua sillapea, nii et tule all hoiti ka Tallinna-Narva maanteed. Sillapead olid vastasel moodustatud ka Vepskülas ja Riigil.

Vasknarvast Kulguni käisid ägedad tõrjelahingud. 14.veebruaril alustasid venelased rünnakut kolme diviisi osavõtul Auvere juures. Aktiivselt asus tegutsema ka Nõukogude lennuvägi. Samal ajal maabus Merikülas venelaste eliitüksuse dessant major Stepan Maslovi juhtimisel. Dessant löödi aga kaks päeva kestnud lahingute käigus puruks ja selles osales edukalt ka värskelt rindele paisatud eestlaste rügement „Tallinn". Rügement kandis küll väga suuri kaotusi, kuna meeste väljaõpe ja rügemendi kiiruga „kokku klõpsimine" jättis soovida. Venelaste 14.veebruari suurrünnaku tulemusel rindejoon küll pisut muutus, kuid loodetud edu ja läbimurre jäi saavutamata.

15.veebruaril sai Ivan Fedjuninski rindejuhatuselt käsu vallutada Narva juba 17.veebruariks. Vastane paiskas rünnakule uued väeüksused.

20.veebruari hilisõhtul jõudsid Riipalu pataljoni mehed Toila metsalaagrisse. Nende pataljon sai täiendust rügementi „Tallinn" kuulunud meeste näol.

Ööl vastu 22.veebruari sõitis 45.rügemendi I pataljon Toilast rindele Olgino ja Peeterristi rajooni. Eesmärgiks oli asuda järgmisel päeval rünnakule ja vallutada Siivertsi sillapea. Olgino mõisa keldrisse kolis 45.rügemendi staap.

Riipalu kirjutab kohalejõudmisest järgmiselt: „Vastane teisel pool Narva jõge oli tulijaid aga eriti meeles pidanud ja pühendas samal ööl üle jõe tehtavas

valjuhääldipropagandas erisaate Meerapalust tulnuile, nimetades meid „Eesti rahvuslikeks bandiitideks", kes Meerapalus enam kui tuhat rahulikku elanikku kahe päeva jooksul maha nottinud.

Muidugi jättis teadustaja märkimata, et need kaks tuhat „rahulikku kodaniku" polnud keegi muu, kui vägisi üle Peipsi kippunud punaväelased.

Ka minule „vanale tuttavale" pühensati mõned read.

Seekord lubati tabamise korral jälle rahva õiglase viha kohaselt talitada ja nülgida varbaist kuni kõrvuni. M.Liidu lendlehtedes olin kord juba selle „oiglase viha" otsusel oma teenitud karistuse saanud ja poodud!

Mõrvatud aga kummitavad sageli mõrvareid!

Propagandasaade lõppes üleskutsega kõigile „ausaile isamaa eest võitlejaile" üle tulla, seal olla palju lõbu ja lusti. „Ei ole meil puudust tubakast, viinast ega naistest," lõpetas kommentaator oma eestikeelse saate.

Selline „tervitus" ise oli tavalisi lõbusaid rindelugusid, mida venelased sageli korraldasid. Nii kõrge lahingumoraaliga võitlejaile nagu seda olid meie mehed Narva rindel, mõjus see hoopis vastupidises suunas."

Mida tundsid eesti mehed ühel ja teisel pool Narva jõge, teavad nad täpselt vaid ise. Fakt on aga see, et punase Eesti laskurkorpuse suurtükivägi oli osaline Narva ja selle ümbruse lahingutes.

Felix Steiner kirjutab: „Esmakordselt teadustas raadioluure Eesti punasest suurtükiväest. Ülejooksikud rääkisid ulatuslikest rünnakuettevalmistustest ning väekoondistest, mille hulgas olevat ka suur puna-eesti koondis, mille suurtükiväge olevat juba tuleliinil rakendatud. Need olid niisiis üksused, mis pidid Eestimaa meist vabastama."

22. ja 23.veebruaril üritasid Eesti diviisi üksused rünnata vastase Riigiküla sillapead. Mõnngasele edule vaatamata rünnakud siiski peatati Narva jõe teiselt kaldalt raskerelvade tõkketulega, 24.veebruaril algas otsustav rünnak veerandtunnise tulelöögiga Eesti diviisi ja sakslaste patareide poolt. Samal ajal venelaste kaevikuteni roomanud eestlaste löögirühm tungis tule lõppedes kaevikutesse. Päev otsa kestnud kaevikuvõitlus lõppes viimaste sillapea kaitsjate põgenemisega üle Narva jõe jää,. Hukkus üle 500 venelase, eestlastest hukkus 2 ohvitseri ja 11 reavõitlejat, 32 meest said haavata. Riigiküla sillapea hävitamine leidis äramärkimist ka armeegrupi „Narwa" lahingupäevikus, kus nimeliselt tõsteti esile Waffen-Hauptsturmführer Rudolf Bruusi. Ära märgiti ka seda, et võit saavutati eestlaste rahvuspühal 24.veebruaril. Tähelepanu oli kindlasti osalt poliitiline, teisalt aga oli tegemist sakslaste jaoks esimese käegakatsutava eduga Narva rindel.

Rein-Oskar Männikut vääristati sillapea vallutamise eest korraga II ja I klassi Raudristiga.

Harald Riipalu sõnade kohaselt kujunes Riigiküla tagasivallutamise järel lõplikult välja ka Siivertsi-Vepsküla tagasivõtmise kava, kus meie raamatu peakangelasel oli mängida üsna suur roll.

Siivertsi-Vepsküla sillapea oli suurem ning seda kaitsesid üks punaväe polk ja üks kuulipildujate pataljon, kokku umbes 1100 meest ning raskerelvad.

Rünnaku üldjuhiks määrati 45.rügemendi ülem Waffen-Standartenführer Paul Vent. Riipalu pataljoni ülesanne oli vallutada Vepsküla ja Sõjaväe surnuaia rajoon. Mehed asusid 25.veebruaril positsiooniele, kuid rünnakukäsk jäi tulemata.

29.veebruaril tungis 45.rügemendi I pataljoni 2.kompanii ülem Waffen-Untersturmführer Adoson vastase positsioonidesse.

1.märtsi hommikul andis suurtükivägi ettevalmistustule ja 45.rügemendi I pataljon Harald Riipalu juhtimisel ja 46.rügemendi I pataljon Ain-Ervin Mere juhtimisel asusid rünnakule. Päev otsa kestnud käsitsi- ja lähivõitluses oli õhtuks vallutatud Vepsküla ja Vaasa talude rajoon. Riipalu sõnade kohaselt kulutas nende rünnakut toetanud 46.rügemendi I pataljoni kompanii üle 1000 käsigranaadi. Lahingus ülesnäidatud vapruse eest vääristati allohvitser Harald Nugiseksi Raudrisi Rüütliristiga.

Mälestuste kohaselt arutati Rüütliristi annetamisega seoses ka teisi kandidatuure. Nimelt teatas Franz Augsberger 9.märtsil 1944 Juhan Tuulingule, et on võimalus annetada kellelegi tema rügemendi mitteohvitseridest üks Raudristi Rüütlirist - kui Tuuling arvab, et rügemendis leidub selline viimastel lahingupäevadel väljapaistnud sõjamees. Tuuling kutsus kokku nõupidamise, millest võtsid osa 46/1 patul Ain-Ervin Mere, 46/6 kompul Martin Hunt ja 46/7 kompul Edgar Vaikma. Mere tegi ettepaneku

annetada see kõrge aumärk Nugiseksile. Tema ettepanekut toetas Vaikma. Tuuling küsis Hundilt, miks ta oma kandidaati ei esita, pidades ise silmas, et Hunt oleks võinud esitada Tuulingu soosiku Harri Rendi. Ka Männiku kandidatuuri arutati, kuid kuna mees oli tuntud napsivenna ja jaurajana, ei peetud kandidatuuri siiski sobivaks.

Edgar Vaikma mälestuste kohaselt viibis Augsberger ise sellel koosolekul. Otsus annetada Rüütlirist kellelegi mitteohvitseridest oli Augsbergeri poolt mõeldud avaliku ninanipsu või ehk isegi solvanguna Tuulingu aadressil. Nimelt ei olnud diviisiülem rahul Tuulingu tegevusega ja seepärast ka selline otsus. Nii Tuulingu soosingut Rendi suhtes kui ka Männiku napsimehekuulsust kinnitavad ka Vaikma mälestused.

Mõne sõnaga ka seni Eesti sõjakirjanduses teenimatult tähelepanuta jäänud kompaniiülemast Edgar Vaikmast.

See alles 1980.aastal vangistusest Eestisse tagasi jõudnud sõjamees oli suhteliselt vaikse ja tagasihoidliku loomuga. Eriti aktiivselt ei osalenud ta ka veteranide üritustel. Mehe sisust annab aga aimu tema enda poolt räägitud lugu. Miks Vaikma alles 1980.aastail Eestisse jõudis? Põhjus oli lihtne. Edgar Vaikma keeldus vangilaagris viibides allkirjastamast nn armuandmispalvet, mida n-ö kollektiivselt peale Stalini surma kirjutati. Armuandmispalve tulemusena olnuks võimalik vangipõli varsti lõpetada ja hiljem kodumaalegi naasta. Vaikma aga olevat keeldunud alla kirjutamast, põhjendades, et ohvitser ei palu venelastelt midagi. Tema ei paluvat kunagi midagi inimestelt, kes tapsid Tartu pangamaja keldris tema isa ja panid ta enda istuma. Sellistelt inimestelt polevat temal võimalik midagi paluda, armuandmisest rääkimata.

Selline meelekindlus teeb Vaikmale kahtlemata au. Kui me täna räägime, et see või teine inimene on sisuga ja meelekindel, siis meenub mulle tihti võrdluseks Edgar Vaikma nimi. Vaikma valikuks oli vahetada põhimõtted vabaduse vastu. Aga ta ei teinud seda.

Punaarmee kaotused Eesti piiridele tungides olid sedavõrd rasked, et nad olid sunnitud mõneks ajaks tagasi tõmbuma. Punaarmee Kindralstaabi andmetel kaotasid Eesti suunas liikunud Leningradi rinde armeed ja 14.jaanuarist kuni 1.märtsini 1944 surnutena 56 564 ja haavatutena 227 400 meest. Suured olid kaotused ka Eesti diviisis - 142 meest hukkus ja 690 sai haavata, 47 jäi teadmata kadunuks.

Kirjeldatud lahingute tähtsus on aga kahtlemata selles, et Punaarmee pealetung suudeti peatada, olukord rindel stabiliseerus ja punaväe kaotused olid sedavõrd suured, et verest tühjaks jooksnud punapolkudel kulus hulk aega, et koguda end uuteks rünnakuteks Eesti piiridele.

Riipalu kirjutab: „Viis päeva raskeid lahinguid armastatud kodupinna pärast nõudsid võitlejailt sageli üliinimlikku pingutust, eneseunustust ja ohvrimeelt. Teade - Narva jõe läänekallas vallutati tagasi - ütles tagalale, et seda tehti võideldes. Kuid milliste ohvrite, pingutuste ja raudse tahtega, seda tundsid tookord ainult need, kes seda ise läbi elasid. Sellise ohvri suurust taipame õieti alles nüüd, aastate järele, rännates maalt maale ja kontinendilt kontinendile, otsides seda, mille sügavamad mõisted on kokku võetud vaid ühes sõnas - kodu."

6.märtsil alustas Nõukogude lennuvägi Narva pommitamist. Linn, kus Harald Riipalu oli alustanud oma ohvitserikarjääri ja kus oli elanud tema pere, on pälvinud ka tema mälestusteraamatus tähelepanu.

Riipalu kirjutab: „Kaks ööd kestnud õhurünnaku tulemusena muudeti elanikest tühi Narva varemetehunnikuks, mis oma endisel kujul, nagu narvalased seda tunnevad ja nagu see Narvas käinuile meelde jäänud, enam iialgi üles ei kerki.

Narva au ja uhkus - Pimeaed, kust igal Narvas käinul on kauneid mälestusi vaiksest bulvarist või pingist põlise pärna all - jäi maha purustatuna. Tugevad puutüved nagu küsivad ja ähvardavad sõrmed vaatasid alla varemeile, mille keskel vana Raekoja osaliselt purunenud torni tipus ühel jalal mõtlikult seisev kurg lausus nagu sajatuse: neist varemeist tõuseb kord kättemaks."

Vaatamata kõigele ei loobunud vastane ikkagi plaanist ületada Narva jõgi. Tulelöögid ulatusid ka Olgino mõisani, kus asus 45.rügemendi staap. Riipalu pataljon oli kaotuste tagajärjel kahanenud kolme kompaniini.Riipalu sõnade kohaselt oli rivis vaid kaks ohvitseri - tema ise ja 4 kompanii ülema kt. leitnant Mägi. Mõne päeva pärast saabusid pataljoni täiendusena leitnandid E.Karmo ja E.Laid.

16.märtsi hommikul alustas aga vaenlane suitsukattega, mis andis märku lähenevast rünnakust. Pataljoni positsioonidele langesid sajad mürsud.

Eestlaste patareid avasid seepeale vastutule. Rünnaku tulemusel õnnestus venelastel sisse murda Vepsküla rajoonis 45.rügemendi II pataljoni lõigus. See oli ka ainuke koht, kus vastane mõningast edu saavutas.

Riipalu kirjutab: „Mujal langesid ründajate read Narva jõe jääl kuulipildujate tõkketules ja üksikud, kes jõudsid siinpoolsele kaldale, takerdusid traattõkkeisse, või kellel õnnestus neist läbi pääseda, leidsid otsa kaldalängul lumavaibaga kaetud miiniväljades. Alles hommikul puhta lumevaibaga kaetud „Naroova" oli laipadeväli, mis eemalt vaadatuna meenutas kesavälja sõnnikuveopäeval."

Selles lõigus toodud võrdlus on üks värvikamaid, mida autor on Riipalu ülestähendustes kohanud. Üldiselt on ta suutnud oma suhtumist ja, olgem ausad, ka viha venelaste vastu peita kirjanduslike ja kahemõtteliste väljenduste taha. Nüüd aga võrdleb ta vaenlase laipu jõel sõnnikuga põllul! Eks meil kõigil ole oma „nõrkusehetked".

Võitlus 45.rügemendi II pataljoni lõigus jätkus I pataljoni ja 46.rügemendi varude toetusel. Langes II pataljoni ülem Lang, haavata said leitnant Künnis ja leitnant Nüchtern.

Rügemendiülem Vendilt saabus Riipalule korraldus võtta üle II pataljoni ja ka kogu lahingu juhtimine. Riipalu läks ise võitlusväljale ja andis üksuste ülematele korralduse: „Rünnak jätkub ja enne pimeduse tulekut peame olema peremehed siinpoolsel kaldal, nagu olime seda hommikul."

Ilmselt tundis Riipalu ühelt poolt vastutust kogu lahingu juhtimise eest. Teisalt kindlasti aimas ta ka „oma võimalust", arvestades asjaolu, et Vent oli haigestunud ja kõrge palavikuga voodis, kuigi täitis veel rügemendiülema kohuseid. Kirjutan siin „oma võimalusest" ilma igasuguse halvustava varjundi või tagamõtteta. Tõestada ennast olukorras, kus sulle on pandud ülesandeid rohkem, kui sinu hetke ametikoht või auaste ette näeb, tähendabki ohvitserikarjääris võimalust näidata, et ma saan hakkama. Igas vormirõivast kandvas süsteemis on püüdlemine järgmise auastme või ametikoha poole loomulik. Vahet tuleb teha ainult vahendites ja viisis, kuidas seda tehakse. Kas lugupidamine või autoriteet saavutatakse tegudega või kasutatakse selleks kõndimist üle laipade või hoopis libedamaid teid? Kahjuks tuleb tõdeda, et ka täna on Eesti jõustruktuurides teatud ilmingud veel äratuntavad. Väga halb on vaadata vormis ametnikku, kelle kogu väärtus peitubki ainult ilusates pagunites!

Nüüd aga tagasi Narva jõe kaldale.

Eestlased saavutasid rünnaku tagajärjel edu. Lahing lõppes, kui viimased vastased tõusid kaevikuist ülestõstetud kätega, sidunud allaandmise märgiks endale esmaabisidemed varrukaile.

Riipalu meestele oli 16.-17.märtsi lahing 1944 kevadel ka viimane. Järgnes ligi neli kuud „rahu"... või *kõigest* neli kuud.

18.märtsil 1944 omistati Harald Riipalule Raudristi I klass.

Aktiivse lahingutegevuse vaibumine Narva rindel andis võimaluse Eesti diviisi formeerimiseks oma nimele vastavaks üksuseks. 24.aprilliks olid Alfons Rebase 638. ja Georg Soodeni 659. idapataljonist formeeritud 47.rügemendi I ja II pataljon, Muutusid ka rügementide juhid: 45,.rügemendi ülemaks määrati Harald Riipalu, 46.rügemendi juhina jätkas Juhan Tuuling ja 47.rügemendi ülemaks sai Paul Vent.

Kalju Pähklamets kirjutab oma päevikus 21.aprillil 1944: „Tänasest päevast peale on vastselt formeeritud 47.rügemendi ülemaks Obersturmbannführer Paul Vent, 45.rügemendi ülemaks sai Sturmbannführer Harald Riipalu."

Oluliselt paranes ka diviisi relvastus. Võitlejatele jagati MG-42 kuulipildujaid, automaatründepüssid Sturmgewehr ja tankirusikad Panzerfaust. Oluliselt tugevdas diviisi ka suurtükiväerügemendi loomine, mida juhtis Aleksander Sobolev.

30.juuni seisuga oli 20.Eesti Relvagrenaderide Diviis kasvanud 13 423-meheliseks igati oma nime vääriliseks üksuseks. Narva ja Peipsi rindel asus kokku 25 Saksa ja 24 Eesti jalaväepataljoni. Seega oli eestlastest koosnevate üksuste osakaal jalaväeosade hulgas kasvanud ligi pooleni.

Meeleolusid diviisis kirjeldasid aga ilmekalt diviisi sõjakirjasaatjate rühma ülema Paul Kurbjuhni ettekanded Berliini: „Eestlaste ja sakslaste suhted ei ole paranenud. Tõsiasi, et eestlased on võimelised ainult Saksa abiga venelasi tagasi tõrjuma, on teinud võimalikuks praeguse koostöö. Kui aga mõni kolmas võim, näiteks Inglismaa, garanteeriks Eesti piirid, siis ma ei kahtleks hetkekski, et eestlased alustaksid mässu sakslaste vastu."

Seda aga ei juhtunud ja eestlased pidasid koos teiste Euroopa rahvastega

oma piiride kaitsel veel maha lahingud, mille sarnaseid on maailm vähe näinud ja mida pole meil mingit põhjust häbeneda ka täna.

Auvere

„Suvised sündmused Lääne-Euroopas jätsid meie rinde Narva juures küll otseselt puudutamata, kaudne mõju oli aga varsti märgatav," kirjutas Harald Riipalu.

Eelkõige pidas ta silmas 6.juunil „Atlandi valli" varisemist ning 20.juulil toime pandud atendaati Adolf Hitlerile. Kui lääneliitlaste ja Saksamaa suhted võttis Riipalu kokku sõnadega: „meil on hetkel üks vastane ja see on kommunism", siis atendaadist otseselt tulenevaks pidas ta väeosade juurde rahvussotsialistlike juhtide instituudi loomist.

Väeosadesse saadeti Hitleri pildid, mille iga sõdur pidi oma palgaraamatu esikaane siseküljele kleepima. Üksuste ülemad pidid seda kontrollima. Riipalu kirjutab: „Kord tegi Augsberger ise niisuguse kontrolli. Käis ühel õhtul rügemendi rinnet vaatamas. Peatus siin ja jutles seal, pakkus sigarette ja lubas mehi puhkusele, nagu see ta komme oli. Korraga küsis ühelt mehelt aga ka palgaraamatut. Lõi raamatu lahti ja esikaane siseküljelt ei vaadanud vastu mitte Juhi, vaid kellegi naise pilt. Küsis raamatuomanikult juhi pilti. Sõdur lõi tagumise kaane lahti. Nõutav pilt oli seal. Küsimusele, miks Juhi pilt mitte esikaanel pole, vastas mees: „Kindral, kui teie minu naist tunneksite, siis te nii ei küsiks!"

Augsberger hakkas naerma ja ulatas koos palgaraamatuga paki sigarette."

Punaarmee edu idarinde lõuna- ja kesklõigus tekitas Saksa väejuhatuses arutelu Eesti mahajätmise üle. 12.juulil 1944 tegi kindral Friessner ettepaneku loovutada Eesti ning tõmmata väegrupp tagasi Daugava joonele. Hitler reageeris avalikult: ^Baltimaad kuuluvad Euroopasse. Saksa armee kaitseb ja hoiab seda Euroopa osa nii idarinde lõuna- kui ka põhjaosas iga hinna eest."

Friessneril õnnestus saavutada Hitlerilt luba rindejoone tagasitõmbamiseks Tannenbergi liinile ehk Sinimägedesse. Selleks käivitatud operatsioon ^Merikotkas" pidi algama 12.juulil ja lõppema hiljemalt 18.juulil.

Käsk Narva liin maha jätta tekitas Eesti üksustes tõsist pahameelt.

Harald Riipalu ja teisedki Eesti ohvitserid pöördusid III Germaani soomuskorpuse juhtkonna poole palvega rinnet Narva jõe joonelt mitte tagasi tõmmata. Diviisiülem Augsbergeri vahendusel pöörduti ka otse Himmleri poole. 14.juulil 1944 tühistas ülemjuhatus tagasitõmbamise käsu. Riipalu mälestuste kohaselt kohutas eestlaste protest sakslasi sedavõrd, et kartes otsest vastuhakku, ei julgenud nad oma sõjalist otsust ellu viia. Samas tuleb ka märkida, et ette valmistatud ja visalt kaitstud positsioonide mahajätmist pidasid reetmiseks ka Hollandi vabatahtlikud.

Järjest rohkem märke näitasid, et venelased valmistuvad suurrünnakuks. Felix Steiner leidis, et on kaks võimalust - kas loota rünnaku tõrjumisel heale õnnele ja jääda senistele positsioonidele või valida kindlam ja taanduda Tannenbergi liinile. Pikkamööda mõjusid tema argumendid ka Saksa kõrgemale juhtkonnale ning 22.juulil 1944 anti korraldus taandumiseks. See kästi läbi viia ööl vastu 25.juulit. Taandumine algas parajalt suure segaduse ja peataolekuga.

Punaarmee oli ennast aga kogunud ja kavandas anda pealööki just Auvere alt. Otsustav hetk oli lähenemas ja seda tajus ka Felix Steiner.

21.juulil oli Auvere alla paigutatud 45.rügement Harald Riipalu juhtimisel. Riipalu kirjutab: „Auvere juures sai rügement kaitsta küll ainult kolme kilomeetri laiuse, aga selle eest ohtliku rindelõigu. Rügemendile antud ülesannete täitmist soodustasid tunduvalt tugevad naabrid vasakul 47.rügemendi I pataljon ja paremal Ida-Preisi 11.diviis, millega olid lahingusidemed juba Meerapalust. 45.rügemendi (senini rindel ainult kaks pataljoni, III pataljon alles väljaõppel) lahingutegevus oli tol ajal umbes tuhat seitsesada meest. Et rügement ilmselt tulevaste lahingute tulipunkti satub, andis korpus rügemendi käsutusse veel pataljon „Narva" ja kaks kompaniid saksa rünnakpioneere. Seega tõusis rügemendi käsutuses olevate võitlejate arv lahingute alguseks umbes kahetuhande kaheksasajale mehele."

Riipalu hindas positsioone ja asukohta rahuldavaks ja eeldas, et lahing algab suurtükitulega eesliinile. Seepärast otsustas ta vähendada meeste arvu peavõitlusjoonel miinimumini ja rajas tegevuse peamiselt tugevate varude manöövritele. Ka raskerelvade ja suurtükitule toetuse rügemendi lõigus hindas ta rahuldavaks. Samuti oletas Riipalu, et rügemendi kui uue üksuse asetus ja uute relvade asukohad on vastasele veel teadmata. See lisas omakorda enesekindlust.

Soomusmasinate mürin, sagimine, raiumine ja sekka vandumine, mis vastaskaldalt kostis, andis ainult kinnitust peagi algava suurrünnaku ettevalmistustest. Auvere kaitselõik köitis sel päeval kõigi Narva rinde üksusteülemate tähelepanu.

Riipalu kirjutab: „Sinakas vines seisid meie seljataga Sinimäed ja nende taha loojuv päike oli sel õhtul eriti suur ja punane. Päikese laskumisega Sinimägede ja merede taha asus ka Auvere juurde rahu ja vaikus, sellel õhtul aga erinevalt valvas.

Auvere kaitsja oli sel ööl nagu varjavasse auku vajunud öine murdja, kelle pinguil lihasesse kokku surutud jõud ja tahe, valmis tõusma igal hetkel, valmis võitlema elu ja surma peale, tundes oma südametukses vaid ürgset looduse käsku - võidelda.

Selles ootusevaikuses saabus rügemendile läkitus korpuseülemalt: „Narva rinne seisab vastase suurrünnaku ootel. Korpusel on ees rida kibedaid lahingupäevi. Vastane on meist mitmekordses ülekaalus.

Oodatavas võitluses on Auvere kaitsmisel Narva rindele määrav tähtsus, see on kõigile selge kordamatagi. Tahan vaid meelde tuletada, et teie otsustavusest ja vastupanust oleneb Narva rinde püsimine, oleneb tuhandete võitlejate elu, oleneb aga eelkõige teie armastatud kodumaa saatus lähemateks aegadeks.

Et ma selleks ülesandeks 45 rügementi ja pataljon „Narvat" pidasin, lisagu teie senisele kohusetundele juurde tahet ja kindlust. Eelseisvais võitlusis võite loota minu kõigele võimalikule abile ja nõule.

45.rügemendi ja pataljon „Narva" sõdurid! Võib-olla juba homme vaatavad kogu Narva rinde võitlejad Auvere poole ja soovivad teile jõudu, võib-olla juba homme lähevad paljudes Eesti kodudes käed risti ja palve teie eest tõuseb Kõigevägevama poole.

Seiske ja pidage vastu, sest õigus ja Jumal on teiega!

Steiner III korpuse ülem.

Läkitus osutab ilmselt, et sakslased oskasid meie tundeile koputada, kui see just tingimata vajalik.

Oskasid tõesti. Ka täna seda läkitust lugedes võime tõdeda, et see on koostatud kõiki kõnekunsti ^raskemaid relvi" kasutades. Loodan, et eeltoodu on piisav selleks, et igaüks mõistaks, millise tähtsusega ülesanne seisis Harald Riipalu ja temale alluvate sõdurite ees.

24.juuli hommikul avasid 1648 kahurit ja miinipildujat tule Saksa positsioonidele. Rünnakut alustasid 250 pommitajat ja nende kattel kolm laskurdiviisi.

Kuni oma elupäevade lõpuni oli Auvere lahingu peakangelane Harald Riipalu veendumusel, et Auvere lahing toimus 25.juulil, mitte 24.juulil.

Kirjutaja käsutuses on koopia 13.aprillil 1961.aastal Inglismaal ilmunud Päevalehe artiklist. Ain Mere kirjutises Harald Riipalu mälestuseks toob ta ära ka lõigu nendevahelisest kirjavahetusest. Riipalu kirjutas seal: „Auvere lahing oli 25.juulil. See on minu elu suurim elamus ja seda päeva mäletan ma nagu oma sünnipäeva. See päev on kantud ka minu Rüütliristi diplomile."

Millest selline erinevus, ei oska autor öelda, küll aga saame täna adekvaatsetele allikatele toetudes öelda, et Auvere lahing toimus 24.juulil 1944. Kindlasti ei saa olla Auvere lahingu päeva kantud Riipalu Rüütliristi diplomile, sest seal puudus selline koht.

Lahingu alguse kuupäeva kinnitab ka päevaaruanne, milles 45.grenaderirügement ja Harald Riipalu leiavad äramärkimist. 24.juuli 1944 päevaaruandes seisab: „Rasketes võitlustes sissetungijatega paistsid silma erilise ettenägelikkuse ja vaprusega: Eesti SS G.R.45. Riipalu juhtimisel, võitlusgrupp Kauschi juhtimisel, võitlusgrupp Bunse juhtimisel, vanemleitnant Marwitz III.G.R.44-st. Palun seda Wehrmachti teadaandes ära märkida." Veidi teises sõnastuses märgitakse meie mehi ära ka sama kuupäeva lisaaruandes.

Eestlaste positsioonidele langes sel päeval 17 000 lasku suurtükkidest ja

miinipildujatest. Kell kaheksa alustas rünnakut vastase 120.laskurdiviis ja 30 tanki toetusel. Eestlaste kaevikud tehti maatasa, kuid neile tuli appi kompanii Panther tanke.

Eestlaste positsioonide ees suitses juba 17 tanki, kuid Vene jalaväe laviin ei paistnud lõppevat. Paul Maitla palus Riipalult appi tankiüksuse. Abi tuli ja eestlased tõrjusid vastase rünnaku.

Armutu võitlus jätkus õhtuni. Õhtuks olid positsioonid kindlalt eestlaste käes. Saavutati tähtis ja hiilgav võit, mida kinnitas vastaste kinnipüütud raadiogramm, milles teatati, et ründajatel langes rivist välja 80% isikkoosseisust.

Lahingus langenute arvu kohta väga täpseid andmeid pole. Riipalu hinnangul hukkus 8000 meest. Mart Laari Sinimägede raamat peab tõele lähemaks olevaks arvuks 1500. Rivist löödi välja hulk vastase soomusmasinaid, arvuks on pakutud vähemalt 19, seega hävitati üle poole rünnakule tulnud tankidest.

Kaotused olid suured ka 45.rügemendis. Haavatutena langes välja 298 meest, lisaks veel surmasaanud ja teadmata kadunud, kelle arv pole teada.

Nii nagu mälestuste ja mäletamisega ikka juhtub, on ka neid, kellele Riipalu osalemine Auvere lahingus tuleb üllatusena. Nii kirjutab pataljoni „Narva" 4.kompanii võitleja Mihkel Killing oma mälestustes: „Õhtul asusime positsioonidele ja kohe järgmisel hommikul algas venelaste rünnak. Meie vastu kestis venelaste suurtüki rünnak igasugustest kaliibrilistest kõik päevad - nädal aega. Jalavägi meie rindesse sisse ei murdnud. Need vähesed üksused, mis pääsesid meie kaevikutesse, ei pääsenud ei edasi ei tagasi, need hävitati. Kaotused olid suurtüki tulest ja need olid küllalt suured. Et Riipalu mehed ka seal olid, seda kuulen esimest korda."

Tooksin siinkohal ära Riipalu reageeringu rünnaku lõpus allatulistatud Vene lennukist leitud kaartide kohta. Nimelt leiti lisaks kahest allatulistatud lennukist ka polkovniku kaarditaskust kaart, kuhu oli peale kantud kogu Narva jõe positsioonide seis, samuti Eesti diviisi asetus ja relvade asukohad ning sõjaliselt tähtsad punktid ja objektid. Riipalu hinnangul polnud selliseid täpseid andmeid võimalik saada vaatluse teel. Seega jäi ainult üks võimalus - reetmine.

Riipalu kirjutab; „Kuid selle reetmise tulemusena jäi meie raskusi kandnud sõjaväe ridadesse teadmine ennekuulmatust alatusest. Kas tehti seda tasu eest, patsifistlikust naiivsusest või aetuna uinutavast ^kolmandast võimalusest" - reetmine jääb reetmiseks. Tookord sündis meie rahva ja kodumaa reetmine kommunistlikule imperialismile. Selle igaveseks tunnistajaks on sajad tundmatud sõdurihauad Auvere ja Narva lahinguväljadel."

Tõepoolest, reetmine jääb reetmiseks. Nii on see alati olnud ja ilmselt nii jääbki. Meenuvad kaadrid filmist „Detsembrikuumus", kus punaste poole üle läinud Eesti ohvitseri tapavad punased ise sõnadega: ^Äraandjaid ei sallita kuskil". Hoiatav näide on ka lähiajaloo luureskandaal Hermann Simmiga peaosas.

Kuid kas reetmiseks võib pidada ^igapäevast" sõprade unustamist ja sõpruse mahasalgamist olukorras, kus üks pool on sattunud mingil põhjusel ebasoosingusse? Kas on reetmine ka pikki aastaid ühesugust vormi kandnud ja koos ning ühises heas usus kuritegevuse vastu võidelnud inimeste äkiline mittetundmine väga ja väga küsitavatel asjaoludel asetleidnud sündmuste ajendil? Kindlasti on ka sõpruse mahasalgamine omakasupüüdlikel või enesealalhoiu ajenditel reetmine. Sõprus, truudus ja lojaalsus on tunded, mida ei saa ega tohi reguleerida karistusseadustik ega mis iganes muu õigusakt.

Armeegrupi „Narwa" lahingupäevikus 24.juulil 1944 tõstetakse eriti esile Harald Riipalu rügementi, rügementi „Nordland" II.tankipataljoni ning Ida-Preisi 44.grenaderirügementi. Armeegrupi järeldus pärast 24.juuli lahingut oli ühene: homme ründab Punaarmee samas lõigus. Võimalusi rünnaku tõrjumiseks oli aga jäänud vaheks.

Riipalu meenutuste kohaselt oli järgmine päev tema rindelõigus suhteliselt rahulik. Ilma soomusmasinate toetuseta jätkunud jalaväe pealetungi tõrjumine ei valmistanud 45.rügemendile ja pataljonile „Narva" mingeid raskusi.

Kolm päeva pärast Auvere lahingut, 28.juulil 1944, ülendati Harald Riipalu Waffen-Obersturmbannführeriks. Üldlevinud on arvamus, mida on kinnitanud ka Riipalu ise, et Raudristi Rüütliristi sai Harald Riipalu just Auvere laingu eest. Autor on veendunud, et kindlasti oli Auvere lahing üks ja väga oluline ajend Riipalu esitamiseks Rüütliristile, kuid mitte ainuke.

Selle kinnituseks vaadakem kasvõi Rüütliristi annetamise kuupäevi. Harald Riipalu dokumendid sellele autasule anti sisse alles 11.augustil 1944, edastati 17.augustil 1944 ja risti annetamine kinnitati 23.augustil 1944 - seega juba pärast Sinimägede sündmusi. Arvestades eeltoodut arvab autor, et Rüütlirist oli Riipalule annetatud mitte ainult Auvere eest, vaid kogu tegevuse eest Auverest Sinimägedeni. Sellest veel aga pisut hiljem.

Üldine olukord Narva rindel oli ärev. Auveres õnnestus rünnak tõrjuda, kuid 25..juulil purustas vaenlase suurtükituli eestlaste positsioonid 46.rügemendi lõigus ja Punaarmee üksustel õnnestus tungida jõe läänekaldale. Olukord õnnestus küll stabiliseerida, kuid siiski otsustas väegrupi Nord juhatus taanduda Tannenbergi liinile.

26.juulil 1944 tungis Punaarmee selleks ajaks juba maha jäetud Narva linna. Riipalu kirjutab: ^Tagasitõmbumise käsk sai 45.rügemendis teatavaks 25.juuli hilisõhtul. Vastavalt korpuseülema käsule tõmbuvad 45.rügement ja tema käsutuses olevad üksused tagasi veel käesoleval ööl. Uus rindejoon kulgeb varem ettevalmistatud joonel: Vaivara-Sinimäed-Mummassaare rand. Eesti diviisi osad asuvad korpuse varru Konju-Perjatsi rajooni. Ettenähtud 45.rügemendi taandusmisliikumised toimusid reeglipäraselt ja vastase takistamata."

Mitmel teisel üksusel aga nii valutult ei läinud. Taandumiskäsuga viivitamine läks kalliks maksma nii mõnelegi üksusele.

26.juuliks 1944 oli rinne ja Saksa üksuste põhijõud taandunud Tannenbergi liinile. Juba eelkirjeldatuid veriste võitluste jätkuna algasid Sinimägede nime all tuntud kolme künka pärast lahingud, millesarnaseid Eesti pind polnud varem näinud.

Sinimäed

Sinimägedena tunneme Narva-taguste soode ja Soome lahe vahele jäävat kolme kõrgendikuga maakitsust. Sinimäed on saanud oma nime kõige tõenäolisemalt just selle järgi, et metsaga kaetud kolme kõrgendiku kohal paistab õhk eemalt vaadatuna justkui sinakas.

Läänepoolseimat mäge kutsutakse Tornimäeks või ka kõrgendikuks 69,9. Number tähistab mäe kõrgust meetrites üle merepinna. Keskmine mägi on tuntud Põrguhauamäena või ka Grenaderi kõrgendikuna. Kõrgeim on Pargimägi ehk Lastekodumägi, mis ulatub 84,6 meetrit üle merepinna.

Ajaloost teame, et Sinimägesid on strateegiliselt ära kasutatud just oluliselt väiksemate jõududega vaenlase suurpealetungide takistamiseks.

Sinimägesid ja selle sõjalist tähtsust oli tähele pannud juba tsaar Peeter I. Tänaseni on säilinud Põhjasõja ajal venelaste poolt ehitatud muldvall ehk nn Rootsi vall, mis ehitati rootslaste kartuses. Seda valli kasutas 1944 suvel oma suurtükkide paigutamiseks positsioonidele ka Felix Steiner.

Esimese maailmasõja ajaks said Sinimäed osaks Venemaa pealinna Peterburi 3.kaitsevööndi süsteemist. Pargi- ja Põrguhauamäel lõhati mäekülg, betoneeriti sinna blindaažid ning ehitati laskemoonakeldrid. Kuna lahingud sinna ei ulatunud, jäid relvad ja laskemoon kohale toomata. Neid blindaaže ja keldreid kasutati Teise maailmasõja ajal Sinimägede kindlustuste väljaehitamisel.

1919.aasta jaanuaris Vabadussõjas olid Sinimäed taas sõjatandriks. Just siin lootis Punaarmee juhtkond peatada Eesti rahvaväe pealetungi ning pöörata sõja saatuse taas oma kasuks. Sinimägede ründamine oleks võinud eestlastele kaasa tuua raskeid kaotusi. Seetõttu otsustati Narva vallutada dessandiga vastase tagalasse. Utria dessant õnnestus ja eestlaste ilmumine punapolkude tagalasse tekitas paanika, mille tulemusena punaväelased alistusid eestlastele.

Sinimägede strateegilist tähtsust mõisteti hästi ka Eesti Vabariigis. Eesti Kaitsevägi nägi Punaarmee rünnaku korral ette taandumise Narva jõe joonele ja Jaanilinna sillapea moodustamise. Juhul kui Punaarmeel õnnestub Narva jõe liinilt läbi murda, pidi Eesti väed tõmmatama tagasi Sinimägede liinile ning kaitstava lõigu kitsust kasutades Punaarmee pealetung siin seisma pandama.

1939.aastal kavatseski Punaarmee tungida Eestisse üle Narva, et arendada siit edasi pealetungi Tallinnale. Samuti oli ette valmistatud dessantoperatsioon Narvat kaitsvate vägede tagalasse. Kuna Eesti valitsus otsustas aga NSV Liidu nõudmised vastu võtta, jäi 1939 septembri viimastele päevadele kavandatud operatsioon ära.

Punaväe võimalikuks dessandiks valmistus samal ajal ka Eesti sõjaväe juhtkond, mistõttu oleks punaväe Mereküla dessanti 1939.aastal oodanud samasugune saatus kui 1944.aastal. Üldse järgis nii Punaarmee kui ka Wehrmachti tegevus 1944.aastal peaaegu sajaprotsendilise täpsusega plaane, mis olid paika pandud juba Eesti omaaegses kaitsekavas ning Punaarmee rünnakukavas.

Nagu eelnevalt lugesime, teenis Harald Riipalu sel ajal Narvas ja kindlasti oli ta Eesti kaitseväe kaitseplaanidega hästi tuttav. Teades täna, et ka Punaarmee kasutas 1944.aastal sama rünnakumudelit, nagu oli kavandatud 1939.aastal, ning Riipalul oli võimalus osaliselt rakendada kaitsetaktikat, mille oli omandanud juba Eesti Kaitseväes, saame ehk just nendes faktides leida osalise seletuse Riipalu edule Meerapalus, Auveres ja Sinimägedes.

Kindlasti tuleks märkida asjaolu, et Sinimägede väärtus ei seisne vaid positsioonide tugevuses, vaid ka nende kaitsjate vaimujõus.

Nagu eelnevalt märkisime, oli 26.juuliks 1944 rinne ja Saksa üksuste põhijõud taandunud Tannenbergi liinile.

Kaitseliin sai alguse Mu mm a ssa a rest, kulges üle Sinimägede, jõudes Hundinurga juures raudteeni ning tehes siis järsu pöörde algul läände, siis lõunasse, milles edasi üle Sirgala, Puhatu ja Gorodenka soos Narva jõeni ja sealt Peipsini. Kogu kaitsevööndi ulatuses oli välja ehitatud kaevikuliin, mille vahel asusid soomustatud tulipunktid, korralikult kindlustatud punkrid ning laskepesad. Suurem osa kaitseliinist asus soisel maastikul või Narva jõe liinil. Soomusjõudude läbimurdeks oli tegelikult sobiv vaid kitsas lõik Sinimägede ning Tallinna-Narva maantee vahel.

Punaarmee poolelt ründasid Sinimägesid ja Tannenbergi liini Leningradi rinde väed marssal Leonid Govorovi juhtimisel. Nende hulka kuulusid 2.löögiarmee Ivan Fedjuninski juhtimisel ja 8.armee Filip Starikovi juhtimisel.

Kaitsel asusid III germaani SS-soomuskorpuse väeosad Felix Steineri juhtimisel, mille koosseisu kuulusid peale sakslaste ka eestlastest, norralastest, valloonidest, rootslastest, taanlastest ja flaamidest koosnevad väeosad. 20.Eesti SS-diviisi üksustest olid tegevuses 45.rügement Harald Riipalu juhtimisel, samuti 46. ja 47.rügement ning pataljon „Narva" Olulist osa etendasid Sinimägedes II.SS-diviis „Nordland", 4.SS-brigaad „Langemarck" ja 23.SS-diviisi „Nederland" allüksused.

Felix Steiner kirjutab: „Nagu pataljon „Narva" aasta tagasi Izjumi all, olid ka need vabatahtlikud täis ohvrimeelt, mida veelgi tugevdas eestlaste viha bolševikest vastaste vastu ja nende sügav kodumaa armastus. Seega olid nad ühe korraga võitnud III SS-soomuskorpuses võitlevate ülejäänud vabatahtlike - hollandlaste, taanlaste, norralaste, šveitslaste, flaamide ja sakslaste lugupidamise ja usalduse. Nad lülitusid ühendusse, kes tundis endas kohust Nõukogude vägedele siin Euroopa piiril oma kehadest müür vastu panna ja aidata eestlasi oma Euroopa kodu kaitsmisel. Nii muutus III SS-soomuskorpus Narva juures kogunemispaigaks Euroopa idast ja läänest pärit vabatahtlikele, kuhu hiljem veel tulid juurde valloonid ja flaamid. Niisuguste sõduritega polnud III SS-soomuskorpuse juhtkonnal eriline kunsttükk pidada valvet Euroopa ja Aasia piiril."

Feliks Steiner hindas oma käsutuses olevate nii elavjõu kui tankide suhet 3:12 Punaarmee kasuks.

Nagu eelnevalt kirjeldasime, olid Saksa väed kandnud Sinimägedele taandumisel suuri kaotusi, kuid suutsid vaatamata sellele Tannenbergi liinil kaitse sisse võtta. Kuna Eesti üksused olid juba varasemates lahingutes kandnud raskeid kaotusi, paigutati nad algselt rindejoone vahetus läheduses reservi, kuid neid jätkus ka kaitse raskusi kandvatele Sinimägedele.

Lastekodumäge kaitsvate üksuste seas oli 47.rügemendi III pataljoni 1.kompanii Aksel-Nikolai Ohaka juhtimisel. Grenaderimäge kaitsesid 47.rügemendi Eduard-Ferdinand Hintsi juhitud III pataljoni 2. ja 3.kompanii vastavalt Viktor Piho ja Toivo Niiluse juhtimisel.

47.rügemendi II pataljon Alfons Rebase juhtimisel asus kaitsele rannikust kuni Mummassaareni. Alates 27.juulist paiknes Vaivara surnuaial 47.rügemendi I pataljon Georg Soodeni juhtimisel.

Seega paiknes ka Harald Riipalu juhitud 45.rügement Sinimägede lahingute alguses reservis ja oli paigutatud Vaivara Sillamäe piirkonda.

26.juuli õhtul alustas Punaarmee mitmetunnist raskerelvade laustuld kõigile kolmele künkale. Pärastlõunal ilmusid Sinimägede kohale Nõukogude pommitajad. Varsti järgnes „Stalini orelite" ja kahurväe tulelöök.

Lastekodumäel asunud flaamlased kandsid ränki kaotusi. Lastekodumäe idaosa langes venelaste kätte.

27.juuli varahommikul algas Punaarmee suurtükiväe tulelöök, millele järgnes positsioonide pommitamine lennuväe poolt. Algas uus tanki- ja jalaväerünnak. Venelastel õnnestus tankidega sisse murda taanlaste positsioonidesse, kuid suuri kaotusi kandnud Danmark hävitas 14 tanki ja positsioonid jäid püsima. Õhtuks õnnestus venelastel siiski vallutada peaaegu terve Lastekodumägi.

Õhtul saadeti taanlastele appi pataljon „Narva", mis stabiliseeris olukorda Hundinurgal, kuid õhtuks langes siiski Lastekodumägi.

Punaarmee üritas läbi murda Mummassaarest, kuid löödi Alfons Rebase pataljoni poolt tagasi.

Tornimäel sai surmavalt haavata „Nordlandi" ülem Fritz von Scholz.

Suure eestlaste sõbrana tuntud Friedrich von Scholz Edler von Rerancze

sündis 9.detsembril 1896 Pilsenis. Esimese maailmasõja tegi ta läbi Austria-Ungari suurtükiväes, 1930.aastal lülitus aga Austria ja Saksamaa poliitilisse võitlusse, ühinedes SA ja seejärel SS-iga.

Perekonna täisnimi pärineb tema isa kindralmajor Ferdinand Scholzi tegevuse tulemustest. Isa võitlused venelaste vastu Rerancze lähedal pälvisid keiser Franz Josef I tähelepanu ja tunnustati Rerancze Rüütli tiitliga, mille tulemusena ka perekonnanimeks sai von Scholz Edler von Rerancze.

„Nordlandi" ülemana pälvis Fritz von Scholz 18.jaanuaril 1942 Rüütliristi. 12.märtsil 1944 lisandus sellele Tammelehis ja 8.augustil postuumselt ka mõõgad. Eesti sõjameeste mälestustesse on SS-Gruppenführer ja Relva-SS kindralleitnant jäänud hüüdnimega „Vana Fritz" Ta oli tuntud meie mees suure sõbrana.

27.juuli õhtul asus Vaivara surnuaial positsioonidele 47.rügemendi I pataljon Georg Soodeni juhtimisel. Positsioonidele asumisel sattus pataljon tule alla ja kaotas neljandiku oma koosseisust.

Õhtul alustas Soodeni pataljon koos Norge II.pioneeripataljoni ja Danmarkiga rünnakut eesmärgiga vallutada Lastekodumägi. Pataljon sattus Punaarmee kahuri-, miinipildujate ja „Stalini orelite" tule alla ning kaotas mõnekümne minutiga enamiku isikkoosseisust.

Rünnakule läinud pataljonist püsis järgmise päeva hommikul Grenaderimäe ees kaitsel 30 meest. Mida nad sel hetkel mõtlesid, seda annab kõige paremini edasi need sündmused vahetult läbi elanud Jüri Estam: „Meie taga oli terve Eesti, kuid siin, tema võtmepositsioonil, oli teda kaitsmaks vaid pisike käputäis."

28.juuli koidikul algas Punaarmee laustuli ja nendepoolne rünnak. Grenaderimäge kaitsvad mehed jätkasid vastupanu. 28.juuli ennelõunal langes Vaivara surnuaial asuvas punkris miini- või mürsukillust tabatuna pataljoniülem major Georg Sooden.

Georg Sooden, kes Harald Riipalu sõnade kohaselt end ise „Vana-Jüriks" kutsus, oli üks legendaarsemaid eestlasi Teises maailmasõjas. Sõdurite poolt armastatud ja lugupeetud väejuht sündis 1904 Helsingis eestlasest politseiniku pojana. Vabatahtlikuna üritas ta osaleda Vabadussõjas, kuid lükati nooruse pärast tagasi. 1925.aastal läks ta sõjaväeteenistusse ja alustas sõjaväelase karjääri. Teenides nii kaitseväes kui kaitseliidus, astus ta 1941 Eesti julgestusgruppi nr. 184. 1943 sai Sooden idapataljoni nr.659 ülemaks. Georg Soodeni teeneid tunnustati Raudristiga. Mitmete inimeste mälestuste kohaselt olevat Sooden oma surma ette tundnud. Selleks puhuks oli tal olnud tellitud uhke ülikond. Selles ülikonnas ta Jõhvi Vabadussõja ausamba kõrvale ka maeti.

Tänapäeval on vahepeal hävitatud haud uuesti hauakiviga tähistatud. Nende ridade kirjutaja, kelle politseiteenistus viis tööle ka Ida-Virumaale, on hauaplatsi korduvalt külastanud. Vaatamata pisut tuhmunud nimedele kivis on haud täiesti korras ja hoolitsetud. Pisukese imestusega kirjutan sellest seepärast, et haud asub Jõhvis, linnas, kus nüüdki veel elab suur hulk mitte-eestlasi. Loodan väga, et seletus pole mitte selles, et Jõhvi elanikud lihtsalt ei tea, kes olid Georg Sooden ja Raul Jüriado, vaid et tegemist on positiivselt areneva kultuuri ja ajalootunnetusega. See on loomulikult väga meeldiv tõdemus!

Nüüd aga tagasi Sinimägede sündmuste juurde.

28.juulil jätkus võitlus Sinimägede pärast raugematu hooga. Toon siinkohal ära 47.rügemendi III pataljoni võitleja Nigol Juurmaa kirjelduse, et lugeja mõistaks paremini, mida tähendas lahinguis osalenuile raskerelvade turmtuli: „Venelane pani meile peale oma katjuušatule. Tegi veerandtunnise löögi. Selle relva tule all ei ole mitte midagi peale hakata. Lõhkemised olid nii tihedad, et pinnasest lahti kistud kivid, kännud ja muu praht ei saanud mahti maha langeda. Õhust põleb ära hapnik, hingata on raske. Tolmust ja mullast paks õhk ei lase valgust läbi, oleks nagu täielik päikesevarjutus. Lõhkemise tõttu on kõrvad lukus. Aga aeg läheb teosammul. Ega muud teha polegi kui oodata, millal see ükskord lõpeb."

Enamik Lastekodumäge kaitsnud võitlejaid hukkus. Punaväel õnnestus vallutada isegi Grenaderimäe idanõlv, kuid sealt tõrjuti nad hiljem siiski tagasi.

Punaarmee ründas suurte jõududega ka Hundinurgal. Vaatamata mõningale edule peatas pataljoni „Narva" vasturünnak vaenlase ja isegi parandas pisut positsioone.

28.juuli õhtuks mõistis ka Steiner, et Lastekodumäge tagasi vallutada ei

õnnestu, ja andis korralduse jõudude taandumiseks Grenaderimäele. Olukord Tannenbergi liinil oli muutunud hädaohtlikuks. Läbi väejuhatuse juhiti sellele isegi Hitleri tähelepanu. Kõik abipalved jäid tähelepanu ja tulemuseta. Narva rindele polnud jäänud peaaegu ühtegi sakslasest koosnevat diviisi.

28.juuli õhtuks saabus rindelõiku näiline vaikus, mis osalenute arvamuse kohaselt sai tähendada ainult üht - uue suurrünnaku algust.

29.juuli pidi Nõukogude väejuhatuse arvestuste kohaselt saama Sinimägede lahingutes otsustavaks päevaks. Leningradi rinde sõjanõukogu oli veendunud, et just sel päeval õnnestub läbi murda raskeid kaotusi kandnud Saksa üksustest ja murda läbi tee Tallinnani.

Selleks oli marssal Govorov paisanud lahingusse kõik oma reservid. 29.juulil ründas ta Sinimägesid mitte vähem kui 35 000 mehega. Rindelõiku oli koondatud 1680 suurtükki ja miinipildujat ning 150 soomusmasinat. Lisaks olid Govorovi kasutada ka õhujõud.

29.juuli hommik algas nagu tavaliselt massiivse kahuritulega. Järgnes jalaväerünnak, mida toetasid tankid. Ahelik tuli aheliku järel ja neid ei jõudnud maha niita isegi kuulipildujatuli. Vene väejuhtide loogika kohaselt oli täiesti aktsepteeritav, et kümnest mehest üheksa langeb. Seega jõuab iga kümnes vastase kaevikuni ja selleks pidi inimmaterjali jätkuma!

Vene tankidel õnnestus Grenaderimägi sisse piirata ja tulistada Tornimäel asuvaid punkreid.

Vaenlane proovis tankide toel läbi murda Mummassaarest, kuid rünnak sumbus Alfons Rebase pataljoni võitlejate tules.

Väidetavalt jõudis üks T-34 välja isegi Vaivara vana vallamajani, mis asub tänase Narva maantee ääres. Sel ajal asus hoones sõjaväelaatsaret. Igal juhul on varemetes hoone seinas tänaseni näha avaus, mis võib suure tõenäosusega olla tekitatud tanki poolt.

Teine küsimus on muidugi laatsareti kui haiglahoone või haavatute pihta tulistamine üldse. Sõjas juhtub nii mõndagi ja nii mõndagi on lubatud, aga siiski ilmnes ka selles sõjas kultuuriliste ja eetiliste tõekspidamiste erisusi. Kahjuks on enamik eestlaste ja Eestiga seotud negatiivseid elamusi põhjustatud just võiduka Punaarmee poolt. Öeldakse küll, et hea võidab alati kurja, aga kas see tähendab ka seda, et võitja ongi alati hea...

29.juulil õnnestus punaväelastel Grenaderimägi peaaegu täielikult vallutada ja seersant Nikolai Amjaga heiskas sinna punalipu. Seersant Amjaga sai selle teo eest Nõukogude Liidu kangelase aunimetuse. Amjaga langes 3.augustil 1944 ja on maetud Sinimägede läheduses asuvasse Nõukogude sõdurite ühishauda.

Tankide järel liikunud ründajad jõudsid välja Tornimäele, kuid tõrjuti hollandlaste rügemendi „De Ruyter" võitlejate poolt tagasi.

29.juuli keskpäevaks oli olukord Sinimägede kaitsjate jaoks muutunud äärmiselt kriitiliseks. Punaarmee oli Sinimäed praktiliselt hõivanud.

Steineri ainus võimalus oli paisata vaenlase vastu kõik oma soomusjõud ehk võitlusgrupp Kausch. Seni Tornimäe varjus olnud Paul-Albert Kauschi juhitud tankiüksus asus vasturünnakule. Kausch jagas tankid kolme ossa ja saavutas peagi edu arvuliselt märgatavas ülekaalus olnud Vene tankide vastu. Vene tankidel olid laskemoona varud selleks hetkeks juba üsna otsakorral. Suuri kaotusi kandnud Kauschi tankiüksus suutis siiski hävitada ühe Vene tanki teise järel ja peagi olid nad lahinguväljal peremehed.

Mõne sõnaga ka Paul-Albert Kauschist. Kausch oli sündinud 1911.aastal ja juba 1933 ühines ta Leibstandarte SS-iga. 1935.aastal junkrutekooli suundunud, sai temast lõpetamise järel kompaniiülem ja hiljem rügemendi „Totenkopf" ülem.

Lahingus Prantsusmaal teenis Kausch välja I klassi Raudristi. 1940 suunati ta diviisi „Wiking" Seal teenis ta Felix Steineri adjutandina.

Sinimägedest kuni Berliinini juhtis ta „Nordlandi" tankipataljoni; teda autasustati 23.augustil 1944 Raudristi Rüütliristiga ja 23.aprillil 1945 ka Tammelehisega Rüütliristi juurde.

28.aprillil 1945 sai Kausch haavata ja I.mail vangistati ta venelaste poolt. Kausch oli sunnitud viibima Siberi vangilaagrites kuni 1956.aastani, mil tal õnnestus kodumaale pöörduda. Kausch suri 90 aasta vanusena 2001.aastal.

Igal juhul oli just Kauschi poolt juhitud vasturünnak olulise tähtsusega, hoidmaks ära kaitse kokkuvarisemist Sinimägedel.

Vastase tankide lüüasaamine andis jalaväele julgust ja 49.rügement puhastas

Tornimäe. Kaitse püsimajäämise seisukohalt oli strateegiliselt oluline Grenaderimägi tagasi vallutada.

Grenaderimäe tippu valgusid küll juba punaväelased, kuid idanõlval jätkasid rügemendi Norge riismed visa vastupanu. Grenaderimägi polnud veel täielikult vallutatud ja seega polnud lahingu saatus lõplikult otsustatud.

Felix Steineri käsutusse oli jäänud veel vaid üks raskeid kaotusi kandnud üksus. See oli Harald Riipalu juhitud 45.rügemendi I pataljon Paul Maitla juhtimisel.

Kogu Maitla pataljon, kuid eelkõige Maitla ise oli täis tahet võitlusse astuda. Koguti kokku kõik võitlusvõimelised mehed. Paarkümmend meest leidis Maitla isegi sidumispunktist.

Rünnak Grenaderimäele algas Vaivara uue kalmistu joonelt. Maitla ja kompaniiülema Jaan Sepa järel rühkisid mehed mäenõlvast üles. Ränga katjuušade ja lennukite tule all toimunud rünnak jõudis peagi käsitsivõitluseni Grenaderimäel paiknevate venelastega. Enne mäetippu jõudmist lasid eestlased kuuldavale neile nii mitteomase võimsa hurraa. See viis hirmnud ja üllatunud venelased veelgi suuremasse segadusse ning algas põgenemine mööda mäenõlva.

Paul Maitla juhitud rünnaku tulemusena vallutati Grenaderimägi 29.juulil 1944 tagasi. Loomulikult ei saanud venelased sellega leppida ning üritasid veel samal päeval korduvalt Grenaderimäge tagasi võtta, kuid edutult. Maitla oli end oma meestega mäel hästi kindlustanud ning talle olid appi saadetud veel viimased üksuste riismed.

Maitla tegi katse vallutada tagasi ka Lastekodumägi, kuid see ebaõnnestus raskerelvade tule tõttu. Samas tekitas Maitla rünnak Lastekodumäele vaenlases piisavat hirmu, et loobuda Grenaderimäe ründamisest, ja sundis keskenduma Lastekodumäe kaitsele. See omakorda andis Saksa väejuhatusele aega segipaisatud jõudude koondamiseks.

23.augustil 1944 autasustati Paul Maitlat Raudristi Rüütliristiga. Tänaseni enamikus allikates hüüdnime Keravälk all tuntud ohvitser on kindlasti Eesti sõjaajaloo üks legendaarsemaid mehi. Tema julgus, põhimõttekindlus ja otsustavus on üldtuntud. Tänaseks on selgunud ka Maitla mõrvamine tšehhide poolt 10.mail 1945 Nymbruki linna lähistel, mida pikki aastaid varjati.

Nii nagu ajaloos ikka aeg-ajalt juhtub, on tänaseks selgunud ka uusi asjaolusid hüüdnime Keravälk kohta. Leo Tammiksaare sõnade kohaselt kandis hüüdnime Keravälk 45.rügemendi II pataljoni ülem (1945) Hauptsturmführer Ernst Palk. Sõpradelt saadud hüüdnime Keravälk või ka Ärni kasutati Palki kohta juba teenistuse ajal Eesti Kaitseväes. Palk oli sõna keravälk ise tihti kasutanud, iseloomustamaks kiiret tegutsemist.

Vaatamata pisukesele segadusele Maitla hüüdnime ümber ei vähene selletõttu aga karvavõrdki Maitla poolt kordasaadetu ega tema kui isiksuse väärtus. Viibides Inglismaal külas Harald Riipalu tütrel Edel ja sirvides Riipalu fotoalbumit, osutas Ede ootamatult ühele albumis olevale portreefotole ja küsis: „Kas see on Maitla? Isa rääkis temast tihti!" Arvestades Riipalu stiili koduseid sõjajuttudest säästa, saame siit järeldada ainult üht: Maitla oli ka rügemendiülemale jätnud sügava mulje.

Augusti algul kavandasid venelased uut suurrünnakut Tannenbergi liini vastu.1.augustil jõudis Konjult Grenaderimäele ka Riipalu 45.rügemendi II pataljon Erik Kiiski juhtimisel, kes vahetas välja Maitla pataljoni või õigemini selle riismed.

Ägedad lahingud Grenaderimäel jätkusid, kuid vaatamata mõlemapoolsetele kaotustele kaitse ei murdunud.

Hundinurga juures õnnestus Punaarmeel end kaitsesse sisse murda, kuid pataljoni „Narva" mehed eesotsas Oskar Ruufiga lahendasid olukorra.

Seniste lahingukirjelduste käigus ei ole me seni leidnud väga otseseid viiteid selle loo peakangelase Harald Riipalu tegevuse kohta Sinimägede lahingute ajal. Oma mälestusteraamatus ei ole Riipalu ise Sinimägede lahinguid - erinevalt Meerapalust või Auverest - detailselt kirjeldanud.

Sõjajärgselt oli aga Riipalu kaugel tagasihoidlikkusest, rääkides oma rollist Sinimägede lahingutes. Selle kinnituseks on Riipalu kiri Valentin Roosele 9.mail 1960: „Sa küsisid kord, kas ma tean, kes tunneb Sinimägede võitluse asja. Kõik seal olnud pataljoniülemad, Sooden, Maitla ja Kiisk on, nagu sa tead, kas langenud või kadunud. Aga ma ei tea sulle paremat meest nimetada kui ma ise. Võib-olla sa ei tea, et pärast Narva loovutamist ja rinde Sinimägedesse tõmbumist olin III korpuse varude ülemaks. Mulle allus diviisi kolm rügementi, väljaarvatud Rebane oma pataljoniga Türsamäel. Sooden

asus oma pataljoniga Sinimäe jalal ja otse mägedel toimisid vaheldumisi Maitla ja Kiisk (mõlemad minu oma rügemendi pataljonid). Kõikide diviisi võitlusüksuste aruanded ja asetuste skeemid käisid minu käest läbi ja seetõttu olen ma sealse asjaga sama kursis kui Narva või Auvere lahingutega."

Tänapäevaks üldtuntud ja -teada allikatest ei leia me väga täpset kinnitust Riipalu poolt kirjutatule. Kuid üksikuid viiteid siiski. Marko Tali kirjutab väljaandes „Eesti mehed sõjatules": „Saksa vägede leeris valitses peataolek. 20.diviisi ülem Augsberger ei suuda enam olukorda kontrollida ja nii läks juhtimine 45.rügemendi ülema kolonelleitnant Riipalu kätte. Külmavereliselt organiseeris ta oma üksused ümber ning viis 30.juuni pärastlõunal 45., 47. ja 285.jäägridiviisi rügemendi ootamatult vasturünnakule."

Kindlalt saame väita seda, et 3.augustil andis Felix Steiner korralduse moodustada löögiüksus Punaarmee poolt Putkis läbi murtud rinde sulgemiseks. Üksus koosnes 45.rügemendi I pataljonist, 113.julgestusrügemendist, 47.rügemendi osadest ja Eesti diviisi rünnakkahuritest. Lahingugrupi juhiks määras Felix Steiner Harald Riipalu.

Riipalu juhtimisel pani võitlusgrupp kõigepealt seisma vaenlaste pealetungi ning seejärel lõi nad tagasi endistele positsioonidele. Riipalu koos oma meestega asus kaitsele Kurtna-Konsu piirkonda.

Ägedad rünnakud Grenaderimäele jätkusid kuni 10.augustini. Iga päev sadas kaitsjatele kaela tuhandeid mürske. Punaväe jalavägi ründas edutult. Grenaderimäe kaitse ei murdunud.

Vaatamata Punaarmeele antud käsule lõpetada 10.augustil rünnakud Tannenbergi liinile, toimus vaenlase viimane rünnak Grenaderimäele 12.augustil. Sarnaselt eelnevate rünnakutega jäi Sinimägede kaitse murdmata.

Kaotused eelkirjeldatud lahingutes olid tohutud. Kuna Nõukogude poole andmeid ei saa erinevatel põhjustel usaldusväärseks pidada, on kaotuste hindamine suuresti arvutuslik ja tuletatav olemasolevatest adekvaatsetest andmetest. Mat Laari hinnangul võib pidada usutavaks, et Punaarmees löödi rivist välja 160 000 - 170 000 meest. Saksa poole kaotused olid hinnanguliselt 10 000 meest.

Oma mälestustes peab Harald Riipalu vajalikuks märkida admiral Pitka külaskäiku Sinimägedesse.

Riipalu kirjutab; „Toeliselt tõi admiral Pitka tulek palju headmeelt meie võitlejaskonda. Ühtlasi aga ka usku ja tahet vastupidamiseks.Admiral Pitka oli ainukene meie juhtivaist inimesist, kes külastas diviisi rindel ja kelle tulek ei piirdunud vaid staabis jutlemisega, vaid keda huvitasid esmajoones esijärgukaevikud. Admiral Pitkal oli ka „midagi" kaasa tuua, mida me ootasime ja vajasime, kuigi see polnud muud kui lihtsalt sõnad. Peale admiral Pitka ei leidnud ükski selleks aega ega põhjust (Välja arvatud grupp Läänemaa noori ja „Estonia" näitlejad Võidupühal!)

Lahkudes sõnas vana sõjamees: „Nägin lahingut Sinimägedel ja mul on heameel teades et meie mehed seisavad kindlalt kodumaad kaitstes.Tahan jutustada ja kirjutada kõigest sellest ning teha üleskutse kogu rahvale. Tahan astuda ka samme, et meie mehed Soomest toodaks kiiresti kodumaale. Nüüd peame talitama kaine ja külma mõistusega, kõike oma oskust ja jõudu kokku võttes. Sest kaalul on meie rahva elu ja püsimine."

Kohtudes kolonel Ventiga avaldas Pitka eravestluses ka oma kahtlusi ja kõhklusi sakslaste suhtes, aga nägi siiski ainuvõimalikuna toetuda sakslaste abile ja järk-järgult püüda saavutada tegutsemisvabadust.

Kuidas asjad tegelikult läksid, näeme järgnevates peatükkides.

Kirjutan siinkohal väikese selgituse punase Eesti laskurkorpuse osalemisest Narva ja Sinimägede lahingutes. Üldtuntud on legendid ja erinevas vormis lood, kus just Narva jõe ääres ja Sinimägede küngastel kohtusid eestlased Vene ja Saksa vormides. Meenub üks lugu kahe vastaspoolel sõdinud veterani kohtumisest napsilaua taga, kus üks ütleb teisele: „Oleks ma teadnud, et sina ka seal olid, oleks veel kõvemat tuld andnud." Selliseid lugusid on rahvasuus liikvel palju, kus just Sinimägesid lastakse paista väikse vennatapusõjana. Tegelikkuses aga see nii ei olnud.

Eesti laskurkorpuse jalavägi nendes lahingutes ei osalenud. Oli ainult pisike erand. Kindralleitnant Pärn kirjutab; „Narva jõe idakaldal Jaanilinna juures säilinud vaenlase ainsa tugiala ründamisest tuli võitlejate ja komandöride palvel lubada osa võtta ka korpuse üksikul ründeroodul. Meie korpuse mehed ründasid taganejaid ja tungisid esimestena Jaanilinna ja jätkasid siis

pealetungi Auvereni. 20 vangivõetud hitlerlase ja suurte trofeedega tulid mehed korpuse reservi tagasi. Nad rääkisid vaimustusega oma sõjakäigust ja kahetsesid, et neil ei tulnud oma oskusi kasutada kindluse ründamisel, kuna hitlerlased olid selle ilma lahinguta maha jätnud. Ometi hävitas rood sellel soojal suveööl Jaanilinnas mitukümmend SS-last. Seejures paistis eriti silma leitnant Hormi rühm."

Tegelikult oli nõukogude sõjakirjanduses rünnakroodu nime kandva „kangelasüksuse" näol tegemist 88-mehelise karistusrooduga, mida juhtis kapten Aleksandr Belov. Ülejäänud Eesti laskurkorpuse jalavägi osales Narva ja Sinimägede lahinguis ainult formaalselt. Korpus asus 2 löögiarmee reservis ja oli valmis iga hetk sõjategevusse sekkuma. 24.juulist 10.augustini kestnud operatsioonist võtsid osa korpuse eriüksused - suurtükiväelased, sapöörid, mitte-eestlastest koosseisuga korpuse 45. ja 221 tankipolgud, keemiakaitseroodud (tegid ründajatele suitsukatet) ja juba eelnimetatud karistusrood.

Seega ei osalenud Eesti laskurkorpuse jalavägi ei Narva ega ka Sinimägede lahingutes. Septembri alguses 1944 viidi aga korpus Emajõe rindele ja seal kohtuti tõepoolest ka kaitsel olnud Saksa poolel sõdinud eestlastega.

Nagu lugesime, ei õnnestunudki Punaarmeel läbi Sinimägede teed avada ega Sinimägede kaitset murda. Ainukeseks võimaluseks jäi otsida Eestisse tungimiseks teine tee. Selleks leiti sobilikum olevat alustada pealetungi üle Lämmijärve Emajõe joonelt Rakvere-Tapa suunas, et lõigata ära Saksa vägede taandumistee.

Soomepoisid jõuavad Eestisse

Seoses soomepoiste jõudmisega Eestisse ja edasiste arengutega on Harald Riipalust kirjutatud üsna palju. Seda on tähtsaks pidanud ka Riipalu ise. Küll aga ei näita kõik kirjutised ja mälestused selle raamatu peakangelast just kõige paremast küljest. Järjekordselt rõhutab autor, et tegemist polegi mingi kangelaseeposega. Erinevad mälestused lisavad Riipalu loole ainult värve.

Soomepoiste liikumine sai alguse 1939-1940, kui eestlased soovisid vabatahtlikena minna soomlastele appi võitlema Talvesõjas. 8 veebruariks 1944 olid arengud jõudnud selleni, et Soome marssal Mannerheim allkirjastas käskkirja 200.jalaväerügemendi moodustamiseks (tänapäeval teatakse nimetuse JR 200 all). Rügemendiülemaks määrati eesti keelt rääkiv ja Eesti sõjakoolis hariduse sanud kolonelleitnant Eino Kuusela. JR 2000 suuruseks oli umbes 1700 meest.

1944.aasta 20.augusti paiku saabus Narva rindele teade, et soomepoisid on jõudnud kodumaale. Harald Riipalu kirjutab; „See oli rõõmustav uudis. Üks lahinguis kogenud rügement lisaks meie hõredale rindele. Kuid veel enam - need olid vennad, sõbrad ja enamikus endised lahingukaaslased, kes mitmesuguseil põhjustel pidid ajutiseks peatuskohaks valima Soome ja kellele neist üle lahe sõiduks ühel või teisel viisil omal ajal kaasa aidati."

22.augustil sai Riipalu diviisiülemalt korralduse sõita Toilasse korpuse staapi ja sealt edasi Männikule, kus olid laagris soomepoisid. Männikul tervitas Riipalut soomepoiste rügemendiülema kt. kapten Pärlin, kes ühise sõdurisupi söömise ajal andis Riipalule ka lühiülevaate soomepoiste rügemendist.

Harald Riipalu kirjutab: „Kapten Pärlini lahkel kaasabil oli võimalus iga ohvitseriga jutelda minutit neli-viis isiklike muljete saamiseks. Oli võimalus anda mõnle vastuseid neis küsimusis, milles ma teadlik olin. Peamiselt olid need puhtorganisatoorset laadi ja puudutasid mõtteid, kas „soomlased" jäävad ikka omaette püsima ja kas jääb soome vorm. Viimane oli valusaim küsimus eriti neile, kes Soomes ohvitseriks saanud. Vormiküsimuses ei saadud aga mingile kompromissile jõuda, sest Soome poolt oli tingimuseks, et siinpool lahte ei kasutataks tema vormi, pealegi ajal kus olid hoogsalt käigus Soome ja N.Liidu vahelised rahusobitused, mis mõned päevad hiljem viis Soome kapitulatsioonile.

Pärast 4.septembrit poleks tohtinud seega rahvusvahelist seadust austades enam soome vormis sõdida.

See küsimus jäi iga asjaosalise südameasjaks kuivõrd ta vennasrahva iseseisvust ja aumehelikkust austas ning sellest lugu pidas."

Selline oli Harald Riipalu poolt antud lühiülevaade soomepoistega kohtumisest. Paljudes mälestustes leiame märksa teistsuguseid lähenemisi, sealhulgas ka Riipalu hoiakutele ja väljaütlemistele. Kas peamiselt sõdurite mälestustes kirjapandu tuleneb märksa vähemast informeeritusest või lihtsalt vääritimõistmisest, ei ole siinkirjutajal teada.

Toon siinkohal ära soomepoiss Heino Susi poolt kirjapandu, kes üsna sapiselt kirjeldab Riipalu esinemist soomepoistele Männiku laagris. Soomepoisid saabusid Eestisse, et siin läheneva punaohu vastu seista. Nende saatus oli segane nii neile endile kui ka sakslastele. Soomepoisid ise olid meelestatud ühtviisi vaenulikult nii sakslaste vastu ja samavõrd tugevalt rahvuslikult. Nende soov ja unelm oli kahtlemata oma Eesti sõjavägi. Niimoodi Männikul laagris oma saatust oodates rivistatigi nad 22.augustil üles ja neile esinesid kindralinspektor Soodla ja seejärel Brigadeführer Möller. Susi sõnade kohaselt nad kummagi kõneleja jutust oma saatuse kohta selgust ei saanud ja seda pidi siis kolmanda kõnelejana selgitama neile Riipalu, keda Susi nimetas ilmselt mõningase irooniaga Sinimägede sangariks.

^Sinimägede sangar oli sõja puhkemisel olnud Eesti sõjaväes leitnant. Idarindele läks ta veendumuse ja viha ajel, nagu nii paljud teisedki. Tõusis kähku kompaniiülemaks, siis pataljoni- ja rügemendiülemaks. Ainult paari aastaga leitnandist kapteniks, kaptenist majoriks, majorist kolonelleitnandiks - või mis iial nende kraadide vasteteks eriväeosade füürerisüsteemis.

Stalingradi all oli mees eesrindel, Peipsi tagustes kaitselahingutes kangelaspataljoni ülemaks. Kui Sinimägede rinne ähvardas murduda, võttis üle terve diviisi juhtimise. Ja vastase rünnak takerdus. Rindelõigu juht ise oli vaid paar aastat üle kolmekümne. Nagu paljud teisedki, kuulus ta eriväeosade koosseisu ning kandis nende mundrit. Aga selle vahega, et kui talle pääluumärk ehk ebameeldivgi oli, siis ta seda välja paista ei lasknud. Kolmanda võimaluse meeste ning nende vastu, kes läänest abi otsisid, oli ta õige tige. Hiljem kirjutas sellest raamatuski. Kirjutas, et reetur on iga mees, kes asju kahtepidi, see tähendab, mitte ainult tema moodi ühtpidi näeb. Eriväeosade munder Eesti tunnustega olevatki eesti sõduri munder... Hiljem toimetas ta ajalehte „Rünnak", millel kummalgi pool päälkirja rasvane haakrist ja motoks: „Eesti Germaani võitlusleht" Kord Eesti väeosade jõuluõhtul, kus igaühe silm koduigatsusest vesine, lauldi rügemendiülemale ^spontaanselt": „Wir woll'n das Worth nicht brechen/ Nicht Buben werden gleich! Woll'n prädigen und sprechen/ Fur's ew'ge Deutsche Reich" Endised klassivennad, kes rügüli väeosas reameestena teenisid, teadsid rääkida, et ta olevat alati olnud meeletult auahne. Küllap nii. Ja küllap seda kah, et sõdurit, kes on mitu aastat rindel olnud ja üleöö kangelaseks saanud, ja ehtsaks kangelaseks, võib pää mõnes asjas sassi minna.

Nii või teisiti, Sinimägede sangar oli see, kes kehtiva võimu poolt sai ülesandeks meile teada anda, mis meist arvatakse ja mis meist saab. Sirge sale kuju peeglina läikivate säärikute ja kõrge nokamütsiga. Rind täis märgikesi ja lindikesi, kaelas Rüütlirist. Tema kõnes polnud õigupoolest vaenulikkust. Ka mitte sõprust. Ei erilist mõistmist ega mittemõistmist. Vaid külm asjalikkus ja teatav lõplikus. Autoriteetselt esitatud nõue kehtiva võimu jäägituks tunnustamiseks. Konkreetsed teated ja korraldused."

Loomulikult peaksime kirjutatusse suhtuma teatud nurga alt. Kasvõi seepärast, et Heino Susi poolt kirjapandu on ikkagi romaan. Kõik tegelased ja asjaolud on siiski üheselt äratuntavad. Seepärast otsustaski autor siinkohal selle katkendi ära tuua.

Nagu eelnevalt lugesime, oli just Riipalu see, kes muuhulgas tõi soomepoistele sõnumi, et nende rügement tükeldatakse. Rindele läheb ainult I pataljon, II pataljon läheb Kehrasse väljaõppele ning ka osa ohvitsere saadetakse täienduseks teistesse üksustesse. Just see sõnum, mida soomepoisid kuulsid Riipalu suust, tekitab veel tänaseni soomepoistes väga negaiivset suhtumist.

Tänaseni pole päris selged JR 200 laialisaatmise asjaolud. Riipalu mälestuste kohaselt ei lähtunud otsus rügement mitmesse ossa jagada mitte Saksa väejuhatuselt, vaid tema nõupidamiselt JR 200 ülema kapten Pärliniga. Pärlin olevat teinud ettepaneku saata esialgu vaid üks pataljon rindele ning teine täiendavale väljaõppele.

Kindlasti on just eelkirjeldatud seigad ja eriti Riipalu kui sõnumitooja esinemine Männikul üks oluline põhjus, miks tänaseni kohtab erinevate inimeste mälestustes Riipalu kohta negatiivse alatooniga suhtumist.

Olgu ühe näitena toodud katke soomepoiss Imant Rebase kirjast. Just selline oli asjaosaliste vahetu reaktsioon ja mulje rügemendi laialijagamisele: „Selleks aitas kaasa kapten Pärlin oma mõtlematusega ja organiseerimisvõimetusega sellises keerulises olukorras, kuigi ta oli tubli sõdur ja sellisena langes. Karuteeneid tegi ka karjerist Riipalu ja mõned väiksemad eestlased SS-vennikesed. Ei arvestatud ühegi ohvitserkonna nõudmisega, käituti kõige jultunumalt ja naeruvääristavaltki."

Kui palju saab sellises olukorras arvestada enamuse või vähemuse arvamusega, on takkajärele keeruline hinnata. Küll aga saame täna öelda, et üheselt selge on see, et otsused, mis Riipalu suu läbi soomepoistele teatavaks said, ei lähtunud Harald Riipalu isiklikest ambitsioonidest.

Voldemar Madisso omakorda märgib oma mälestustes, et lahingus kogenematu II pataljoni rindelemine oleks võrdunud meeste tapatalgutele viimisega ning just see oli põhjus rügemendi hajutamiseks.

Arvestades Riipalu enda poolt kirja pandud kuupäevi viibimisest Männikul 22. ja 23.augustil ei oleks tal siis veel saanud kaelas olla Rüütliristi. Samas lähtudes Riipalu enda mälestustest ei saanud Rüütliristi kätteandmine toimuda 23.augustil 1944 Toilas Steineri staabis, kuna Riipalu viibis sel ajal Männikul.

24.augusti hommikul alustas Riipalu Männikult Viljandi ja Tartu kaudu tagasisõitu. Sõidu eesmärgiks oli külastada Tartu ees võitlevat oma rügemendi I pataljoni ning samuti viia kapten Pärlini abikaasa tema kodukohta Õisus.

Kärevere mõisa juurde jõudes oli näha juba kerges paanikas taanduvaid väiksemaid Saksa üksusi. Tartusse jõudes olid tänavad vaiksed ja tühjad.

Näha oli vaid üksikuid sõjaväesõidukeid. Üle linna lendas punaste pommiüksus, visates pomme raudteejaama ja Maarjamõisa kanti.

Riipalu külastas ka oma mehi, kes olid surutud Ülenurme-Tõrvandi-Soinaste rajooni. Riipalu kuulis Maitla haavatasaamisest. Maitla ülesandeid asus täitma 2.kompanii ülem Riitsaar.

Tagasiteel läbi Tartu kohtas Riipalu Tartu prefekti Rooveret ja abiprefekt Kulmarit. Mõlemad ootasid autot, et Tartust lahkuda.

Riipalu võttis suuna Kurtnale, et, nagu ta ise kirjutab, olla hilisõhtul oma otseste ülesannete juures tagasi.

Nende ridade kirjutajal on põhjust arvata, et tagasiteel Tartust külastas Harald Riipalu ka oma vanematekodu Saare vallas Kütil. Sellele järeldusele viis autori juhus. Nimelt tõi Lõuna politseiprefektuuris töötav fotohuvilisest politseiekspert Mati Tint ühel päeval siinkirjutaja kätte viis fotot sõnadega, et vaata, ehk pakuvad huvi. Nimelt oli Mati saanud Tartu eestiaegse kutselise fotograafi järeltulijatelt läbivaatamiseks hulga vanu negatiive. Loomulikult ilmutas Mati need kõik piltideks ja nende hulgas tulid päevavalgele ka kaadrid Harald Riipalust ja tema perekonnast.

Fotode tegemise asjaolud pole teada. Harald Riipalu tütre Ede abiga õnnestus ühel fotol tuvastada Karl Pae. Sõjameedik Pae olevat olnud Riipalu sõber ja teda mäletas ka Ede. Samuti saame piltidel olevate märkide järgi enamvähem määrata fotode tegemise aja.

Kuna Schwimmwagenil on rügemendiülema lipp, siis tähendab see, et Riipalu oli juba 45.rügemendi ülem. Foto peab olema tehtud hiljem kui aprill 1944. Kuna aga Riipalul pole veel Rüütliristi, siis pidi pilt tehtama enne septembri algust 1944. Ainsa teadaoleva võimalusena on autoril õnnestunud leida just 24.august 1944, mil Riipalu sõitis Tartust tagasi Narva rindele ja eeldatavasti külastas ka kodutalu. Seega polnud Riipalu eelkirjeldatud kohtumine Tartus oma isaga kindlasti mitte viimane.

Viite perekonnaga kohtumisele leiame ka Olvi Riipalu Postimehele antud intervjuust 10.septembril 1944. Küsimustele vastates märgib Olvi muuhulgas: „Käisin alles hiljuti rindel oma mehe juures. Ta oli kodus käimas ja võttis mu kaasa. Kolm päeva sain olla seal, kus võideldakse Eesti tuleviku eest. Mind viidi otse eesliinile ja ma võisin kuulda ja näha kõike, mis lahingutes sünnib. Nägin allalangevaid põlevaid Nõukogude lennukeid, vaatlesin kahurite tulistamist jne. Kuidagi kodune oli punkrielu. Peaasi - seal polnud seda jutueietamist ja targutamist mis rinde taga. Seal oli mehi, kes olid kurvad, et nad ei saanud eesliinile minna. See kõik mõjus vägagi rahustavalt minule ning ma mõistan oma meest, kes koju puhkusele tulles pole kaugeltki nii rahulik kui seal rindel, kus ma tema seltsis sain mõned päevad olla."

Autor on arvamusel, et just eelkirjeldatud sündmuste käigus on toimunud ka fotografeerimine Haraldi kodutalus.

Arvestades sel ajal juba rindel ja Eestis üldse toimuvat, tekitab liigne lõbus meeleolu fotodel pisut kahtlusi, aga midagi usutavamat pole ka siinkirjutajal õnnestunud välja selgitada.

Rüütlirist

Kirjutan siinkohal mõne sõnaga veidi lähemalt sellest pisut müstilise ja tänapäeval veel ehk ikka ka halvustava maiguga autasust. II maailmasõjas tunnustati nelja eestlast selle autasuga. Tihti on sakslaste Rüütliristi kirjanduslikult võrreldud ka Nõukogude Liidu kangelase Kuldtähega. Autori isiklik arvamus on, et võrdlus on kohatu. Kui me kasvõi võrdleme eestlasi - Rüütliristi kavalere - ja Nõukogude poolel sõdinud eestlasi ehk täpsemalt niinimetatud eestlasi, kes said Kuldtähe, siis nii nende teod kui ka isikud ei kannata mingit võrdlust. Kindlasti on nii ühe kui teise poole kõrgetel autasudel alati ka propaganda maik küljes, kuid siinkirjutaja isiklik arvamus on, et võrreda näiteks Harald Nugiseksi ja Arnold Merit ei ole võimalik.

Raudristi Rüütlirist (saksa keeles *Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes)* on 1.septembril 1939.aastal Adolf Hitleri poolt taasasutatud, 1813.aastal keiser Friedrich Wilhelm III poolt asutatud Raudristi kõrgem aste. Nii et pärast Raudristi II ja I klassi tuleb Raudristi Rüütlirist ja siis Raudristi Suurrist. Samuti asutas Hitler 1914.aastast pärit Raudristi II ja I klassi juurde kotkakujulised sõled.

Raudristi Rüütliristi võib tegelikult pidada kõrgeimaks lahingulise vapruse või lahingtegevuse eduka juhtimise eest antud autasuks Teises maailmasõjas.

Raudristi Rüütliristi võis omistada kõigile Kolmanda Reichi relvajõudude sõduritele ja ohvitseridele, sealhulgas ka välismaalastele. Seda küll mitte päris sõja algusest alates. Kui Alfons Rebaseni jõudis uudis temale Rüütliristi annetamisest, ütles Rebane: „Aasta tagasi ei olnud meiesugustele lubatud anda isegi II klassi Raudristi, anti mingi Idarist, nüüd aga võib isegi rüütliks saada."

Raudristi Rüütliristi kanti kaelas puna-musta-valge lindi otsas.

Sõja jooksul täiendati Raudristi Rüütliristi klasse:

3.juunil 1940 - Tammelehis Raudristi Rüütliristi juurde;

21.juuni 1941 - Tammelehis mõõkadega Raudristi Rüütliristi juurde;

15.juuli 1941 - Tammelehis mõõkade ja briljantidega Raudristi Rüütliristi juurde;

29.detsember 1944 - kuldne Tammelehis mõõkade ja briljantidega Raudristi Rüütliristi juurde.

Sõja jooksul annetati 7318 Rüütliristi, 890 Raudristi Rüütliristi koos Tammelehisega, 159 Raudristi Rüütliristi Tammelehise ja mõõkadega, 27 Raudristi Rüütliristi Tammelehise, mõõkade ja briljantidega, 1 Raudristi Rüütlirist kuldse Tammelehise, mõõkade ja briljantidega ja 1 Raudristi Suurrist.

7318 Rüütliristi kavalerist kuulus 318 Kriegsmarine, 438 Waffen-SS, 4777 Wehrmachti ja 1785 Luftwaffe ridadesse. Rüütlirist annetati ka 43 välismaalasele. Nende hulgas oli 18 rumeenlast, 10 itaallast, 7 ungarlast, 2 hispaanlast, soomlast, jaapanlast ja slovakki. Waffen-SS-is oli Rüütliristi 438 kandja seas ka 29 Euroopa vabatahtlikku - 1 flaam, 4 vallooni, 3 taanlast, 3 hollandlast, 2 prantslast, 12 lätlast ja 4 eestlast - Alfons Rebane, Harald Nugiseks, Paul Maitla ja Harald Riipalu.

Tammelehed Rüütliristi juurde teenisid Waffen-SS-is välja vaid kaks välismaalast: meie uhkuseks Alfons Rebane ja valloonide komandör Leon Degrelle.

Leon Degrelle oli sündinud 1906.aastal Belgias, pataljoni Wallonien ülem, kes sõja jooksul tõusis reamehest SS-Standartenführeri auastmesse. Veendunud antikommunistina ühines ta sõja puhkedes Saksa armeega ja temast sai värvikamaid tegelasi Euroopa vabatahtlike Relva-SS üksustes. Kokku osales Degrelle 130-s lähivõitluses, teenides välja III järgu ehk Lähivõitleja Pandla Kullas, mis on jalaväelase kõrgeim autasu. Tšerkassõ kotist väljamurdmise eest annetati talle Rüütlirist ja Eestis peetud võitluste eest enne sõja lõppu ka Tammelehis Rüütliristi juurde. Tegemist oli kahtlemata kõva sõjamehega,

kes ise pidas küll parimaiks sõdureiks valloone. Eestlaste kohta on ta andnud üsna sapiseid hinnanguid. Väidetavalt tegeles Degrelle lahingutegevuse vaheaegadel oma perekonnaasjade klaarimisega, teda kahtlustati oma naise armukese mahalaskmises. Degrelle'i vaadetest ja veendumustest peaks andma ammendava pildi Adolf Hitleri ütlus: „Kui mul oleks poeg, siis ma oleks soovinud, et ta oleks samasugune nagu Degrelle."

Kõrgeima sõjalise aumärgi ehk Raudristi Rüütliristi kuldse Tammelehise, mõõkade ja briljantidega teenis ainsana 1.jaanuaril 1945 välja Luftwaffe lendur Oberstleutnant Hans Ulrich Rudel.

Raudristi Suurristi pälvis aga Riigimarssal Hermann Göring 19.juulil 1940 Luftwaffe eduka juhtimise eest Prantsuse sõjakäigu ajal.

Raudristi Rüütliristi võidi annetada küll nii sõduritele kui ohvitseridele olenemata auastmest, aga eelduseks pidi olema, et autasustamisele esitatav omab juba II ja I klasi Raudristi. Esines ka erandeid, näiteks omistati II ja I klassi Raudrist korraga. Üldiselt järgisid sakslased kinnitatud statuuti küllaltki täpselt.

Eestlastest teenisid näiteks Rein-Oskar Männik, Richard Säägi, Juku Pent välja korraga II ja I klassi Raudristid.

Veelgi haruldasem oli aga autasustamine korraga II ja I klassi Raudristi ja Rüütliristiga. Nii autasustas *Führer* hulljulgeid langevarjureid, kes 9.mail 1941 vallutasid vallutamatuks peetud Eben Emaeli kindluse.

Väidetavalt on autasustatud ka Werner Wrangelit korraga II ja I klassi Raudristiga ning samuti Raudristi Rüütliristiga 8.veebruaril 1943.

Legendi kohaselt on esitatud Raudristi Rüütliristi saamiseks ka 5.eestlane - Leinhard Miländer. Rüütlirist jäänud saamata seoses segadustega dokumentide liikumises. Täna on seda kinnitada või ümber lükata juba keeruline.

Vaatamata tohututele kaotustele Narva ruumis, on Mart Laar nimetanud Narva piirkonda ka Saksa maavägedele tõeliseks kuulsuseväljaks. Seda just eelkõige lahingulise vapruse eest jagatud ristide ja autasude poolest. Lisaks kümmekonnale Rüütliristile teeniti välja Tammelehise ja kahed mõõgad Rüütliristi juurde. Tammelehisega vääristati Helmut Scholzi ning mõõkadega postuumselt Fritz von Scholzi ja Felix Steinerit. Vähe on olnud Saksa sõjaajaloos lahinguid, mille eest mõõgad Tammelehisega Rüütliristi juurde oleks omistatud koguni kahele mehele. Kui sellele juurde lisada veel kevadel krahv Strachwitzi poolt välja teenitud briljandid, siis võib Narva piirkonda lugeda tõepoolest kuulsuseväljaks.

Kuulsusevälja nime olid väärt nii need mehed kui ka lahingud.

Tänaseni on üldteada, et Harald Riipalule anti 23.augustil 1944 Raudristi Rüütlirist Auvere lahingu juhtimise eest.

Dokumentaalselt saame tõestada järgmised kuupäevad: Harald Riipalu dokumendid Rüütliristile anti sisse 11.augustil 1944, kinnitati 17.augustil 1944 ja rist annetati 23.augustil 1944.

Just nendest kuupäevadest lähtudes saame öelda, et mitte ainult Auvere lahingu juhtimine polnud see, mille eest Riipalu tegevust väärtustati Raudristi Rüütliristiga. Dokumentide sisseandmist alles 11.augustil 1944 saame põhjendada ka Sinimägedes toimunud ägedate lahingutega. Samas toimus veel 12,augustil vaenlase rünnak.

Autasu kätteandmine toimus Toilas asuvas korpuse staabis. Need sündmused on jäädvustatud ka fotodele. Koos Riipaluga on fotol näha samal päeval Rüütliristi saanud Paul-Albert Kausch ja Wilhelm Schlütter „Nederlandist"

23.augustil 1944 on dokumentide järgi annetatud Raudristi Rüütlirist veel paljudele Narva rindel võidelnuile. Kõigepealt muidugi Paul Maitlale. Nagu eelnevalt lugesime, oli Maitla oma pataljoniga juba sel ajal Tartu all ning sai 24.augustil 1944 haavata. Tänaseni on Maitlaga Kambja lähedal Läti küla juures juhtunu jäänud veidi segaseks. Maitlat võis õlga tabada ka oma mehe poolt tulistatud kuul.

Samal päeval on Rüütlirist annetatud veel näiteks Josef Bachmeierile (27.10.1908 - 24.021971) „Nordlandist", Derk-Elsko Bruinsile (20.03.1923 - 5.02.1986) „Nederlandist", Albert Hektorile (23.10.1919 - 9.05.1945) „Nordlandist" ja alloleval pildil olevatele ohvitseridele.

Arvestades Riipalu enda poolt kirja pandut, lahkus ta korpuse staabist 22.augustil ja tagasi Narva rindele jõudis 24.augusti hilisõhtul.

Täna saame öelda, et üldlevinud arvamus, nagu oleks annetamine tseremoonia toimunud 23.augustil 1944, on ekslik. Tänu Heino Prunsvelti abile saame pisut selgust selle eksliku kuupäeva tekke põhjustes.

Rüütliristi annetamine tähendab ja märgib ametlikku kuupäeva, mis ajast on autasule esitatud isik Rüütliristi kandja - *Ritterkreuzträger.* Kirjutati välja ka tunnistus, mille signeeris PA juht, kelleks 1944.aastal oli kindralleitnant Burgdorf.

Autasu kätteandmine toimus tavaliselt hiljem. Seega on Harald Riipalu *Ritterkreuzträger* alates 23.augustist 1944, Rüütliristi kaelariputamise tseremoonia aga toimus 5.septembril 1944 Toilas asuvas korpuse staabis.

Lähtudes eeltoodust arvab autor, et nii Auvere kui Sinimäed olid teeneks, mille eest ülendati Harald Riipalu 28.juulil 1944 *Obersturmbannführer'\ks* ja autasustati 23.augustil 1944 Raudristi Rüütliristiga.

Arvan siinkohal sobiliku olevat kirjutada mõnest silma ja kõrva jäänud mitteametlikust seigast seoses Rüütliristiga. Üldiselt oli Rüütliristi kuulsus ja maagia see, mis eriliselt töötas - seda just sakslaste vastu ja Rüütliristi kandja kasuks.

Nii saame lugeda allpool, kuidas Rüütliristid aitasid nii Rebasel kui Riipalul lahendada nii mõnegi olukorra taandumisel Saksamaale.

Intervjueerides Harald Nugiseksi oli temalgi rääkida mitmeid lugusid seoses Rüütliristiga.

Kord olevat eesti sõdurpoisid sõitnud Tallinnast rongiga oma peatuspaika. Tallinnas olevat ka veidi vägijooke pruugitud ning liialt lõbus ja väljakutsuvalt käitunud seltskond äratanud rongis Saksa „ keti koerte" tähelepanu. Tüli kogunud järjest tuure ja eesti poisse ähvardanud rongist maha tõstmine. Siis otsustanud läheduses istunud Rüütliristi kavaler Harald Nugiseks sekkuda. Nugiseksi poolt peetud hariva sisuga „epistel" Saksa välipolitseile oleks võinud lõppeda epistlipidaja kahjuks, kui tema kaelas poleks olnud Rüütlirist, mis „ketikoertes" selgelt märgatavat austust tekitas. Olukord lahenes meie meeste kasuks. Harald Nugiseksi enda sõnul olid ka temale lisaks Rüütliristile julgust andnud eelnevalt pruugitud vägijoogid. Mehed jäid seekord küll rongist välja tõstmata, aga Nugiseksi jaoks oli tagajärjeks degradeerimine.

Teise seigana meenutas Harald Nugiseks jalutuskäiku Tallinnas koos Ain-Ervin Merega. Väidetavalt oli Mere soovinud kogu hingest, et Nugiseksist saaks tema väimees. Ühel järjekordsel peaaegu perekondlikul jalutuskäigul, kus viibisid Ain-Ervin Mere abikaasaga ja Harald Nugiseks koos Mere tütrega, tuli neile vastu kamp noori Saksa ohvitsere. Vaatamata Mere kõrgemale ohvitseriauastmele olevat sakslased sellest väljagi tegemata mööda jalutanud. Siis palunud Mere oma seltskonnal korraks peatuda, kutsunud noored sakslased korralduse vormis tagasi ja seletanud neile: „Ma lepiksin sellega, et te minu kõrgemaid paguneid ei austa, aga leppida sellega, et te ei austa Rüütliristi, ma ei saa." Peale seda andnud Mere sakslastele korralduse nende seltskonnast uuesti mööduda ja tervitada nagu kord ette näeb.

Sõdurite hulgas liigub lugu sellestki, kuidas üks eesti sõdur sattunud täiesti juhuslikult kõrvuti Harald Riipaluga oma ihuhädasid kergendama. Tagasi oma kaaslaste juurde jõudnud, rääkinud ta teistele imestusega Riipalu meheau suurusest. Keegi sõduritest vastanud rahulikult, et selline varustus pidavatki koos Rüütliristiga käima.

Kui eelnevad lood olid lõbusa alatooniga, siis tegelikult oli ka teistsuguseid lugusid.

Seoses Paul Maitlaga liigub legendina lugu sellest, kuidas Maitla oli keeldunud Rüütliristi kaelast võtmast. Väidetavalt polevat Maitla allunud punatšehhide korraldusele rist kaelast võtta ja vastanud sõnadega: „Kui kõlbas sellega võidelda, kõlbab ka surra..."

Olgu selle legendi paikapidavusega, kuidas on, aga nende ridade kirjutajale see legend meeldib!

Taandumine ja lahkumine Eestist

Kuna Punaarmeel Sinimägede kaitset murda ei õnnestunud, olid nad sunnitud otsima teist teed Eestisse sissetungiks.

Punaarmee oli oma jõud ümber grupeerunud ja alustas rünnakut Lõuna-Eestis. Enne kui Saksa väejuhatus jõudis abivägesid saata, olid Petseri- ja Võrumaa juba punaste kontrolli all ja selle löögikiilud lähenesid Tartule ja Valgale. Narva rindelt saadeti osa üksusi Tartu alla ja rasketes lahingutes õnnestus septembri alguseks rinne Emajõe - Väike-Emajõe joonel stabiliseerida. Punaarmee alustas ettevalmistusi pealetungiks Tallinnale.

4.septembril 1944 võttis Soome vastu NSV Liidu rahutingimused ning sõjategevus Soome ja NSV Liidu vahel lõppes 5.septembril 1944. Eesti olukorra tegi see veelgi raskemaks, ehkki sel ajal seisis rinne Sinimägedes.

Eesti mahajätmine tundus iga päevaga lähemale jõudva paratamatusena.

Septembri algul sõitis Harald Riipalu Tallinnasse, et korraldada diviisi varustusküsimusi. Riipalu kirjutab: ^Pöördusin informatsiooni saamiseks evakuatsiooni küsimustes Kindralinspektuuri ja Eesti Omavalitsuse poole. Saksamaale evakueerimine oli siis juba käimas ja selle kasutamist soovitas nii kindralinspektor kui ka Omavalitsuse juht, eriti rindel võitlevate meeste perekondadele, kuna kriitilisel hetkel pole neil võimalik oma perekondadega kokku saada. Loomulikult oli legaalse tee kasutamine võimalik ainult Saksamaale evakueerimisel. Avalik teatamine kõigest sellest, mis eesti rahvast ähvardas, oli võimatu nii omavalitsusel kui ka Kindralinspektuuril puhtsõjalisest seisukohast lähtudes ja on rohkem kui tõenäolik, et suust-suhu antud soovitus ei jõudnud kõigini. Kuid ka need, kes selleks olid ette valmistatud, võtsid evakueerimist kuni viimase hetkeni kriitiliselt.

Inimesed ootasid ja lootsid nagu põlevale pesale laskunud lind, lahkudes sealt alles viimasel silmapilgul või põledes koos oma pesaga.

Kuidas käitus Harald Riipalu ise? Kas ta informeeris oma perekonda? Kas ta soovitas neil lahkuda või käitus samuti põleval pesal ootava linnuna?

Riipalu tütre mälestuste kohaselt lahkus nende pere Tartust septembris 1944 ja Tallinnas jõuti ühele viimastest lahkuvatest laevadest. Ede mälestuste kohaselt käis nende lahkumine väga kiiresti. Ema olevat tulnud töölt ja kohe asunud koos vanaema Johanna Hainiga asju pakkima. Eredalt on Edele sööbinud mälusse lapse pahameel, kuna keelati kaasa võtta tema nuke. Ka kõige armsamaid mitte.

Tartust tuli nendega kaasa ka Haraldi õde Marta. Kuna lahkumine oli väga kiire, sai Marta kaasa võtta ainult hambaharja. Ede mäletab, et nende pere olevat informatsiooni saanud tänu ema töökohale. Nimelt töötas Harald Riipalu abikaasa Olvi sel ajal Tartu politseis asjaajaja-sekretärina. Ema töökohale oli laekunud selline informatsioon, mille kohaselt Riipalude pere - Olvi, väike Ede, Haraldi õde Marta ja Haraldi ämm Johanna Hain - otsustasid Tartust ja Eestist lahkuda. Kas isa on üldse elus ja kus ta võib olla, seda perekond Ede sõnade kohaselt ärasõidu hetkel ei teadnud.

Autoril on raske uskuda, et Riipalu ise oma peret ei informeerinud. See, kuidas mäletab väike tüdruk või kuidas temale räägiti, on kindlasti iseasi, Riipalu positsiooniga ohvitseril oli kindlasti selge, mis ees ootab. Ja mitmest halvast tuli ka temal oma pere jaoks valida ehk vähem halb.

Eesti saatust ei otsustatud neil päevil aga enam Eestis. Uues olukorras kerkis 1944.aasta septembri esimestel päevadel Hitleri peakorteris üles küsimus Eesti mahajätmisest. Hitler ei soovinud endiselt sellega leppida.

Septembri esimestel päevadel (Steineri mälestuste järgi 29.augustil) kutsus Hitler Steineri enda juurde peakorterisse autasu üleandmiseks.

Steiner kirjeldab kohtumist Hitleriga: „Kuid see Hitler, kes peakorteri ooteruumis viibijatele vastu astus, oli hoopis teine mees kui see, kellega ma jaanuaris 1943 olin viimast korda vestelnud. Oma tookordse energia näis ta olevat minetanud. Lohisevate sammudega sisenes ta ruumi. Ühte jalga vedas

ta järel, ühte kätt toetas teisega, et värisemist takistada. Ta oli haige näoga. Nappide sõnadega andis ta ootajatele autasud üle. Siis kutsus ta meid taamal seisva ümmarguse laua ääres istet võtma. Ta kõneles 20.juulist (atendaat Hitlerile) ning erutus seejuures tugevasti. Ta jutustust saatsid müstilised tõlgendused. Mul ei olnud mingit kahtlust, see mees oli raskelt haige. Äkitselt tõusis ta püsti, võttis mu kuuekäisest kinni ja juhtis mu akna juurde. „Ma olen otsustanud," alustas ta, „nüüd Eesti maha jätta." Hitler jätkas veel arutlustega Tallinna sillapea moodustamisest, kuid Steineri eelnev kirjeldus tema tervislikust seisundist näitab, kui „tõsiselt" kindralid teda võtsid.

Oma mälestuste kohaselt lendas Steiner seejärel kohe Eestisse ja alustas ettevalmistusi vägede evakueerimiseks.

Steiner kutsus enda juurde kindralmajor Soodla ja Eesti Omakaitse inspektori ooberst Sinka. Steiner kirjutab: „Pärast evakueerimisotsuse avaldamist valitses väikeses toas rusuv vaikus. Mõlemad eestlased olid surnukahvatuks muutunud. „Kas te taipate, kindral," katkestas ooberst Sinka vaikuse, „mida te siin meile teatasite? Te tegite surmaotsuse Eestimaa rahvale." Steiner vastas mõttekäiguga intelligentsi ellujäämisest ja rahva päästmisest ning edastas eestlastele juhtnöörid Tallinnas tegutsemiseks ja evakueerumiseks.

Mis toimus samal ajal Narva rindel? Riipalu sõnade kohaselt otsustasid Eesti diviisi eestlastest ohvitserid teha võitlejaskonnale teatavaks soovituse perede ja omaste õigeaegseks evakueerimiseks. Diviisi juhatus jättis selle eestlaste enda otsustada. Allüksuste ülematele anti korraldus sellest meestele ettevaatlikult märku anda.

Väikese lootusekiirena tuli eestlastele admiral Pitka teine külaskäik rindele. Harald Riipalu saadeti Toilasse korpuse staapi kohtuma admiral Pitkaga. Pitka esitas korpuse juhtkonnale soovi moodustada 500-600-meheline võitlusgrupp, mida juhiks tema ise. Korpuseülem nõustus ja hindas vähemalt sõnades Pitka mõtteid kõrgelt.

Admiral Pitka, temaga kaasas olnud kapten Laaman ja Harald Riipalu sõitsid koos Kurtnasse diviisi staapi, kus ^Võitlusgrupp admiral Pitka" moodustamist põhjalikult arutati.

Võitlusgrupp sai loodud ja varustati diviisi poolt esmaklassiliste relvadega. Lahkumisel Kurtnast ütles Pitka: „Kui me peaksime taanduma Eestist, siis lahkume mehiselt võideldes. Püüame päästa oma inimesi venelaste kätte jäämisest niipalju kui võimalik. Ma usun, et meie võitlus on veel pikk ja raske. Kuigi ma olen juba vana mees, tahan ma siiski näha selle õnnelikku lõppu!"

Kahjuks ei läinud aga kõik nii, nagu admiral soovis.

Ettevalmistused Narva rindelt taandumiseks algasid juba 14.septembril 1944, kuigi eestlasteni jõudis teade alles mõnevõrra hiljem. Tegelikult andis ka Hitler loa plaani „Aster" käivitamiseks alles 16.septembril 1944.

17.septembril jõudis Narva rindele teade, et vaenlane on ületanud Emajõe Tartust kuni Saageni. Riipalu sõitis kell 19 diviisi komandopunkti, et isiklikult olukorras selgusele jõuda. Diviisiülem Augsberger andis teada taandumise ettevalmistamisest, kuid Riipalu küsimusele Eesti mahajätmise kohta vastas: „Käsku selleks veel ei ole. Aga oleme ettenägelikud. Ma kardan, et see võib juhtuda."

Seda käsku ei tulnud kaua oodata.

Juba järgmisel päeval, 18.septembril, kutsus diviisiülem, alati lõbus ja temperamentne austerlane Augsberger Riipalu enda juurde ja jutu alustamiseks sõnu otsides teatas: „Praegune hetk on raskem, mis mul iialgi on olnud elus. Ma pean oma kohust ja käsku täites andma Eesti diviisi sõdureile, keda ma kõiki tunnen kui inimesi, kes palavamalt armastavad oma isamaad, kui ükski teine rahvas, keda ma tundma õppinud, edasi käsu ja korralduse, mis Teie kodumaa loovutab vihatud vaenlasele, kommunistlikule Venele. Sõda on aga karm ja keegi meist ei tea oma saatust..."

Harald Riipalu määrati võitlusgrupi ülemaks, mis pidi katma Saksa vägede taandumist. Riipalu käsutada oli 45.rügement ja pataljon „Narva"

Narva rinde peajõud alustasid taganemist kohe, katteosad aga 19.septembril. Liikudes järkjärgult läände ja peatudes ajutiselt kaitsejoontel umbes 30-kilomeetriste vahemaadega, pidi taanduv Narva rinne ühinema Tartu rindelt saabuvate vägedega ning liikudes piki Soome lahe ja Võrtsjärve vahelist ala tõmbuma mandri-Eestist Põhja-Lätisse.

19.septembril kell 11 oli Riipalu jõudnud oma katteüksustega Kuremäele. Kell 14 sai ta Jõuga teeristil korralduse jätta pataljon „Narva" järelkaitsesse, juhtida 45.rügement järele diviisi peajõududele ja ise liikuma viivitamatult nii kiiresti kui võimalik Koerust 2 km lõunasse Väinjärvele.

Mööda Tudu-Avinurme teed Koeru poole sõites oli kõikjal näha taanduvaid üksusi. Riipalu kirjutab: „Mööda teed veeresid aga lakkamatuis voores taanduvad väed: sakslased, politseiüksused, piirikaitserügemendid. Kohati korralikus kolonnis, kohati nii kuis keegi seda õigemaks pidas. Vilunud silmale ei jäänud märkamata, et see polnud enam väeosade reeglipärane ümberpaigutamine. See oli minek! Minek, kus mehed on libisenud välja juhtide tahtepiirist. Viimane oli silmatorkav eriti sakslaste juures, kellele eelmisel õhtul teatatud taandumise algus oli võib-olla ammune unistus: Zurück in die Heimat!"

Diviisiülem Augsberger oli sõitnud Berliini ja 45.rügement sai ülesande teostada luure Rakkest lõunas. Läbi võitluste ja kaotuste jõudsid kohale ka 45.rügemendi ülejäänud üksused, kuigi vahepeal kinnipüütud vastase radiogramm kuulutas, et 45.rügement on vangi võetud.

Harald Riipalu kirjutab: „20.septembri hommikul oli olukord mustem kui see kunagi varem oli olnud eesti rindeil. Tugevate ja kompaktsete väeosade, nagu III korpuse ja 11.diviisi kiire äraviimisega, oli jäetud meid halastamatu saatuse jalge alla. Meie omad sõjalised jõud olid killustatud ja nende kesksest juhtimisest polnud enam juttugi. Diviisi üksused üle Eesti laiali paisatud ja osaliselt vastase eraldatud. Kõigile raskusile lisandus veel diviisiülema puudumine ja kui ka asetäitjat polnud kuskilt leida, tuli olukorra sunnil mul endal võtta diviisiülema kohusetäitmine."

Juba teist korda leiame Riipalu enda poolt kirjutatud viite sellele, et ta „võttis endale" diviisijuhtimise kohustuse.

Olgu sellega, kuidas on, aga igal juhul korraldasid nii Riipalu kui ka Rebane oma meestega üsna edukalt Rakke ja ümbruse kaitset, luues sellega võimaluse taandumiseks. Vaatamata sellele, et vaenlane ründas korduvalt Rakket, suudeti säilitada taandumistee üle Koeru, Koigi, Võhma, Suure-Jaani, Suure-Kõpu, Kanaküla ja Kilingi-Nõmme.

Rebane oli isegi vaatamata juba üsna keerulisele olukorrale suutnud säilitada ka hea tuju. Pärast vaenlase rünnaku edukat tagasilöömist külastas ta staabis Riipalut ja Riipalu küsis: „Piibel toimunu kohta?" Rebane vastas: „Natuke sahinat," näitas oma läbilastud sinelihõlma ja lausus: „Näe, täkkisid teised seekord mind ka veidi."

20.septembri pärastlõunal jõudis tagasi diviisiülem Augsberger. Augsberger tõi uudiseid otse Himmlerilt. Eesti üksusi peale piiri ületamist rindel ei rakendatavat ja need koondatakse kusagil Saksamaal. Samuti ei tohtivat kedagi Eestist lahkuma sundida, ei tsiviilisikuid ega sõdureid.

Jutustan siinkohal ühe seiga, mis iseloomustab taandumisel valitsenud olukorda, eestlaste ja sakslaste vahelisi suhteid ja kindlasti ka Riipalut.

Saanud Koerus staabis Augsbergerilt korraldused taandumiseks, asus Riipalu end raseerima. Riipalu käsundusohvitser leitnant Adusson jälgis mööda teed kulgevaid Saksa üksuste voore ja põgenikke. Üks Saksa 40-st veokist voor oli peatunud koolimaja ees. Hobustele heinamärsid ette seotud, asusid hobusemehed ja vankritel istuvad vene naised ka oma õhtueinet võtma.

Leitnant Adusson pahvatas: ^Missugune häbi! Igal vankril istub neil üks Marusja!"

Riipalu lasi vooriülema enda juurde kutsuda ja andis sellele käsu venelannad otsekohe vankritelt eemaldada ja peale võtta eesti põgenikke.

Vastus oli olnud ootamatult ülbe: „Teie mind ei käsuta! Teiseks ei ole need naised ^mingisugused venelannad", vaid seisavad meie üksuse teenistuses. Nad jäävad vankritele."

Riipalu oli raseerimise lõpetanud, kui piki teed ligines noorevõitu naine kahe lapsega. Üht last kandis ta süles, teine, arvatavalt nelja-aastane, paterdas ema kõrval. Naine nuttis.

Küsis, kust saaks lastele piima. Mees olevat tal ühes piirikaitserügemendis kuskil Peipsi ääres. Ise olevat ta pärit Torma kandist. Kogu tee olid kõndinud jala. Keegi peale ei võta.

Riipalu palunud naisel oodata ja läinud Augsbergeri jutule. Seletas naisest, Saksa voorist, vene naistest ja sellestki, mis Saksa vooriülem talle vastanud...

Augsberger dikteeris samas masinakirjutajale volikirja teksti. Volikirja ettenäitajal on õigus kõiki voore kontrollida, ebasobivad isikud vooridelt eemaldada ning naised, vanemad inimesed ja lapsed vankritele paigutada.

Volituse sai enda kätte leitnant Adusson, kelle esimene käik sellega oli Saksa

voori juurde. Venelannad võeti vankritelt maha ja jätkasid teekonda küll koos vooriga, kuid jala. Ühele vabanenud vankritest paigutati Tormast tulnud naine koos oma kahe väikese lapsega.

Riipalu lahkus Rakke suunas, leitnant Adusson sai enda käsutusse sõiduauto. Kange volikiri taskus, asus ta sakslaste voore ja veoautode kolonne „puhastama"

20.septembri ööl asusid 45. ja 46.rügement endistelt positsioonidelt taanduma.

Riipalu kirjutab: „Nii jäid seljataha: 21.september Rakke, 22.september Päi nurm e-Koigi, 23. september Pilistvere-Õisu, 24. september Suure-Jaani, 25/26 september Suure-Kõpu, Kilingi-Nõmme ja Eesti piir.

Koos lahkuvate sõduritega peatusid piiril ka põgenikud. Põlvitasid sõnatult teekaldal kahe piiriposti juures. Üks saatis hellitava pilgu veel üle kodumaa metsalatvade, teine võttis peotäie mulda ja sidus selle rätikusse...

...siis veeresid autorattad, ikka kaugemale ja kaugemale kahest piiripostist.

Seljataga algas öö..."

Just selliselt kirjeldab Harald Riipalu oma raamatus lahkumist Eestist. Tema jaoks viimaseks jäänud Eestis viibimise hetk oli tema mälus selgelt veel ka aastaid hiljem Inglismaal. Mida tunneb tegelikult inimene, kes on pidanud sel viisil loobuma kodumaast, teab ainult see, kel endal selline katsumus selja taga. Igasugused oletused siinkohal on tänamatud.

Umbes samal ajal lahkus Eestist ka Haraldi tütar Ede. Maha jäid armsad nukud, Tartu ja isa kodutalu Saarel. Kuigi nüüdseks juba eakas vanaproua ja vanaemagi, pole saatus teda rohkem Eestisse toonud. Abikaasa, lapsed ja lapselapsedki kõik ingliskeelsed. Kui palju võib seitsmeaastasena Eestist lahkunud tüdrukul üldse meeles olla või kui tähtis saab olla koht, kus pikast ja sisukast elust sai veedetud kõigest seitse esimest aastat. Vastuse sellele küsimusele andis autorile katkend ühest Ede kirjast.

Ede kirjutab vastuseks Eesti Vabariigi aastapäeva tevitusele: „Mul on lipuvarras, mis on nagu Toompea torn, ja selle alusele on kirjutatud „Eesti muld ja Eesti süda, kes neid suudaks lahuta 24,02.56." See oli mu esimene aasta ülikoolis ja selle andis mulle isa. Hõbe karbikese Eesti mullaga andis mulle Onu Rebane (Alfons), paar aastat hiljem. See lipuvarras on mul alati kaasas olnud - igal pool, kus ma elanud olen, ülikoolist saadik. Nüüd on Sinu saadetud uuem lipp selle kõrval!"

Oskaks me kõik nii eestlased olla ja lugu pidada väärtustest, mis on tõelised!

Üheks verisemnaks ja võikamaks episoodiks Narva rindelt taganemise käigus saab pidada Avinurme lahingut. Eesti laskurkorpuse polkovniku Nikolai Trankmanni käsul lömastati tankidega maanteel liikunud voor, automaadivalangute ja granaatidega tapeti lahingu järel Avinurme kirikusse varjunud eesti sõdurid.

Mõne sõnaga Trankmannist. Konstantin Nikolai Trankmann sündis l.jaanuaril 1896 Jamburgi maakonnas, Eesti Kaitseväe Narva pioneeripataljoni 1.kompanii ülema kapten Nikolai Trankmanni ohvitserikarjäär oli häbiväärne.

Vabadussõja ajal veebruaris 1919 mõistis välikohus ta väejooksu pärast kümneks aastaks sunnitööle ühes ohvitseri aukraadi äravõtmisega. Ent juba märtsis anti talle patud andeks ja ülendati ta vahvuse eest lipnikuks. Vabadussõjas teenis ta välja isegi Vabadusristi!

Trankmanni rahuaegne teenistus oli aga täis skandaale - 1938.aastaks oli teda distsiplinaarkorras karistatud seitse korda ja kohtulikult kaks korda. Seda purjuspäi sõimlemise, väeosast loata lahkumise, öösiti kaartide mängimise ning võlgade tasumata jätmise pärast.

NKVD luuretoimikud näitavad, et Trankmann värvati juba 1935.aastal Vene luure poolt agent „Oneginiks" Vene luure pidas Trankmanni eriti väärtuslikuks agendiks, kel „on laiad sidemed Eesti armee ohvitseride seas ning sõbralikud suhted Narva poliitilise politsei ülema Tamme ja I Eesti diviisi luureülema abiga"

Eesti ohvitseri suurim häbiplekk seisnes selles, et oma sugulase kaudu leidis ta kontakti venelastega ja jäi 1938.aastal vahele veel ehitamisel olevate Narva kindlustuste plaanide mahamüümisega venelastele. Kohus mõistis ta riigireetmise eest 20 aastaks vangi.

„Uus võimalus" Trankmanni jaoks saabus 1940, mil tulid ^vabastajad" Pärast riigipööret juunis vabastati ta Patarei vanglast kui poliitvang. Trankmanni siiski kindraliks ei ülendatud (ning komparteissegi võeti alles 1942.aastal), vaid määrati Narva kaubandust juhtima.

Pärast sõja algust 1941.aasta suvel paistis Trankmann silma hävituspataljoni staabiülemana, juhatades purustamist ja põletamisi Narvas ning Narva-Jõesuus.

Ja juba 1940.aasta augustis, vaid kaks kuud pärast Eesti täielikku okupeerimist, olid punaväe sapöörid alustanud kindlustusliini punkrite õhkimist. Selle töö juures juhendas neid Trankmann. Samal ajal hävitasid nad ka Vabadussõja mälestussamba Garnisoni kalmistul ning 1.rügemendi ausamba Vaasakülas, Tõrvajõe paremal kaldal.

Septembris 1944 andis polkovnik Trankmann käsu tappa Avinurme kirikusse varjule viidud raskelt haavatud Eesti piirikaitserügemendi sõdurid. Laskurkorpuslased pildusid kirikusse granaate ja tulistasid haavatuid automaatidest. Haavatute eestikeelsed hüüded mõrtsukaid ei peatanud. Trankmanni tankid aga kihutasid järele põgenikevoorile, asudes seda „triikima", kuni keegi vapper sõdur juhttanki tankirusikaga põlema pani.

Samuti on teada fakt, kuidas üks nooruke Saksa mundris eestlane end juba lootusetus olukorras vangi andis. Eesti laskurkorpuse vangistaja viinud ta Trankmanni juurde ja küsinud: „Mis ma temaga teen?" Trankmann ei vastanud sõnagi, vaid lahendas olukorra „juhile" kohaselt: tappis noormehe revolvrilasuga otsaette. Trankmann suri 16.veebruaril 1990 ja on maetud Metsakalmistule. Jällegi üks „eesti" ohvitseri lugu.

Valdo Kallion on oma analüüsis asetleidnud sündmustes näinud ka Harald Riipalul teatud osa. Kallion kirjutab: „Avinurme lahingu tulemus sõltus otseselt lahingu üldjuhtimise puudumisest. Kui taganemise üldjuhiks määratud kolonelleitnant Harald Riipalu poleks üksuste juurest õhtupoolikul sõitnud diviisi komandopunkti, oleks tema oma suurte kogemuste ja organiseerimisvõimega suutnud tagada selle operatsiooni eduka lõpptulemuse. Üldse on ebaselged Riipalule saabunud käsu asjaolud. Ei tema ise oma memuaarides ega keegi teine too selgust, kes nimelt selle käsu andis. Diviisiülem Augsberger oli sel päeval omaalgatuslikult sõitnud Hitleri peakorterisse, tema asetäitjaks määratud sakslasest suurtükiväe kolonel diviisi asjadesse end üldse ei seganud. Samal ajal oli just Riipalul teada kogu tõde nii järeltulevatest eesti väeosadest, vastase paiknemistest ja tema arvatavatest operatsioonidest meie plaanikohase taganemise ohustamiseks.

Kui ta oli saksa väejuhatuselt saanud käsu tulla diviisi komandopunkti, oleks ta sõltuvalt olukorrast pidanud tegema uue otsuse, tegutsema otsustusvõimelise eesti ohvitserina ja tegema kõik temast oleneva. Nii oleks ta lõpuni kaptenina laeval, täitnud oma kohust kõigi eesti sõjameeste ja oma südametunnistuse ees ning saanud sellele teole väärilise hinnangu meie rahva ajaloos."

Küsimuse Riipalu lahkumise kohta püstitab ka Ants Kõverjalg oma mälestusteraamatus. Tema arutluskäigud on samasugused. Kelle korraldusel, Augsberger Berliinis jne. Kõverjalg kirjutab: „Olen hiljem katsunud välja selgitada, miks saksa-eesti väekoondised hakkasid septembri lõpus paaniliselt Eestist taganema."

Kogu lugupidamise juures endise õppejõu ja professori vastu Riigikaitse Akadeemia päevilt jääb selline küsimuse püstitus autorile arusaamatuks. Miks taganeti, on ju üheselt selge. Arutleda ja hinnata saame ainult ühe või teise täpsema ja operatiivsema otsuse või tegevuse üle. Kindlasti on Riipalule hinnanguid antud ja antakse veelgi. Reeglina ongi neid lihtsam tagantjärele teha. Eriti veel siis, kui kõik asjaolud pole hinnangu andjale teada. Nii nagu selgub ka eelnevas lõigus.

Kindlasti tehti taganemise ja Eestist lahkumise käigus nii õigeid kui valesid otsuseid, mis mõjutasid, olenevalt otsustajast, suuremat või väiksemat inimhulka. Ilmselt ei kahtle keegi, et kodumaalt lahkumise otsus ei ole kellelegi kerge ega meeldiv.

Felix Steiner kirjutab oma mälestustes: „Igaüks III Saksa tankikorpuse vabatahtlikest teadis, et Eestimaa mahajätmisega loobutakse Euroopa pinnast ja jäetakse hätta Euroopa kultuuriga Euroopa rahvas."

Narva ja Sinimägede lahingute tähtsust eestlaste jaoks on raske ülehinnata. Seda mitmestki vaatevinklist ja mitte ainult sõjaajalooliselt.

Täna võime öelda, et eestlaste osa polnud neis lahinguis just määrava tähtsusega, kuid kindlasti oleks Saksa armeel olnud ilma meie meesteta küsitav Punaarmee peatamine. Nagu eelnevalt lugesime, oli neis lahinguis siiski paljuski tegemist kahe suure väejuhi - Felix Steineri ja Leonid Govorovi duelliga, kus otsustavatel momentidel võeti mõlema poolt kasutusse raskerelvad. Mõlemad suurtükiväelase taustaga ohvitserid andsid kõik nii endast kui relvadest.

Just tänu kaitseühingutele ja hilisematele taandumislahingutele ning Eesti sõdurite ennastsalgavusele jõudsid paljud inimesed punavõimu alla langevast Eestist lahkuda. Kindlasti on kogu vastupanu tulemus ka taastatud Eesti Vabariik. Mis siis, et ainult hetkeks.

Sinimäed olid vastuhaku sümboliks 1944 ja jäid selleks kogu rahva hinges kuni iseseisvuse taastamiseni. Autor suhtub pisut skeptiliselt Sinimägede lahingute nimetamisse Teiseks Vabadussõjaks, kuid ei kahtle hetkekski selles, et tegemist oli oluliste Eesti kaitselahingutega. Kindlasti mõtles nii iga eestlane, kes seal relva hoidis. Ikka ja jälle, veel tänaseni, kerkib spekulatsioone eestlaste Saksa poolel sõdimise kohta. Lõpetaksin selle peatüki soomepoiss Vello Salo sõnadega, et vastata ka spekulatsioonile mundri värvi kohta: munder võis küll vale olla, aga vastane oli kahtlemata õige.

Eesti ohvitserid ja rahvuslikud ringkonnad

Kuigi Harald Riipalu ise sellest ei kirjuta ja seega tagantjärele neile sündmustele või õigemini plaanidele suurt tähtsust ei omista, oleks siinkohal siiski asjakohane kirjutada mõne sõnaga Eesti diviisi kõrgemate sõjaväelaste ja Vabariigi Rahvuskomitee suhetest.

Sakslaste teenistuses olevaid Eesti kõrgemaid ohvitsere rahvuslikud ringkonnad üldiselt ei usaldanud. Samuti ei usaldanud nad omakaitse juhtkonda, kuna pidasid neid liiga saksameelseteks. Seega oli kontakt Eesti kõrgemate ohvitseride ja vabariigi valitsuse taastamist kavatsenud seltskonna vahel puudulik. Nagu näitasid hilisemad sündmused, oleksid mõjukad Eesti sõjaväelased - nagu tegelikult ka Harald Riipalu - olnud sellest koostööst huvitatud. Seda võimalust neile aga paraku ei pakutud.

Vabariigi valitsuse tegevusse astumine suutis osa vastuolusid kõrvaldada, kuid kaotatud oli palju väärtuslikku aega. Kuigi Narva all võidelnud Eesti üksused oleksid end hea meelega andnud Eesti Vabariigi valitsuse käsutusse, puudus neil informatsioon valitsuse kavatsustest. Katsed kontakti luua jäid liiga hiljaks ega muutnud enam midagi.

Eelkirjeldatut kinnitab soomepoiste halastajaõe Hilja Rüütli mälestustes ülestähendatu: „Olin juba mõnda aega oma pataljoni taga otsinud. Kas 20. või 21.septembril jõudsin Pilistveresse. Ka siin ei osatud mulle mingeid teateid anda. Marssisin siis esimese ettejuhtuva staabi uksest sisse. Seal oli palju mehi koos ning pöördusin oma viletsas saksa keeles auastmelt vanima poole. Et ega ei tea, kust võiks leida soomepoiste pataljoni. Vastus tuli aga sulaselges eesti keeles: „Siin on veel Eestimaa ja siin võib eesti keeles rääkida!" See oligi Riipalu. Jättis esimesest pilgust alates sümpaatse mulje. Kuulas mured ära ja ütles: „Hakkame kohe liikuma. Tuled meiega kaasa!" Kui kuulis, et olen näljane, pani laua taha istuma ning kostitas. Ise esitas muudkui küsimusi soomepoiste kohta. Varsti läkski taandumiseks lahti. Riipalu võttis mu enda kõrvale autosse ning me jutlesime edasi. Teatas, et paari päeva pärast peaks Suure-Jaanis toimuma vabariigi valitsuse koosolek, mida Eesti diviis kaitsta võib. Tallinnasse tuleks ainult teada anda, et valitsus Lõuna-Eestisse üle koliks. Palus ka soomepoistele teada anda, et võib-olla õnnestub neil Tallinnaga ühendusse astuda. Riipalu arvas, et praegu on veel viimane võimalus midagi ära teha. Peaasi on sakslastelt võimalikult palju relvi saada. Muidu on igasugune vastupanu lootusetu. Vajaduse korral võis valitsus koguni saartele taanduda, et seal kauem vastu panna. Ühel teeristil kuulsime liiklusreguleerijalt, et soomepoisid on siinsamas laagris. Jätsin Riipaluga jumalaga ja ronisin maha. Teade osutus siiski valeks. Oma üksuse sain alles Viljandi lähedal kätte. Andsin Riipalu teate pataljoni ülemale edasi, kuid siis oli selle täitmiseks juba liiga hilja midagi ette võtta. Riipalul ei õnnestunudki vist valitsusega kontakti võtta ja nii jäi ka Suure-Jaani koosolek ära."

Kui palju jõudis infot Tallinnas toimuvast ja isegi vahepeal Pika Hermanni tornis lehvinud sini-must-valgest taanduvate Eesti üksusteni, pole täpselt teada. Küll aga on erinevates allikates andmeid Harald Riipalu poolt tehtud ettepanekust evakueerida Eesti Vabariigi Valitsus saartele, kus Eesti üksused oleksid saanud seda pikemat aega kaitsta. Kas see mõte ka Otto Tiefini ja valitsuseni juudis, pole teada. Kui Riipalu oligi kunagi sellise ettepaneku teinud, siis igal juhul hiljem ei ole ta pidanud seda nii oluliseks, et seda oma kirjutistes mainida.

Reservkapteni Julius Mde mälestuste kohaselt jõudis admiral Pitka üleskutse Eestist mitte lahkuda ja kõigil Saksa poolele sõdivatel eestlastel ühineda Pitka löögirühmaga kindlasti nii Riipalu kui ka Rebaseni. Kahjuks, erinevalt Madest, otsustasid nii Riipalu kui Rebane Eestist lahkuda.

Made kirjutab: „20.augusti pärastlõunal helistas mulle Koeru omakaitse kompanii ülem ja teatas, et sinna olid saabunud kolonel Alfons Rebane koos 20-30 sõduriga ja veel Eesti diviisi ohvitsere, nii sakslasi kui eestlasi. Teiste hulgas major Harald Riipalu. Ta kandis ette, et kõigi tundemärkide järgi hakkavad need ohvitserid tegema ettevalmistusi Eestist lahkumiseks. Palusin, et keegi ohvitseridest ka minuga Järva-Jaanis kontakti võtaks. Seda ei sündinud. Nagu ma hiljem teada sain olid kõik need ohvitserid Koerust

lahkunud ja võtnud nõuks nii kiiresti kui võimalik Eestist ka lahkuda."

Kapten Made mälestustes on nii Riipalu kui Rebane ka varem olnud asetatud väga halba valgusse. Tegelikke põhjusi teadmata on asjakohane lisada, et Made ei koonerdanud teravate hinnangutega ka väga paljude teiste Eesti ohvitseride aadressil. Igal juhul on viimasena refereeritud mälestuskillus palju faktivigu. Kindlasti polnud Riipalu 20.augustil Koerus ja korrektseks ei saa lugeda ka auastmeid. Autor loodab, et sisulises osas on faktide paikapidavus parem. Riipalu enda arvamuse edastasime juba veidi varem ja tema hinnangust olukorrale kirjutame pisut allpool.

Oma mälestusteraamatus on Riipalu pühendanud terve lisapeatüki vastupanuliikumisele Eestis. Üsna sapises ja süüdistavas toonis kirjutis kannab pealkirja ^Vastupanuliikumise kaksikpale".

Riipalu hinnangul said just vastupanuliikumise nimel esitatud ja levitatud kuuldused septembris 1944 paljudele eestlastele saatuslikuks. Kuna sakslaste otsus Eesti maha jätta polnud elanikkonnale teada, siis levitati raadiojaamade kaudu kuuldusi, et liitlased on jõudnud Eestisse. Rahval soovitati mitte lahkuda kodumaalt ja varjata end seni, kuni liitlased maa täielikult vabastavad. Kõikjal lehvivat juba Eesti lipud ja Eesti rahvas olevat jälle vaba.

Riipalu hinnangul oli see kõik vaenlase poolt valitud taktika üks osa. Kusagil ju ei mainitud, et liitlastest vabastajad olid tegelikult venelased. Kuuldusi uskudes pöördusid paljud põgenikud koju tagasi või asusid end metsades varjama, jäädes nii ilma võimalusest maalt lahkuda.

Samuti oli Riipalu veendunud, et just Eesti Vabariigi Rahvuskomitee kaudu sattusid ka sõjalised andmed liitlaste ja sealt ka venelaste kätte. Just rahvuskomiteega seostas ta ka fakti, kus pärast Auvere lahingut leiti allatulistatud venelase lennukist detailne kaart Narva rinde üksuste paiknemisest. Tegelikult ei süüdistanud ta otse rahvuskomitee liikmeid, vaid rahvuskomitee nimel tegutsenud vaenlasi. Riipalu väidab oma mälestusteraamatus samuti, et 20.aprillil sakslaste poolt arreteeritute hulgas oli ka Vene vastuluure ohvitser, kelle sidemees oli eestlane.

Kaartide leidmist Zagorina küla lähistel allatulistatud Vene lennukist kirjeldas ka piirikaitserügemendi sõjakirjaaatja Hamilkar Mengel: „Hukkunud lenduri kaarditaskust leiti kaardid, kuhu oli suure täpsusega peale märgitud Esimese ja Viienda Piirikaitse Rügemendi positsioonid. Staabi asukoht Holohalnja mõisas oli märgitud kaardil punase ringiga. Samasugused ringikesed olid tõmmatud pataljonide, kui ka komandopunktide asukohtade üle. Ristikestega olid märgitud leitnant Walter Koppermanni patarei, leitnant Karja tankitõrjekahurite asukohad ja kuulipildujate pesad. Kaartidele olid veel märgitud strateegiliselt tähtsad välilaskemoonalaod Irboska ja Bolotõ ruumis, tagala sillad, uued rajatud teed jne.

Ei saanud sellise sõjalise reetmisega toime tulla siiras rindevõitleja. Seda said teha ainult „vastupanuliikujad", kes seda tegid illusoorse uinutava kolmanda võimaluse raames.

Seda kolmandat võimalust lansseeriti ja juhiti aga Moskva poolt. Need, kes langesid selle võrku, olid sellest suurimas enamikus ebateadlikud. Kergeusklikena nad langesid oma lihtsameelsuse ohvriks, kuid sealjuures nad reetsid rindevõitlejaid, Eesti maad ja rahvast Nõukogude Liidule."

Täna saame väita, et sõjaline koostöö - täpsemini, infovahetamine - inglastel ja venelastel Eesti puhul kahtlemata oli. Narva rinde detailsed kaardid ühes üksuste täpsete asukohtadega sattusid venelaste kätte läbi kindralinspektuuri. Johannes Soodla kindralinspektuuris töötas paar inimest, kes saatsid nimetatud plaanid Helsingisse Eesti saadikule Aleksander Warmale. Tema edastas need inglastele. Nood omakorda venelastele.

Briti rahvusarhiivis on dokument, mis kinnitab infoallika olemasolu Eesti ohvitseride seas. Dokument sisaldab punkti pealkirjaga „Saksa moraal Baltikumi rindel" ja järgneb tekst: „Järgnev informatsioon 1.augustist saadi usaldusväärsel viisil Eesti ohvitserilt, kel olid suurepärased võimalused vestelda Saksa 18.armee isikkoosseisuga."

Eelkirjeldatud dokument tõestab veenvalt koostöö ja infovahetuse olemasolu. Küll aga ei seleta see otseselt kaartide edastamise lugu, kuna kuupäevi arvestades pidi Narva rinde kaartide edastamine toimuma tunduvalt varem. Seega saame väita, et Riipalu järeldused info üleandmisest liitlastele ja seeläbi ka jõudmisest venelaste kätte vastavad tegelikkusele. Rindemehe pahameel on niisuguste sündmuste ilmsikstulekul täiesti mõistetav.

Riipalu sõnul olid rahvuskomitee eesmärgid igati hinnatavad, kuid kuna see oli põrandaalune organisatsioon, võis igaüks selle nimel kontrollimatult tegutseda ja esineda. Kogu spionaažigrupp koosnes paarist palgatud Vene

agendist siin- ja sealpool piiri. Nähtavasti kasutati spionaaži tegelikuks teostamiseks asja suhtes ebateadlikke inimesi.

Väidetavalt oli vastupanuliikumine edastanud andmeid mitte venelastele, vaid lääneliitlastele. Riipalu hinnangul lisab see loosse ainult alatust juurde, kuna sel juhul said esimese koopia materjalidest venelased.

20.aprillil läbiviidud rahvuslaste arreteerimise järelkajad jõudsid paratamatult ka rindele ning need tekitasid ainult teravusi sakslaste ja eestlaste vahel. Just samal ajal oli päevakorral Eesti diviisist Eesti korpuse väljaarendamise teema, mida ka eelnevalt põgusalt puudutasime.

Riipalu kirjutab: Diviisi koosseisus olevad ohvitserid hoidsid end sellest taktikaliselt eemale ja panid lootused Kindralinspektuurile kui selleks loodud asutusele, lootes, et nii see kui ka Eesti Omavalitsus suudavad end eestluse seisukohalt maksma panna.

Selles sisemises võitluses eestlaste ja sakslaste vahel juhtus aprillis sündmus, mis võitluspositsiooni tunduvalt halvendas. See on üldiselt tuntud ^rahvuslaste arreteerimisena", mis toimus 20.aprillil peamiselt Tallinnas ja Tartus ning mille tuumiku moodustas nn Eesti Vabariiklik Rahvuskomitee.

Koos nende arreteerimistega langes võimude kätte ka materjale, mis otseselt seotud sõjalise spionaažiga. See andis sakslastele õiguse tarvitada eestlaste aadressil haavavaid väljendusi: „Vaadake, siin on teie rahvuslus! Kommunismi kasuks spioneerib teie rahvuslus."

Ja neile faktidele polnud vähemalt alguses midagi tõrjuvat vastata.

Suurema enamiku arreteeritute, eriti aga meie poliitikute varstine vabastamine tõi peagi rahunemist ja ka kinnitust, et meie rahvuslikkus on siiski puhas sellest mustast afäärist, millesse oli segatud vaid kitsas ringkond.

Harald Riipalu pahameel on mõistetav. Rindemehena ei saanud tema ja ta sõdurite jaoks olla midagi hullemat kui sõjaliste andmete edastamine vaenlasele. Toimugu see edastamine siis liitlaste kaudu või otse. Tema jaoks tähendas see paljude meeste hukkumist.

Teisalt pole Riipalu lõpuni paranoiline ega halvustav rahvuslike ringkondade vastu tervikuna, vaid piirdub siiski kitsa isikute ringiga.

Täna saame öelda, et kirjutamise hetkel oli Riipalu käsutuses liialt vähe adekvaatset informatsiooni ja osaliselt on tema järeldused ja kahtlustused osutunud ebaõigeks.

Mis siis tegelikult toimus?

Eestis eksisteeris rahvuslik vastupanuliikumine juba alates 1940.aasta riigipöördest. Vastupanuliikumine oli seni vastustanud eestlaste kuulumist nii Punaarmee koosseisu kui koos sakslastega sõdimist. 1944.aasta alguses tekkinud ähvardav oht Eesti piiridele seadis ka rahvuslikud ringkonnad raske valiku ette. Saadi aru vajadusest seista vastu Eestisse tungivale Punaarmeele, samas aga tekitas pahameelt sakslaste soovimatus taastada Eesti iseseisvus.

Jüri Uluotsa eestvedamisel leppisid Eesti poliitiliste erakondade esindajad kokku, et nad on nõus mobilisatsiooni teatud tingimustel toetama. Uluots kohtus alles kujunemisjärgus rahvuskomitee tegevjuhi Ernst Kulliga ja lepiti kokku mobilisatsiooni toetamises. Uluots omalt poolt tunnustas rahvuskomiteed enda kui presidendi kohusetäitja nõuandva koguna ehk nn pseudoparlamendina.

14.veebruaril 1944 kogunesid Tallinnas Ernst Kulli korterisse seni lõdvalt organiseerunud rahvuskomitee esindajad, et oma olemsolu poolriikliku organina juriidiliselt vormistada. Loodava institutsiooni nimeks kinnitati Eesti Vabariiklik Rahvuskomitee. Rahvuskomitee arenedes kujunes välja selle tuumik ja tegevrühmad. Tegutseti nii kodu- kui välismaal.

Rahvusliku vastupanuliikumise aktiviseerumine ei jäänud märkamata ka Saksa Julgeolekupolitseil ja SD-l Eestis. Nii alustasid Saksa julgeolekuasutused operatsiooni rahvusliku vastupanuliikumise vastu. 10.aprillil alanud operatsiooni käigus vahistati enamik rahvuslikus liikumises aktiivselt osalenud inimesi. 20.aprillil sattus SD kätte kohver Eesti Vabariikliku Rahvuskomitee materjalidega.

Just neid materjale nimetab Harald Riipalu otseselt seotuks sõjalise spionaažiga.

Enn Sarv kirjutab: „Minu süül Pärnu mnt 16 majas SD kätte sattunud Eesti Vabariigi Rahvuskomitee materjalid tekitasid tollal suuri ebameeldivusi mitmele vangi sattunud eesti vastupanuvõitlejale, kuid takkajärgi tuleks öelda, et nende materjalide iseloom võttis ära igasugused võimalused EVR-i süüdistamiseks spionaažis."

Mida see kohver siis sisaldas? „Tänaseks on teada, et tegelikult leitud kohvris sõjalisi andmeid polnud. Seetõttu pani SD kokku teisegi „kohvri" sõjalise iseloomuga materjalidest, peitsid selle ja leidsid ise üles. Tegemist oli niivõrd läbinähtava provokatsiooniga, et uurimisel seda ei kasutatud, küll aga propagandas ning vastupanuliikumise ja eesti sõjaväelaste suhete mürgitamiseks."

Vastupidiselt sakslaste ootustele ei löönud arreteerimised vastupanuliikumist pikaks ajaks rivist välja. EVR-s tegutseti aktiivselt edasi, kuni kuulutati end riikliku võimu teostajaks. 18.septembril 1944 nimetas peaminister Vabariigi Presidendi ülesannetes Jüri Uluots ametisse Otto Tiefi valitsuse. Kahjuks ei olnud selle valitsuse iga kuigi pikk.

22.septembril 1944 vallutas punavägi Tallinna, nädalapäevad hiljem langesid ka saared ja Eesti saatus oli selleks korraks jälle idanaabri poolt otsustatud.

Täna saame öelda, et tegelikult langes ka Harald Riipalu nii sakslaste kui ka venelaste - küll üksteisest sõltumatult korraldatud - luuremängude ohvriks. Mõlema sõdiva poole eesmärk oli ju tegelikult külvata vaenu ja segadust just rahvuslikes ringkondades. Nagu võisime Riipalu kirjutistest näha, oli ta isegi veel Inglismaal oma raamatut kirjutades osaliselt selle õnnestunud luuremängu mõju all.

Eelkirjutatust nägime, et erinevalt Riipalu arvamusest oli Eestis 1944.aasta sügiseks välja kujunenud täiesti arvestatav ja kõikidele parameetritele vastav aktiivselt tegutsev ja elujõuline vastupanuliikumine.

Neuhammerisse ja uuesti lahingusse

Septembris 1944 õnnestus Riipalul koos oma üksusega Eesti alalt lahinguid pidades taanduda. Vaatamata ohvitseride teadmisele olukorra lootusetusest, säilitas Riipalu koos oma meestega võitlustahte. Ka taganemise käigus peetud lahinguil ja vastuvõetud otsustel oli eestlaste jaoks märkimisväärne tähtsus - need võimaldasid nii sõduritel kui tsiviilisikutel pealetungiva punaväe eest taanduda.

Koos Rebase ja Riipalu võitlusgrupiga taandus üle Eesti lõunapiiri ka diviisi staap. Osal eestlastest õnnestus jõuda Saaremaale ja pääseda sealt laevadele. Umbes paar tuhat Eesti diviisi võitlejat langes punaste kätte vangi, paljud vabatahtlikult Eestisse jäänud inimesed asusid end varjama metsavendadena.

Leegionär Ago Loorpärg kirjutab oma mälestustes, et kohtus Harald Riipaluga Riia lähistel. Sõites koos Riipaluga läbi Riia kohtuti kolonel Rebasega. Riiast Saksamaale sõitis Loorpärg koos kahe Rüütliristi kavaleri - Riipalu ja Rebasega.

6.oktoobril 1944 andis Relva-SS-i juhtkond käsu viia 20.Eesti SS-diviis Sileesiasse Neuhammeri õppelaagrisse lühiajalisele puhkusele ja reorganiseerimisele.

Tegelikult oli aga isegi eestlaste kohalejõudmine Neuhammerisse seotud mõningate raskustega.

Ago Loorpärg kirjutab: ^Läbisõidul Lätist ja Leedust tuli meie väiksel grupil raskusi ette. Meid taheti poolvägisi koos võõraste üksustega rindele saata. Muidugi oli see täielik absurd, kuid mõni kohalik väekoondise ülem, kõrgem Saksa ohvitser, kelle valdustest me läbi läksime, tahtis lihtsalt oma üksuste meeste arvu suurendada. Meile see värbamine ei sobinud, sest esiteks oli meil marsikäsk Neuhammerisse ja teiseks puudus meil vastav relvastus. Põhjus meie lülitamiseks mõne üksuse koosseisu oli muidugi olemas. Venelased olid Tukumsis jõudnud peaaegu mereni ja Kuramaa koti moodustamine oli päevade küsimus. Uuesti kotti jääda meie ei tahtnud. Igale nõudmisele moodustada võitlusgrupp vastasid Riipalu ja Rebane, et neil on armeegrupi „Narwa" ülema kindral Steineri käsk jõuda kiirelt Neuhammerisse. Kui see ei aidanud, siis tegime nagu oleksime nõus, kuid öösel kadusime. Sõitsime vaikselt edasi. Sellistes oluordades aitasid meid tihti Riipalu ja Rebase Rüütliristid. Sakslased jäid uskuma.

Jällegi üks lugu, kuidas Rüütlirist „töötas" ja mõjus. Autori hinnangul on sellised näited kinnituseks, et Rüütliriste ei jagatud niisama. Selle saamiseks pidi korda saatma midagi sellist, mis tekitas aupaklikkust kõigis teistes, vaatamata rahvusele või auastmele.

Ago Loorpärgi mälestuste kohaselt sõitsid nad koos Riipalu ja Rebasega umbes 10-15 maastikuautost koosneva kolonniga Saksamaa poole. Sõideti päeval, ööd veedeti asulates või taludes. Sõidu ajal olevat olnud Loorpärgi sõiduk kõige ligitõmbavam koht. Põhjused olid lihtsad: üks kast likööriga ja teine šokolaaditahvlitega. Loorpärg kirjutab: „Eriti maias oli kolonel Rebane, kes oli ka muidu mõnus mees. Igas peatuses oli ta meie külaline. Pärnu poiss oli baarmeniks. Kolonelleitnant Riipalu oli tagasihoidlikum, kuid selle eest külastasin mina teda. Baar oli avatud kuni Königsbergini. Siis oli meie tagavara hävitatud."

10.oktoobril ületasid esimesed Eesti üksused Grottingeni piirkonnas Saksamaa piiri ja jõudsid mõne päeva pärast Neuhammerisse. Aja jooksul koondati sinna erinevatest Eesti üksustest 12 000 - 15 000 meest. Peale meeste laialipaigutamist sõjakoolidesse ja tagavararügementi jäi diviisi koosseisu umbes 9000 meest.

Kavas oli taastada kõik kolm Eesti diviisi rügementi, kuid tegelikkuses taastati vaid kaks: 45. ja 46.rügement. Plaanitud 5-kuuline väljaõpe jäi tunduvalt lühemaks ja 1.detsembril 1944 vannutati diviisi umbes 11 000 võitlejat uuesti.

Eesti diviisi poolt võttis vande vastu Ago Loorpärg. „Hoidsin väljasirutatud käes mõõka, millele rivist välja astunud üksuste esindajad, sõdurid käe asetasid ja kordasid üheskoos etteöeldud teksti. Eestlastele ei tähendanud see vandetõotus midagi muud kui sõjaväelise distsipliini austamist. Keegi neist ei mõelnud Hitlerile vannet anda. Eestlased andsid vandetõotuse ainult kommunismivastaseks võitluseks."

Vandetõotuse andmise ajal lehvisid väljakul nii Saksa riigilipp kui ka sini-must-valge. Diviisiülem Augsberger toonitas oma kõnes eriti võidukaid lahinguid Eestis Narva jõel, Sinimägedes ja Auveres. Eestlaste rahvustunnet arvestades rääkis ta vajadusest hävitada kommunism lõplikult ja vabastada Eesti.

Mis sai aga Riipalu lähedastest, kes septembris 1944 alustasid laevasõitu Saksamaale?

Nagu eespool juttu, lahkusid Haraldi abikaasa Olvi, ämm Johanna Hain, 7-aastane tütar Ede ja Haraldi õde Marta kiirustades Tatust. Vaatamata väga napile ajale jõudis pere siiski Tallinnast lahkuvale laevale. Laeva pommitasid Vene lennukid. Hirm, mida siis kogeti, meenub Edele tänaseni. Laev viis nad Kieli. Pere pääses niisiis õnnelikult Saksamaale. Rännates läbi Saksamaa, peatudes mõne aja Goslaris ja veel mitmes kohas, jõudsid Riipalu kõik pereliikmed lõpuks Neuhammerisse.

Kui palju oli perel Harald Riipaluga sidet ja kui palju suutis Riipalu korraldada oma pere evakueerimist, ei ole autoril õnnestunud välja selgitada.

Fak ton see, et sügisel 1944 sai Riipalude pere Neuhammeris kokku. Kõrgemate ohvitseride peresid oli lubatud seal majutada ja fakt pere Neuhammerisse jõudmisest annab kindla märgi sellest, et Harald ise korraldas oma lähedaste Eestist lahkumise.

Ede mäletab veel täna selgelt jõule Neuhammeris. Samuti on tal meelde jäänud ohvitseride uhked ratsahobused, mis temasuguse väikse tüdruku pilku väga köitsid.

Ilmselt ei jäänud tüdrukukese huvi märkamata ka Eesti ohvitseridele. Ede mäletab päeva, mil nende elukoha juurde ratsutas vormis mees väga ilusal ja uhkel hobusel.

Lahke naeratus näol, kutsus onu: „Ede, tule ma viin sind sõitma." Tänaseni kahetseb Ede, et ta tookord ei julgenud minna. Hobused meeldivad talle endiselt, aga ratsutanud pole ta kunagi. Enam pole kahjuks elus ka uhket ohvitseri, kes teda lahkelt kutsus. See oli Haraldi sõber, Ede jaoks onu Alfons Rebane.

Ka Eesti sõjameeste jõulud ja uusaasta möödusid Neuhammeris. Riipalu käis läbi kõik 45.rügemendi allüksused ja edastas meestele oma pühadetervitused. Õhus oli tunda kaotamise lõhna ja pühad polnud rõõmsad. Sõdur aga ei tohtinud norutada.

20.jaanuaril 1945 tuli diviisile käsk minna rindele. 22.jaanuaril laaditi Harald Riipalu 45.rügement Neuhammeris rongile ja sihtkohaks oli Briegi linn. Brieg (tänap Brzeg Poolas) asub Oderi ja Neisse jõgede ristumiskohal, mitte kaugel Oppelnist (Opole). Eesti üksuste ülesanne oli riivistada venelaste läbimurre. „Uuesti oli kõik nagu varemgi Neveli, Meerapalu või Narva all. Sakslased taandusid, lasid venelastel teha sissemurde ja meie ülesandeks oli nad tagasi lüüa," kirjutab Ago Loorpärg.

Eesti diviis lõi lahinguid Birkenthali, Geppersdorfi ja Neukirchi alevike juures. Vaatamata juba üsna lootusetule olukorrale suutsid Eesti sõdurid säilitada nii võitlusvaimu kui ka huumorimeele. Lagunenud hoonetest avastati alkoholitagavarasid, leiti kelder kunstmeega jne. Sõdur jääb heas mõttes sõduriks ka kõige lootusetumas olukorras.

Varsti saabus teade Harald Riipalu haigestumisest ja saatmisest Praha haiglasse. Autori hinnangul on just see üks segasemaid ja ebatäpsemaid seiku kogu Harald Riipalu elu-ja sõjameheteel.

Haigestumine ja jõudmine Taani

23.jaanuaril 1945 puhastati 45.rügemendi sõdurite poolt Briegi linn. Sel ajal juhtis rügementi Harald Riipalu.

Riipalu edasine saatus ja tegevus on tänaseni suhteliselt ebaselge.

Enamikus allikates leiame sarnase teksti: Riipalu haigestus ja viidi südamerikkega Praha haiglasse. Haiglas viibis umbes kuu aega. Peale haiglast väljumist suunati Riipalu Taani, seal asuvasse diviisi tagavarapataljoni. Sinna õnnestus Riipalul toimetada ka oma perekond.

Vähemalt osaliselt ei vasta need üldlevinud faktid tegelikkusele. Milliseid andmeid meil üldse õnnestub leida Harald Riipalust ajavahemikul 23.jaanuar 1945 kuni aprilli 1945, mil Riipalu oli jõudnud Taani?

Ei ole põhjust kahelda faktis, et Riipalu südamerikkega haiglasse sattus. Ilmselt juhtus see kas 23. või 24.jaanuaril 1945. Esmast südamerikke ilmnemist just 1945.aasta alguses kinnitavad ka pereliikmed.

Kindlasti ei olnud aga Riipalu haiglas kuu aega, sest juba 5.veebruaril 1945 viibis ta Berliinis. Just sel päeval moodustati Berliinis Eesti Vabadusliit, mille esimeheks Harald Riipalu valiti. Aseesimeheks sai Ain-Ervin Mere ja propagandajuhiks Boris Meret.

Tänaseks on järjest rohkem ilmsiks tulnud viiteid ja tõendeid Ain-Ervin Mere seotuse kohta Vene luureorganitega. Eesti Ekspress kirjutab Riipalu ja Mere poolt moodustatud organisatsioonist kui *Eesti Vabadusliit/SS ühisabi* ja lisab, et organisatsiooni patrooniks oli Heinrich Himmler isiklikult.

Samas artiklis avalikustab Eesti Ekspress, viidates Riigiarhiivis leiduvatele materjalidele, Mere seotuse Vene luurega. Autor loodab siiralt, et nii tõsised süüdistused tuginevad tõepoolest väga vettpidavatele ja ümberlükkamatutele allikatele. Harald Riipalu ja Ain-Ervin Mere olid sõbrad alates sõjapäevist kuni paguluseni Inglismaal. Mere oli üks endistest võitluskaaslastest, kes Harald Riipalu ärasaatmisel tema sarka kandis.

Teatud kinnitust eelkirjutatule võib lisada fakt, et Einar Sandeni sõnul oli Ain Merel Inglismaal elades õigus kanda relva. Väidetavalt oli Meret korra ka tulistatud ja Mere oli haavata saanud. Selleks et saada endise Saksa ohvitserina relvakandmisluba riigis, kus isegi tavapolitseinikud relva ei kanna, peab olema mõjuv põhjus. Põhjendatud hirmuna võis inglastele kahtlemata paista Meret Vene luure poolt ähvardav oht. Selliseid argumente kasutades võidi Merele inglaste poolt ka relvaluba väljastada.

Huvitaval kombel pole ei Mere ega ka Riipalu ise oma hilisemates kirjutistes Eesti Vabadusliidu moodustamist eriti tähtsale kohale seadnud. Täpsem oleks öelda, et nad pole seda isegi maininud. Kindlasti oli neil mõlemal selleks omad põhjused. Eesti Vabadusliit tegutses hiljem ka Rootsis Estinska Frihetsförbundefi nime all.

Arvestades eeltoodut, ei saanud Riipalu viibida haiglas mitte kaurm kui veebruari esimeste päevadeni.

Järgmise märgi Riipalust leiame märtsi lõpust 1945. Nimelt viibis ta sel ajal Prahas Neveklau sõjakooli lõpuaktusel.

Neveklau sõjakoolis õppinud R.Tarvas kirjutab: „Kursus algas 4.oktoobril 1944 ettevalmistava osaga. Lõpukatsed toimusid märtsis, samuti ka lõpumanöövrid Moldau ääres ja 50 kilomeetriline rännak. Lõpupidu peeti Prahas, millest võttis osa ka rüütliristikandja kol-leitn Riipalu, kes tervitas ja õnnitles noori ohvitsere Eesti sõjaväe nimel."

Seega oli Harald Riipalu märtsi viimastel päevadel Prahas.

Mat Laar kirjutab raamatus „Eesti Leegion sõnas ja pildis" järgmist: „Selleks ajaks (märts 1945) oli olukord diviisis muutumas katastroofiliseks. Punaarmee oli Oppelni piirkonnas asuvad Saksa üksused praktiliselt sisse piiranud, taandumiskäsku aga ei antud. Märtsi keskel suruti kott kinni ning

eestlased olid ümber piiratud. Suurte kaotuste vältimiseks jaotus diviis väikesteks gruppideks ning üritas 17.märtsil kolmes osas piiramisrõngast välja murda. Esimest gruppi juhtis Augsberger isiklikult. Teine grupp ehk võitlusgrupp „Langhorst" koosnes 20.diviisi üksustest, töökojakompaniist, pioneeridest ja suurtükiväelastest. Kolmandat gruppi juhtis Riipalu."

Peaaegu sõnaselgelt sama teksti leiame ka väljaandest „Eesti mehed sõjatules": „Veel 17.märtsil otsustas Sileesia võitlusgrupp kolmes osas piiramisrõngast välja murda edela suunas. Esimest gruppi juhtis diviisikomandör isiklikult. Teine grupp nimetati võitlusgrupp Langhorstiks ja kolmandat gruppi juhtis 45.rügemendi ülem Riipalu."

Autori hinnangul on siinkohal ilmselt tegemist näpuveaga ja Riipalu asemel peaks olema Rebane. Alfons Rebast autasustati Oppelni kotist väljamurdmise eest ka ühena viimastest 8.mail 1945 Tammelehisega Rüüliristi juurde.

Seega ei saa eelkirjutatut ehk siis Riipalu osalemist Oppelni kotist väljamurdmisel usaldusväärseks lugeda. Täna võime me väita, et lahing Briegi linna lähistel 23.jaanuaril 1945 jäi Harald Riipalule viimaseks.

Sõjaajaloo huvilistele pole võõras legend selle kohta, et Harald Riipalu deserteerus, jättes oma mehed saatuse hoolde.

Nende ridade kirjutaja on proovinud leida sellele kuuldusele selgitusi ehk siis kas seda ümber lükata või kinnitada. Toon siinkohal ära mõned asjassepuutuvad tähelepanekud.

Kõige huvitavamaks teeb kogu loo see, mida rääkis Harald Riipalu tütar Riipalude perekonna Taani jõudmise kohta. Nagu eelnevalt mäletame, jõudsid Haraldi abikaasa Olvi, tütar Ede, ämm Johanna Hain ja õde Marta ühega viimastest laevadest Saksamaale septembris 1944. Läbi Saksamaa rännates kohtus kogu pere Harald Riipaluga Neuhammeri laagris. Seal oli kõrgemate ohvitseride peredele võimaldatud peavari.

Lahkumist Neuhammerist meenutab Ede järgmiselt: ^Lahkumine Neuhammerist toimus kiiruga. Meid pandi veoautole, kus oli veel naisi ja lapsi. Sõitsime läbi tuisu ja lume. Saksa sõdur juhtis. Edasi pandi meid rongile. Olime kõik rongis ja sõitsime Taani poole. Enne Taani piiri algas lennukite pommirünnak rongile. Minu teada oli sõjavägi juba laiali ja seal oli palju sõdureid. Läksime rongist välja, saime kaasa võtta ainult nii palju kui käes kanda jõudsime. Taani piirini läksime jalgsi, kus Punane Rist meid vastu võttis ja viis meid Kopenhagenisse."

Meie esimeses jutuajamises väitis Ede, et nendega koos sõitis ka Harald Riipalu. Hilisemates vestlustes polnud ta selles enam nii kindel. Kahjuks ei suutnud Ede meenutada täpset aega, millal see reis toimus. Seega saame täna ühe võimalusena rääkida, et Harald Riipalu lahkus Neuhammerist koos oma perega ja jõudis Taani.

Kindlalt saame väita, et Harald Riipalu viibis Taanis, Odenses, 17.aprillil 1945.

Ei ole põhjust kahelda Arvi Tinitsa ülestähendustes, kust loeme, et Harald Riipalu võis jõuda Taani 1945.aasta aprilli keskpaigas. Selle tõestuseks on 17.aprill 1945 Riipalu peetud kõne Taanis Odenses Forumi õuele üles rivistatud lennuväepoistele. Lennuväelaste meeleolu ja suhtumine polnud küll kiita, kuna nad olid juba allutatud Relva-SS-ile ehk neist olid saanud „välgumärgi kasvandikud", nagu Arvi Tinits neid oma samanimelises raamatus nimetab. Tinits kirjutab: „Enne väljasõitu võeti rügement Forumi õuele paigale ja kol-leitnant Harald Riipalu, kes ka äsja Taani saabunud, pidas neile kõne, neid vahvalt bolševike vastu võidelda käskides. Kahjuks ei saanud ta ise kaasa tulla kuna tema tervis polnud kõige parem. Üldiselt oli rüütliristikandja kõne väga tagasihoidlik ja nagu poolhäbelik."

Kas Riipalu võis oma perekonnale Saksamaale hiljem veel järele minna? Ks Ede mäletab õigesti? Kas Riipalu deserteerus?

Tiit Made kirjutab viidetega oma onu kapten Julius Made ülestähendustele: „Nimelt kavatsesid paljud Eesti ohvitserid esialgu pugeda just Taanis põranda alla ootama rahu Euroopas ja venelaste lahkumist Eestist. Julius Made oli aga veendunud, et Taani pole tark jääda. Ta selgitas, et Taanis võidakse eesti sõjamehed suure tõenäosusega esimesel võimalusel interneerida. Pealegi pole Taanis eestlastel õieti ühtki eestkostjat. Ta oli veendunud, mida sisendas ka oma sõduritesse, et Taanist on siiski kõige lihtsam minema saada SS-i ridades, mitte oma käe peal läbi murdes. Seetõttu jätkati koostööd sakslastega ja tehti vähemalt nägu, et nende korraldustele allutakse." Kuid nagu Julius Made on kirjutanud: „...hakkasid rotid uppuvalt laevalt oma käe peal lahkuma. Eriti minekuvalmis olid ohvitserid, kes ei soovinud end enam väeüksustega siduda ja eemaldasid oma mundritelt tunnusmärgid. Esimesena jättis Taani asunud üksused maha Harald Riipalu, kes Saksamaale ei läinud ja

varjas end kuni 1948.aastani Taanis. Parajal silmapilgul jättis rügemendi maha ka Alfons Rebane, kuid tema peitis end Saksamaale."

Nende ridade kirjutajal on olnud kange tahtmine mõnelt Harald Riipaluga lähedalt kokku puutunud sõjamehelt otse küsida, mida tegelikult arvatakse legendist Riipalu deserteerumise kohta?

Tänu heade sõprade Veiko Kulla ja Eesti Sõjameeste Pärnu ühenduse esimehe Jüri Kase abile õnnestus nende ridade kirjutajal 2009.aasta suvel kohtuda Harald Nugiseksiga.

Harald Riipalu näol oli tegemist kõrgema ohvitseriga. Üldteada on tema teatud distantsihoidmine sõjameestega. Seetõttu oli raske leida kedagi, kes võiks olla Riipaluga lähedalt kokku puutunud just sõja lõppfaasis.

Kuna aga Neuhammeris viibides tegid kolm eestlasest Rüütliristi kavaleri, Alfons Rebane, Harald Nugiseks ja Harald Riipalu, Eesti rahvale jõulude ajal ühise raadiopöördumise, võis eeldada, et Nugiseks on midagi lähemalt kuulnud või teab Riipalu viimaste toimetamiste kohta.

Küsimusele Riipalu kohta vastas Nugiseks esimese hooga: „Ega mina eriti teda tundnud, küsi parem Rebase kohta, temaga koos viinagi visatud, ega Riipalu suurt meiesugustega..."

Otsese küsimuse kohta, kas Riipalu võis deserteeruda, vastas vana sõjamees tõsiseks tõmbudes: „Tead, Sa pole esimene mees, kes mulle seda räägib. Aga need on kuulujutud. Ma tean, et tal (Riipalul) oli võimalus kõrvale tõmmata. Tead, me kõik käisime sel ajal nagu noatera mööda. Aga ma ei tea, mis Riipalu tegi. Ma ei saa rääkida midagi kuulujuttude põhjal. Tänaseni on kõik jutud Riipalu kohta lihtsalt jutud, ei midagi muud..."

See vastus teeb vanale sõjamehele ainult au!

Kuna tegemist oli minu esimese kohtumisega Harald Nugiseksiga, ei saa ma siinkohal väikese vahepalana jätta kirjeldamata üldmuljet, mis mul jäi Harald Nugiseksist.

Meie kohtumine algas jutuga sellest, kuidas ta oli sel päeval kaks korda apteegis käinud, kuna rahakott jäi maha. Siis tegi ta veel seda ja täna vaja veel seda jne. Tõsiste sõjajuttude vahele lipsas üsna hulga eesti sõdurpoiste lõbusaid juhtumusi seoses naiste, napsi ja naljaga. Ka Rüütliristiga seoses oli tal rääkida mitu lõbusat lugu.

Lõpuks julgesin tagasihoidlikult esitada palve, et ehk saaks Rüütliristi ka näha. Kasvõi eemalt...

Selle peale kopsas Harald mulle käega põlve pihta ja ütles: „Ma mõtlesin, et sa ei küsigi, lähme ülakorrusele."

Ülal toas oli vanema sektsioonkapi avauses valgest vahtplastist mitte just filigraanselt viimistletud tahvel arvukate aumärkidega. Need äratasid aukartust!

Nugiseks näitas talle annetatud Eesti ohvitseri mõõka. Kui soovisin temast koos aumärkidega fotot teha, lõi Harald käega ja ühmas: „Pildista märke, mis siin mina..."

Lahkusime mõne aja pärast sõbralike käepigistuste ja tänuavaldustega.

Koduteel tekkis siinkirjutajal kogetu põhjal hulk mõtteid, tahtmatuid paralleele tänaste vormikandjatega.

Esimene ja läbiv märksõna Harald Nugiseksi kohta on tagasihoidlikkus. Väljend „Pildista märke, mis siin mina..." paneb mõtlema. Nii räägib soliidses eas vanahärra, väidetavalt ainus elus olev välismaalasest Rüütliristi kavaler. Narva jõe joonel nii granaatide kui käsitsivõitlusega hulga vaenlasi maha jätnud, Siberi laagri läbi elanud, peaaegu pool elu mineviku pärast ebasoosingus elanud. Kas sellised ongi tegelikud kangelased?

Veel täna kumab eakast vanahärrast energiat, teotahet, selget mõtlemist ja otsusekindlust oma väljendustes. Ma ei kahtle hetkegi, et kohtudes selle mehega 65 aastat tagasi kaevikus lähivõitluses, jäi see paljudele vaenlastele viimaseks.

Ka nende ridade kirjutaja on kohanud nii töös kui eraelus palju uhkelt dekoreeritud vormikandjaid. Kahjuks tuleb tõdeda, et järjest vähemaks jääb neid, kellest õhkuks veidigi võrreldaval määral enesekindlust ja riigimehelikku mõtlemist. Tihti kipub kogu energia kuluma oma toolist kinnihoidmisele, kusjuures esmajoones ametikoha juurde kuuluvate ülesannete täitmiseks aega ja võhma lihtsalt ei jätkugi.

Nüüd aga tagasi Harald Riipalu jälgedele.

Nagu eelnevalt märkisime, oli Harald Riipalu jõudnud 17.aprillil 1945 Taani, Odensesse, kus ta esines kõnega lennuväepoistele.

Selleks ajaks oli Oppelni all lahinguid löönud Eesti diviis küllaltki segamini paisatud ja diviis tõmmati tagasi ümberformeerimisele Bolkenhaini. Sel ajal liitusid diviisiga ka umbes 300 verinoort lennuväepoissi.

15.aprillil saadeti umbes 7000 meheline diviis Schönau all uuesti rindele. Oppelniga võrreldes oli tegemist suhteliselt rahuliku rindelõiguga.

8.mail 1945 oli Eesti diviis Prahast kirdes Turnau-Hirschbergi piirkonnas. Eesmärgiks oli läbi murda läände. Kokkuleppel tšehhi partisanidega loovutas diviis relvad, kuid vaba läbipääsu võimaldamise asemel nad vangistati. Tšehhis mõrvati umbes 1000 leegionäri, kes olid relvad maha pannud ja alistunud. Kokku jõudis end lääneliitlastele vangi anda umbes 5000-6000 ja Punaarmee kätte jäi 2500 eestlast.

Paljudel tuli läbi käia „Tšehhi põrgu" 10.mail 1945 hukkasid tšehhid Nymburki linna lähistel Rüütliristi kavaleri Paul Maitla.

Paljud Saksa mundris sõdurid, eestlased sealhulgas, pidid talum enneolematut alandamist ja kannatusi ning väga paljudele jäi Tšehhi viimseks võitlusväljaks. Need, kes lääneliitlasteni välja ei jõudnud, pidid ühtviisi kannatama või hukkuma kas punaste tšehhide või venelaste juures.

Felix Steiner kirjutab: „Kas polnud see kibe grotesk, et vabatahtlikud, kes olid oma maad ja rahvast kaitsnud omaenda kodupinnal, nagu Eesti ja Läti noored pojad, pidid okastraadi taga karistust kandma selle eest, mida nende vangivalvurid kuulutasid kui pühi inimõigusi? Kui ka kättemaksu- ja raevutunded tookord nägid vabatahtlikes teretulnud ohvrit, ei sooviks täna ükski vabatahtlik tõkestada algavat arengut, mis hakkab inimesi ja rahvaid kokku juhtima ühte rindesse, milleni nad ise pürgisid.

Kuid see, mis vastase punasel poolel vabatahtlikega ja üldse relvitutega tehti, peab selle aja barbaarsuse märgina igaveseks ajalukku jääma.

Kas need olid veel inimesed, kes Prahas saksa lapsi tulekustutustünnidesse uputasid ja nende emasid aknast alla viskasid, kes kaitsetuid vange okastraadiga kokku köitsid ja nad Moldausse viskasid või vabatahtlikke, nende rahvusest sõltumata bensiiniga üle valasid ja neid elusatena postide ja laternate küljes üle kuldse linna leegitseda lasid."'

Kommentaarid on siin liigsed.

Nii lõppes ka Eesti diviisi lahingutee, millesse mahtus väga ja väga säravaid võite. Eestlased tegid endale Saksa mundrit kandes nime, mis vääris austust kõigist rahvustest sõdurite ja ohvitseride hulgas. Oma hinnangu andis Felix Steiner tema alluvuses sõdinutele: „Kõik nad olid õige juhtimise ja väljaõppe korral punasest ,massisoldatist mäekõrguselt üle ja tõendasid seda üleolekut üha uuesti."

Sõja lõpp

7.mail 1945 Saksamaa kapituleerus ja vastavalt liitlaste tingimustele allkirjastas Wilhelm Keitel Saksamaa kapitulatsiooni akti 8,mail 1945 Berliinis. Sõjategevus Euroopas oli lõppenud. Saksamaa jagati liitlasriikide vahel okupatsioonitsoonideks. Eestlaste jaoks oli ülimalt tähtis pääseda piirkondadest, mis jäid Nõukogude Liidu kontrolli alla.

Harald Riipalu kohta saame täna väita, et sõja lõppedes asus Riipalu koos perega Taanis.

Erinevate allikate andmeil vangistati Riipalu Taanis ja ta viibis vangistuses ligikaudu aasta.

Valentin Roose on märkinud oma artiklis järgmist: ^Kapitulatsiooni järel Riipalu arreteeriti koos koi.A.Tuulinguga Taanis ja viibis ligikaudu aasta vanglas. Vabanemise järel asus Saksamaale ja sealt hiljem Inglismaale."

Ain-Ervin Mere kirjutas Riipalu mälestusartiklis ajalehes Eesti Hääl: „Harald Riipalut tabab Taanis sõja lõpp ja sellele järgneb interneerimine ja vangistus. Venelaste väljanõudmised jäetakse taanlaste poolt küll tähelepanemata, aga mured perekonna ja teadmata tuleviku suhtes jätavad kaheldamatult sügavad jäljed Harald Riipalusse."

Voldemar Pinn kirjutas viitega Taani Riigiarhiivi põgenike kartoteegile: „Harald Riipalu, 13.2.1912 Peterburg, ohvitser, koos abikaasa, tütre ja ämmaga, kontaktis vastupanuliikumisega 1.4.1945, 6.9.1948 Inglismaale, tütar Ede R. 13.10.1936 Tallinn, 15.9.1948 Inglismaale, ämm Johanna Hain, sünd. Ardon 9.3.1893 Kudina, 5.9.1948 Inglismaale."

Isegi kui Taani Riigiarhiivi põgenike kartoteek selliseid andmeid ka sisaldab, ei saa neid kindlasti päris korrektseks lugeda.

Ede mäletab järgmist: „Kopenhaagenisse jõudes pani Punane Rist meid ühte suurde ruumi. Seal võis kokku olla umbes 500 refugeed (põgenikku). Sealt viidi põgenike laagrisse, kus elasime 3 aastat. Laagrist viidi ära kõik sõjaväelased ja ka minu isa. Taanlased skriinisid neid, et kes on natsid või kommunistid. Mäletan aga seda, et isa oli ära umbes kaks nädalat. Ootasin isa väga ja see on mul hästi meeles, et kui ta tuli tagasi, polnud enam meil probleeme. Isa hakkas laagrist ka tööl käima ja sai raha teenida. Taanlased lubasid seda. Ka meie käisime emaga laagrist väljas, aga ema hoiatas, et eesti keeles väljas kõvasti ei räägiks. Taanlased ei sallinud sakslasi ja nad oleks arvanud, et me räägime saksa keeles. Hiljem hakkas ka ema tööl käima."

Seega ei mäleta Ede seda, et Harald Riipalu oleks olnud Taanis pere juurest ära kauem kui kaks nädalat. Sel ajal oli Ede näol tegemist 8-aastase tüdrukuga ja isa aastast vangisolekut mäletaks ta kindlasti.

Üsna tõenäoliseks võib pidada seda, et tütar ei olnud midagi kuulnud Harald Riipalu kontaktidest vastupanuliikumisega. Nagu eelnevalt mainisime, ei olnud Harald Riipalul kommet „tööd koju tuua" ja ta üritas igati oma peret säästa.

Erinevatest allikatest võime siiski leida nappe viiteid sidemetest vastupanuliikumisega.

Kapten Made on üles tähendanud sapise seiga. Made teravust võib ehk veidi seletada asjaolu, et selliselt kirjutas ta ajal, mil eestlased üritasid teda tagandada Uklei laagri komandandi kohalt. Made kirjutab: „Et mõni aeg tagasi meie diviis (6700 meest) Rebase ja Riipalu juhtimisel idarindel venelaste kätte mängiti, ei rääkinud enam keegi sõnakestki. Et Riipalu Taani põgenes ja seal Taani põrandaaluste tegelastega ühines, kellest 60% oli kommunistliku tegelase taust, ei räägitud samuti. Nende kahe ohvitseri tegevust võeti kui endastmõistetavat asja, sest nende teod olid venelastele meelt mööda. Minu puhul, kes ma oma sõureid välja ei andnud, oli vaja arveid klaarida Lübecki Eesti komitee kaudu. Osaliseks tehti ka Soodla, keda igal pool kindraliks hakati hüüdma, ehkki teati, et teda pole sellesse sõjalisse aukraadi ülendatud."

Nagu näha, ei saa ülaltoodut siiski väga usaldusväärseks allikaks lugeda, kuna ülejäänud andmed, mis Made on emotsionaalselt üles tähendanud, ei ole päris korrektsed.

Väikese viite Taani vastupanuliikumisele leiame Harald Riipalu mälestusteraamatu viimasest peatükist, mille ta on pealkirjastanud ^Vastupanuliikumise kaksikpale" Arutledes 1944.aasta septembrisündmuste üle Eestis, kirjeldab ta ka vastupanuliikumise olemust ja erinevate riikide vastupanuliikumisi Teises maailmasõjas. Riipalu seisukohta ja nägemust Eestis tegutsenud vastupanuliikumise kohta kirjeldasime juba eelnevalt. Ka Prantsuse, Tšehhoslovakkia ja Vene vastupanuliikumised said Riipalu poolt hävitava hinnangu. Üllatavalt positiivselt kirjutas ta aga taanlaste kohta: „Taanis vastupidiselt Tšehhile oli vastupanuliikumine kargeks eneseväljenduseks ja sõjakalt atakeeriv. Ja seda õigustatult, sest Taani sõjaväe likvideerimine ja Taani politsei täielik interneerimine Taani enda pinnal asuvasse koonduslaagrisse puudutas sügavalt taani rahva õiglustunnet."

Eeltoodust võib välja lugeda äratundmist ja analoogiat Eestis 1940.aastal juhtunuga, mis võis Riipalus sümpaatiat tekitada.

Pisut otsekohesema viite Riipalu kontaktidele vastupanuliikumisega leiame tema enda artiklist, mille ta on kirjutanud 1954.aastal. Artiklis „Kui saabus rahu" (lisa nr.6) polnud ta Taani vastupanuliikumise suhtes enam nii positiivselt meelestatud. Riipalu kirjutab: „Lühikese Taanis viibimise ajal, peamiselt Kopenhaagenis, Odenses ja Assenis, oli loodud tutvusi ja leitud ka aitajaid taanlaste hulgast.

Tekkis side Taani põranda all oleva vastupanuliikumisega ja selle seletamatu sideme tõttu, mis ühendab väikerahvaid omavahel, leiti ka koostöö. Meenub pildike Odense koolimajast, kuhu paigutati üks meie noorte kompanii. Õpilased pidid loovutama osa oma ilusaist klassiruumest. Lahkudes klassist joonistasid koolipoisid-tüdrukud värvilise kriidiga seinatahvlile Eesti ja Taani lipud ning nende alla: „Eesti ja Taani noorus sammub käsikäes vastu oma maade vabastamisele". Usme selle lause siirust. Meie mehed hoidsid joonistust tahvlil ja selles oli palju moraalset väärtust.

Meie eksisime oma usalduses ühes asjas, samuti eksisid paljud taanlased. Meie arvasime, et kõik rahvad austavad oma isamaad nii, nagu seda teeme meie. Arvasime, et kõik rahvad austavad oma rahvusvärve ja peavad neid sama pühaks nagu meie. Kuid 6.mail 1945 avanes meile ja paljudele meie Taani sõpradele tõde - põranda alt välja tulnud liikumine oli oma suures enamuses punane. Õnneks see osa taanlasi, kes meid abistas, oli truu rahvale ja kuningale."

Autori arvamuse kohaselt saame eelkirjutatust järeldada, et Taani vastupanuliikumine polnud Riipalule mitte lihtsalt sümpaatne, vaid ta oligi nndega kontaktis.

Samas artiklis kirjutas Riipalu, kui tähtis oli liitlaste Kopenhaagenisse jõudmine enne venelasi ja kui suured teened selles olid Taani kindralstaabi ülemal, kindralmajoril, kes oli ka vastupanuliikumise sõjaline juht. Ka selle informatsiooni põhjal saame kinnitust Riipalu sidemetest ja suhetest vastupauliikumisega.

Liitlased jõudsidki esimesena. Inglased tegid dessandi Kastrupi lennuväljale ja mõni aeg hiljem sõitis kümmekond džiipi läbi linna. Kopenhaagen oli vallutatud. Mõne päeva pärast jõudis kohale marssal Montgomery ja inglaste-ameeriklaste sõjaline missioon seadis end sisse Vestersporthausi. Riipalu kirjutab; ^Asjaosalised eesti sõdurid, nende seas ka nende ridade kirjutaja, tegid ettekanded missioonile ja nii said Taanis asuvad sõdurid kui ka eraisikud liitlaspõgenikeks."

Kuigi Taanis oli perekond sunnitud elama traataiaga piiratud laagris, oli laagriasukatel siiski lubatud tööl käia. Seda võimalust kasutasid ka Harald ja Olvi Riipalu. Öösiti töötasid nad Kopenhaageni küünlavabrikus. Päeval tegelesid mõlemad puust ornamentide värvimisega, mida oli võimalik Kopenhaageni Tivoli juures müüa ja selliselt endale lisaelatist teenida.

Mida võis mõelda või tunda kolonelleitnant Harald Riipalu, kes napilt mõni aasta tagasi juhtis rügementi võidukais lahinguis Eesti piiridel, nüüd aga värvis puidunikerdusi ja müüs neid Tivolit külastavatele taanlastele?

Ka Haraldi ämm Johanna Hain töötas Taanis. Tema oli koduabiline ühe Taani proua juures ning õmbles talle kleite ja muid riideesemeid. Ede õppis laagrikoolis, kus peale tema oli veel 12 eesti last.

Ede mälestuste kohaselt hakkasid 1948.aastal Taanis levima jutud, et põgenikke hakatakse tagasi Venemaale saatma. Perekond asus aktiivselt otsima võimalusi Taanist lahkumiseks. Otsustati Inglismaa kasuks.

Esimesena lahkus Haraldi õde Marta, kes leidis Inglismaal töö ja elukoha ka ülejäänud perele.

Veidi pidid Riipalud ootama viisasid. Esimesena lahkus Inglismaale Haraldi abikaasa Olvi. Mõne aja pärast järgnes Harald ja umbes kuu aja pärast tulid Ede ja Haraldi ämm Johanna Hain. Ede mälestuste kohaselt jõudsid nemad Inglismaale juunis-juulis 1948. Ede ja vanaema jõudsid laevaga Harwichi ja kohtusid Londonis emaga.

Seega ei saa korrektseks lugeda Taani Riigiarhiivis olevaid kartoteegi andmeid Riipalude Inglismaale lahkumise kohta. Ehk võib ebatäpsust seletada sellega, et Riipalud lahkusid Taanist *privaatselt* Just nii on lahkumise kohta öelnud Ede.

Inglismaal

Pärast Saksamaa kapitulatsiooni oli Inglismaa üks esimesi riike, kes hakkas Euroopa põgenikelaagreist oma laostunud majanduse taastamiseks tööjõudu värbama. Kodumaalt „äranihutatud inimesed" ehk „Displaced Persons" ehk DP-d, kes vastasid emigratsioonieeskirjadele, võisid nüüd muutuda Euroopa vabatahtlikeks töölisteks - European Voluntary Workers, lühendatult EVW. Tööjõu värbamise aktsioonid kandsid poeetiliselt meelitavaid nimesid nagu „The White Cygnets" - „Valged Noorluiged" ja „Westward Ho!" - Hõissa Läände!"

Millise kampaaniaga Riipalude pere ühines, ei ole autorile teada, kuid nagu eelnevalt mainisime, oli kogu Riipalude pere jõudnud juulis 1948 Inglismaale.

1948.aastal sus Riipalude pere elama Breretoni, Cheshires. Harald ja Olvi said tööd tütarlaste erakoolis. Kooli nimi oli Brereton Hall School ja asus see maalilises vanas mõisas. Maaliline polnud aga ei Haraldi ega Olvi töö. Olvi töötas kokana ja pidi üksi, ilma ühegi abiliseta valmistama iga päev süüa 70 õpilasele. Sööki valmistati neli korda päevas.

Harald täitis sama kooli juures aedniku ülesandeid. Ilmselt siit pärineb legend, mida tänagi veel Riipalust kirjutades ikka mainitakse. Nimelt räägitakse, nagu oleks vabal ajal meeldinud Riipalule aias nokitseda. Vaba aja ja nokitsemisega polnud siin aga mingit pistmist - see oli tema esimene töökoht Inglismaal.

Töökoha juurde kuulus ka eluase, väike maja. Maja seisukorda iseloomustab näiteks see, et seal puudus elekter. Igaüks võib ise ette kujutada ülejäänut. Haraldi ja Olvi palgaks oli viis naela nädalas; väikese boonusena sai Ede õppida samas koolis.

Koolis olid tüdrukud 6.-18 eluaastani. 11-aastase Ede jaoks on see esimene „päris kool", nagu ta seda veel täna ise nimetab. Sellele oli ju eelnenud ainult laagrikool Taanis. Poole aastaga suutis Ede omandada inglise keele. Nagu ta ise väidab: „Olin tüdrukutega koos kogu päeva, kuni voodiminekuni, see aitas mul kiiresti keelt õppida,."

Kogu pere jaoks rasketes ja mitte just tavapärastes tingimustes pidas perekond vastu aasta.

Seejärel liiguti sealt edasi Yorkshire'i krahvkonnas asuvasse Heckmondwike'i

Harald Riipalu asus tööle vaibavabrikusse, kus juba oli ees sõber ja sõjakaaslane Alfons Rebane. Vaibavabrikus sai tööd ka Olvi. Elukohaks anti esialgu vaibavabriku tööliste hostel.

Eestlasi tuli Inglismaale järjest juurde. Einar Sanden on pakkunud aastaks 1950 eestlaste koguarvuks Inglismaal 7000. Ilmselt tingis nii arvukas kogukond ka vajaduse oma seltsielu korraldamise järele. Nii asutas saadik August Torma 11.novembril 1947 Londonis Inglismaa Eestlaste Ühingu. Inglismaale saabumise järel said peagi IEÜ juhatuse liikmeks ka Harald Riipalu ja Alfons Rebane. IEÜ-ga on seotud olnud veel Ain-Ervin Mere, Väino Pärtel ja Edgar Reiksaar - kõik endised sõjakaaslased ja samuti korp! Sakala liikmed.

1951.aastal ilmus Harald Riipalu sulest sõjaraamat pealkirjaga „Kui võideldi kodupinna eest"

Tütre sõnade kohaselt oli Harald Riipalu jaoks oma mälestusteraamatu kirjutamine väga tähtis. Tihti tegi ta seda alles pärast pikka tööpäeva vabrikus ja hilistel öötundidel. Lisaks suurele ajakulule ei säästnud Riipalu ka niigi küllaltki kasinaid rahalisi vahendeid raamatu kirjutamiseks.

Nii kattis ta suure osa oma raamatu väljaminemise kuludest ise. Väga palju isiklikke sääste annetas Harald Riipalu mitmesugustele sõjainvaliidide ja -veteranide organisatsioonidele.

Riipalu raamatu „Kui võideldi kodupinna eest" 1962.aastal Londonis trükitud väljaande sisekaanelt leiame teksti: ^Kakskümmend protsenti raamatu müügihinnast on määratud eesti sõjavigastatute abistamiseks ja kuulub

kasutamisele sellel maal asuva invaliidide abistamisfondi või vastava organisatsiooni kaudu, kus raamat müüakse.

Aruanded laekunud summadest ja kasutamisest saadetakse Inglismaa Eestlaste Ühingu Invaliidide Abistamistoimkonnale, Eesti Vabariigi Saatkonna aadressil, Londoni ja tehakse teatavaks üldsusele."

1952.aastal IEÜ juhatuse kokkusaamisel algatas Harald Riipalu mõtte tähistada eelkõige Võidupüha, aga ka teisi eestlaste rahvuslikke tähtpäevi sisukamalt. Just sellest mõttest sai alguse eestlaste üleinglismaaline laulu- ja rahvatantsupäev, mis toimus esmakordselt 1953.aastal Bradfordis. Sellest kirjutas Harald Riipalu Toronto lehes Kodukolle 1953.aasta septembris loo pealkirjaga „Aga laulmist ei jätnud ma järele..."

Vaatamata oma sõjaeelsele lühikesele üliõpilaselule oli Harald Riipalu ka Inglismaal aktiivselt tegev korporatsioonis Sakala. Korp! Sakala seenioriks oli Ain-Ervin Mere ja sinna kuulus ka Boris-Hans Meret. Mõlemaid mainisime eespool seoses Eesti Vabadusliidu moodustamisega.

26.veebruaril 1955 tähistati Cardiffis pidulikult Eesti Vabariigi aastapäeva. Peokõnelejaks oli palutud Harald Riipalu. Riipalu oli kaasa toonud paarsada eksemplari Eesti sõjameeste häälekandjat Võitleja, mida trükiti Heidelbergis ja mille toimetusse kuulus ka Harald Riipalu.

Endiselt jätkusid Sakala liikmete kommersid, mis enamasti toimusid Ain-Ervin Mere kodus. Einar Sanden kirjutab: „Aini šarmantne abikaasa Nina ja kaunis tütreke Aino olid külalistele alalisteks imetlusobjektideks.

Aini inglastest töökaaslased pesuvabrikus olid arvamusel, et Ain on võtnud omale uue nime pärast maja ostmist Mere Roadil. Ain püüdis neile surmtõsiselt selgitada, et tänav on saanud praeguse nime hoopis pärast seda, kui ta sinna eluaseme rajas. Eesnimi oli inglastele samuti ennekuulmatu ja eriskummaline - Ain. Ja Ain selgitas: „See pole veel midagi, aga mu tütre nimi on Aino - J *know!"*

Seepeale kostnud aga Riipalu: „Kui sulle nüüd poeg sünnib, siis pane talle nimeks Uno, äraseletatult - *You know!"*

Autori poolt sai see lõbus seigake siia lisatud eelkõige sellepärast, et vaatamata suure hulga mitmesuguste Riipaluga seotud materjalide, kaasa arvatud tema enda kirjutiste ja mõtteavalduste läbitöötamisele, ei leidunud just palju selliseid kohti, kus Harald Riipalu oleks nalja visanud.

1954.aastal alustas ilmumist koguteos „Eesti riik ja rahavasII Maailmasõjas" Koguteose väljaandmisel osales aktiivselt ka Harald Riipalu.

Einar Sanden kirjutab: „Eeltööd selle ulatusliku projekti läbiviimiseks algasid 1954.aasta kevadel ja järgmisel suvel ilmus kõigi meie ajalehtede esikülgedel vastav teadaanne. Mõne teise meie prominentse isiku kõrval avaldati selles ka Haraldi foto ja soojasõnaline soovitus kui ühelt lähemalt kaastööliselt. Koguteos oli kavandatud suurejooneliselt kümnes köites, mahukas formaadis, ulatusliku fotomaterjali ja muu dokumentatsiooniga. Artiklid paljudelt kaastöölistelt annaks võimaliku põhjaliku ülevaate meie riiki ja rahvast tabanud tragöödiast."

Selle projekti elluviimiseks moodustati Stockholmis kirjastus EMP, mis töö edukalt lõpuni viis.

Veel tänaselgi päeval saab seda teost pidada väärtuslikuks lugemismaterjaliks. Tõsi, ajaloolased on teinud palju tänuväärset tööd ja nüüd saame öelda, et kogumikus leidub näpuvigu,. Aga see ei vähenda grammigi materjali väärtust kogumikuna. Viimane, 10 köide ilmus aastal 1962, mil paljusid teoses kirjeldatud sündmustes osalenuid ei olnud enam elavate kirjas. Kaasa arvatud Harald Riipalu.

2.juulil 1955 toimusid Leedus III Inglismaa eestlaste suvepäevad. Vahetult enne suvepäevi toimus Leedsi ja Bradfordi IEÜ osakondade koosolek, kus Harald Riipalu juhatusel osakonnad ühendati. Põhjuseks oli eestlaskonna vähenemine põhiliselt edasirände arvel.

Riipalu osalusel ja eestvedamisel arendati eestlaskonna hulgas mõtet Eesti noorsoo organiseerimisest Inglismaal. Riipalu mõtte kohaselt pidi loodav organisatsioon olema midagi Eesti üliõpilasseltsi või korporatsiooni taolist, kust liikmed ei lange stuudiumi lõpetamisel välja, vaid kuuluksid sinna kuni surmani. Õigus liikmeskonda kuuluda oleks kõigil, kes kunagi mõnes briti kõrgemas õppeasutuses tudeerinud. Organisatsioon suureneks seega pidevalt ja vilistlaskonna aktiivne rahvuslik panus aitaks süvendada eesti vaimu ka siis, kui edaspidistel põlvkondadel ei oleks enam eriti tugevaid sidemeid meie rahvaga.

Organisatsiooni loomine sai teoks, organiseerimiskoosolek toimus 7.jaanuaril

1956. Vastloodud organisatsiooni nimeks sai Eesti Üliõpilaskond Inglismaal ehk EÜI. EÜI liikmeks võeti vastu ka Harald Riipalu tütar Ede.

Ede alustas oma kooliteed Inglismaal, olles juba 11-aastane. Eelnevalt oli ta õppinud ainult laagrikoolis. Yorkshire'is kooliminek tundus algul väga ebamugav. Harald Riipalu jaoks oli tütrele hariduse andmine väga oluline. Ede mäletab kokkulepet isaga, mis seisnes selles, et lapsena inglise keele kiiresti omandanud Ede õpetas isale inglise keelt ja vastutasuks lahendas Harald Riipalu ära Edele kodutööks antud algebraülesanded.

Ede meenutab: „Kui ma kooli läksin, olid teised juba mitu aastat õppinud ja algebrad ei osanud ma üldse. Kui õhtul kodus magama läksin, jätsin oma homeworki isale. Kui ta öösel vabrikust töölt tuli, siis lahendas ülesanded ära. Temal läks aga inglise keele õppimine raskelt ja kui ta luges ajalehest midagi mulle ette ja mina parandasin tema vead, siis andis ta mulle 10 penni."

Pärast gümnaasiumi edukat lõpetamist asus Ede 1955.aastal Manchesteri ülikoolis õppima arstiteadust. Harald Riipalu küll toetas Ede õpinguid, aga seda eelkõige moraalselt ja isalikult. Paljudes allikates täna leviv legend, et kogu Riipalu teenistus kulus tütre arstiõpingute rahastamiseks, ei vasta tõele. Tänu headele eksamitulemustee juba gümnaasiumis sai Ede ühendkuningriigilt stipendiumi. Sellega kattis ta kuue aasta õppemaksud ja elamise, samuti muud hädavajalikud kulud. Ede lõpetas arstiteaduskonna 1961.aastal.

24.märtsil 1956 toimus Londonis Leedu majas Eesti Korporatsioonide Liidu II kommerss Inglismaal. Eestlased hoidsid või vähealt püüdsid hoida järjepidevust Eesti Korporatsioonide Liidu näol, mis oli asutatud juba 28.märtsil 1915 Tartus.

Järgmise aasta kokkusaamine toimus juba vastostetud Eesti Majas Londonis.

6.märtsil 1956 tabas Inglismaa eestlasi valus kaotus. Lahkus Valdur Jürissaar. See õpetaja taustaga sõjamees, kes oli kolonel Rebase adjutant ja hiljem pataljoniülem, oli lugupeetud nii sõjamehena kui aktiivse ühiskonnategelasena. Goslari põgenikelaagris oli just tema Eesti lastele kooliõpetajaks. Töötades Inglismaal söekaevanduses ja elades küllaltki masendavates tingimustes kirjutas ta raamatu „Kahe rinde vahel". Raamat alapealkirjaga „Kolonel Rebasega koos idavõitluses" on ühtviisi väärt teos nii faktide ammutamiseks kui ka mõnusaks lugemiseks.

16.märtsil 1956 kandsid Harald Riipalu, Alfons Rebane, Väino Pärtel ja teised kaasvõitlejad Valdur Jürissaare kirstu Boltoni krematooriumisse.

23.juunil 1956 toimus Leicesteris Võidupühale pühendatud IV eestlaste suvepäev. Riipalule oli reserveeritud koht esireas, kuid Einar Sandeni sõnade kohaselt ta sellest ei hoolinud ning istus kümmekond rida tagapool. Pidu jätkus varaste hommikutundideni ning Riipalu ja Sanden maandusid puhkama kaasvõitleja Viktor Vinnali külalistetoa asemele.

„„Nüüd teeme ühe kiire magamise," lausus Riipalu ühe oma meelislause ja vajus kohe raskesse sõjameheunne. Jaanipäeva hommikul ärgates oli ta reibas ja ilmselt väljapuhanud nagu alati," kirjutas Einar Sanden.

Eelkirjeldatu põhjal võib jääda mulje, et eestlaste elu Inglismaal võis järjest rohkem elamisväärseks nimetada. Endistel rindemeestel oli välja kujunemas seltsielu, elasid ja õppisid ka nende pereliikmed ja lapsed.

Kuuldused sellest jõudsid kindlasti ka Eesti NSV-sse. Ehk oleks õigemgi öelda, et okupatsioonivõimud Eestis ei suutnud kuidagi unustada eesti soost sõjamehi vabas maailmas. Et nende elu võimalikult ebamugavaks teha, alustati nn „jahti sõjakurjategijatele"

9.novembril 1960 saatis NSV Liidu Välisministeerium noodi Moskvas asuvale Suurbritannia saatkonnale nõudmisega Ain Mere välja anda. 6.märtsil 1961 toimus Tallinnas näidis-kohtuprotsess Ain Mere ja veel kahe väidetava vangivalvuri üle. Kuna punavõimudele oli teada, et Mere töötab Leicesteris vaibavabrikus, korraldati Eesti NSV-s sama valdkonna ettevõttes miitingud. Seal esinesid põhiliselt vene keelt rääkivad töölised ja muuhulgas nõuti ka Rebase, Riipalu ja teiste väljaandmist Nõukogude võimudele.

Analoogsed lavastatud kohtuprotsessid jätkusid. 1962.aastal peeti kohut endiste Tartu vangilaagri ametnike Juhan Juriste, Karl Linnase ja Ervin Viksi üle.

Oma süüdistuskõnes 19.jaanuaril 1962 leidis Eesti NSV prokuröri asetäitja Karl Kimmel hädavajaliku olevat „hea sõnaga" meeles pidada ka mõnda sõjameest.

Karl Kimmel kõneles: „Nähes, et Mere, Viksi, Roovere ja Paali taolistel

massimõrvaritel ei ole emigrantide hulgas enam mingit lugupidamist, otsib emigrantlik ladvik uusi autoriteete. Ühe niisugusena on esile upitatud Rebane, kes viimasel ajal rändab ühest kohast teise ja populariseerib end mingisuguse eesti ^rahvuskangelasena". Mida endast kujutab siis see nn eesti rahvuskangelane? See on seesama Rebane, kes juba sõja algul bandiidina tegutsedes eesti rahvast terroriseeris. 1942.a. juhtis see „kangelane" SS.Diviis „Viking" koosseisu kuulunud „Eesti idapataljoni" karistustegevuse läbiviimisel Leningradi oblastis. Tema on see, kes Leningradi oblastis organiseeris ja juhatas paljude külade rüüstamist, põletamist ning rahuliku elanikkonna Saksamaale sunnitööle küüditamist."

Nii rääkis 1962.aastal Karl Kimmel, kes 1992.aastal õpetas Eesti Sisekaitseakadeemias kriminaalõigust. Lisaks autorile kuulasid tema loenguid ka paljud teised Sisekaitseakadeemia I lennu tulevased kõrgemad politsei-, tolli-ja vanglaametnikud jt.

Toon siinkohal ära veel ühe näite Nõukogude Eesti aegsest kirjandusest.

E.Martinson esitab oma versiooni vabasse maailma põgenenute kohta: „Miks põgenes reaktsiooniline eesti emigrantlik ladvik, miks põgenesid fašistide aktiivsed käsilased, karistussalkade liikmed? Miks põgenesid Mäe ja Angelus, Mere ja Viks, Mikson ja Luitsalu, Saarsen ja Kant, Laak ja Soodla? Nende käed on ohtralt määritud süütute inimeste verega. Nad põgenesid sellepärast, et kartsid rahva õiglast tasu oma tegude eest. Hirm ajas mõrvareist argpüksid minema Eesti pinnalt. See hirm jälitab neid praegugi, seni kui... ajab silmusesse, nagu see juhtus oobersturmfüüreri Laagiga Kanadas, või sunnib laskma endale kuuli pähe nagu seda tegi SS oobersturmfüürer Riipalu Inglismaal, või mürki võtma nagu seda tegi ooberleitnant Luitsalu Torontos."

Nagu lugeja näeb, ei ole nende kirjutiste puhul tegemist ebatäpsustega, vaid lihtsalt väljamõeldiste ja valedega.

Tütar Ede sõnade kohaselt oli kogu Harald Riipalu tegevus Inglismaal seotud eestlaste ja eestlaskonnaga. Vabrikutöö oli nagu tüütu kohustus, mis võttis ära palju aega ^põhitegevusest". Riipalu tegi palju ja ta jõudis palju. Mainigem siin veel kord kõigi nende juba eelkirjeldatud eestlaste ürituste organiseerimist, erinevate trükistega seotud tegevust, lugematuid esinemisi eestlastele välismaal jne. Lisas nr,.5 on näitena Harald Riipalu artiklitest toodud kirjutis Jõulud kindluses", milles ta meenutab jõuluõhtut Narvas 1938.aastal.

Tihti juhtus ka nii, et Harald Riipalul nappis vahendeid kõigile esinemiskutsetele reageerimiseks. Seepärast näiteks saatsid Rootsi eestlased Riipalule 1953.astal raha, et ta tuleks ja esineks Stockholmis Eesti Vabariigi aastapäeval ning ühtlasi esitleks oma mälestusteraamatut.

Lisaks mälestusteraamatu kirjutamisele ning koguteose „Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas" väljaandmisele on vähem teada tõsiasi, et Riipalu abi ja märkmeid on kasutanud ka näiteks Felix Steiner oma raamatu „Relva-SS vabatahtlikud" väljaandmisel.

Samuti tegi Harald Riipalu kaastööd Ameerika Häälele. Huvitav on märkida, et Ameerika Häälele tehtud saadete teemad polnud kaugeltki kõik sõjaga seotud. Ede mäletab tänaseni isa tehtud saadet, mille teemaks oli mälestused kodust. Seal intervjueeris Harald ka Edet ja proovis edastada kuulajatele, mida mäletab tema tütar elust ja olust Eestis. Kuidas kuulajaskond saate vastu võttis, ei ole teada, kuid igal juhul on Harald oma tütre suutnud küll kasvatada väga eestimeelses vaimus.

Ühes jutuajamises rääkis Ede veidi mõtlikult oma isast: „Kui isa suri, siis tal polnud raha. Väga palju oli kulunud raamatu kirjutamiseks ja väljaandmiseks. Küllalt palju andis ta sõjas invaliididekis jäänute toetuseks. Ta oli helde inimene, elades ise samas kokkuhoidlikult. Kui ta suri, polnud tal ühtegi tervet hammast. Palju tegi ta ise käsitööd. Ta tegi ise mulle laua kui ma olin üliõpilane, sellise väikse kohvilaua.

Kord kinkis ta mulle triikraua ja selle juures oli kaart sõnadega: „See on selleks, et Su jalgu maa peal hoida".

Inglismaa periood oli Riipalu elus väga mitmestki vaatenurgast mõtlemapanev. Ühelt poolt võis tunduda, et kõik nagu sujus. Oli pere, oli töö, oli ka aktiivne võitlus ^eestlaskonna ühinemise rindel" jne.

Mida aga võis oma sisimas üle elada kolonelleitnant Riipalu - juba Eesti sõjakooli fotodelt tuntud uhke olemisega ohvitser? Ta oli juhtinud rügemente olulistes lahingutes nii riigi ja rahva kui ka oma sõjameeste jaoks. Mitte ainult juhtinud, vaid ka võitnud!

Sakslaste poolt „rüütliks löödud" ja kõrgete aumärkidega ehitud sõjamees oli ühtäkki sunnitud seisma hiliste öötundideni kangastelgede taga. Mis võis

toimuda Riipalu sees, teab vaid tema ise.

Vestlesime sel teemal ka Edega. Ede vastus oli nagu paljudel eelmistelgi kordadel: „Isa ei rääkinud sellest kunagi." Ei pidanudki rääkima, aga küllap see teda siiski muserdas.

Et Ede, tema abikaasa Torn ning tütar Carol teemat ja küsimust paremini mõistaksid, selgitas nende ridade kirjutaja neile olukorda enda näitel: „Mina olen kandnud politseipaguneid 18 aastat, jõudnud välja politseidirektori auastmeni, minu alluvuses on peaaegu 200 inimest. Kui ühel päeval öeldaks mulle, et nüüd pead sa ainult maad kaevama või vabrikus töötama, tunneksin ennast pehmelt öeldes väga-väga halvasti."

Kas polnud näide piisavalt selge, aga igal juhul reageeris Ede abikaasa Torn sõnadega, et see on tavaline, kui teiste riikide sõjaväelased ja politseinikud ei saa võõrsil elades jätkata oma töökohal. Haiglaõdedega polevat probleeme.

Seda, mida põline ühendkuningriigi alam Torn deklareeris, teadis iga vestluses osalenu niigi. Kas aga keegi neist oleks osanud veidigi ette kujutada, mida tunneb inimene, kes midagi sarnast on pidanud läbi elama?

Nagu saatuse käeviipest tuli nende ridade kirjutajal mitte väga kaua pärast intervjuud Edega Inglismaal politseimunder varna riputada. Kas see oli ära teenitud?

Kas oli Harald Riipalu oma elu ja tegevusega ära teeninud selle, et ta pidi lõpetama kangastelgede taga?

Harald Riipalu lahkub

4.aprillil 1961 seiskus Inglismaal Heckmondwike'i haiglas Harald Riipalu süda. Hommikul kodust haiglasse toimetatud, lõppes õhtuks tema maine teekond.

Teade Riipalu surmast levis kiiresti eestlaskonna hulgas üle kogu maailma. Järelhüüded ilmusid pea kõigis eestikeelsetes väljaannetes vabas maailmas.

Ain Mere kirjutas pikema järelhüüde Eesti Hääles, lõpetades selle sõnadega: „Kõikide ühiseks sooviks on - puhka rahus, kuni avaneb võimalus Sinu põrmu sängitamiseks kodumaa mulda. Selle võimaluse teoks saamise huvides jätkavad kõik eestlased, eriti aga Sinu sõbrad ja võitluskaaslased Sinu katkenud võitlust kodumaa vabastamiseks."

Järelhüüetega ühinesid Pävaleht, Eesti Post, Võitleja ja paljud muud väljaanded, kus sõbrad ja kaasvõitlejad Riipalut mälestasid.

Kummaline on, et sel ajal ilmunud Riipalu elulookirjeldustes esines mitmeid olulisi erinevusi ja ebatäpsusi. Selle kinnituseks on Ain-Ervin Mere kirjutanud järelhüüe (vt.lk.252). Kas ei pidanud Riipalu ise eriti tähtsaks, et temast jääks maha korralik ja täpne elukäik? Kas polnud ta ka oma lähematele sõpradele jutustanud veidi segastest seikadest oma eluloos?

7.aprillil 1961 saadeti Harald Riipalu sark tema kodumaja eest Westfield House'st viimsele teekonnale.

14.aprillil 1961 kirjutas Eesti Hääl: „Reedel 7.aprillil kogunesid Leedsi ja Bradfordi eestlased koi.Itn.H.Riipalu kodu ette Heckmondwikes, kus ta Westfield Houses oli kaua aega elanud. Tee oli palistatud rohkete pärgadega ja täpselt kell 2.30 saabus surnuauto kadunu põrmuga, mis lahkunu kodu ees peatus. Kirstule asetati sini-must-valge ja Korp! Sakala värvimüts koos paeltega. Lühikese vaimuliku talituse järel liikusid autod leinajatega Dewesbury krematooriumi poole,

IEÜ Leedsi osakonna lipu järel kanti puusärk koi.A.Mere, koi.A.Rebase ja teiste sõjaväelaste poolt krematooriumisse.

Praost J.Taul pidas vaimuliku talituse kuningas Taaveti laul 103 alusel. Haaravaks kujunes silmapilk kui kaasmaalase K.Pärn'i poolt ulatati kotike kodumaa mulda matusetalituseks.

Järgnesid lühikesed järelehüüded ja pärgade panekud. Koi.A.Mere paigutas pärja Korp! Sakala poolt kuhu kadunu kuulus. Praost J.Taul paigutas saadik A.Torma pärja ja ühtlsi ka IEÜ juhatuse pärja.

Viimasena ütles järelhüüde võitlejate poolt koi.A.Rebane. Ta ütles, et Harald Riipalu kuulus kodumaale, kelle eest ta sõjas oli võidelnud ja kelle huvisid ta kogu hingega oli paguluses kaitsnud. Ka tema paigutas kodumaa mulda varalahkunud võitleja kirstule ja kutsus üles leinalisi laulma meie hümni viimast salmi: „Su üle Jumal valvaku..."

Harald Riipalu põrmu sängitamine kodumaa mulda ei ole enam kuidagi võimalik. Harald Riipalu tuhk puistati Dewesbury kalmistu rohtaeda. Selle eestlastele mitte väga tavapärase talituse kohta üritas autor selgitust küsida ka Haraldi tütrelt Edelt. Väga selget põhjust ei osanud Ede öelda, ta teadis ainult niipalju, et eelkõige oli see tema ema ehk siis Haraldi abikaasa Olvi soov. Miks, jääb meile igavesti saladuseks.

Täna levib Eestis legend, et sellise otsuse tagamaid tuleks otsida Ede abikaasa Torni soovist või tahtmisest. Väga delikaatse küsimuse täpsustamine osutus ka autorile Inglismaal käies küllalt keeruliseks ülesandeks.

Vastuse küsimusele leidsin Torni vastusest, kui pärisin temalt, millise mulje kolonelleitnant Riipalu temale jättis. Vastus oli lihtne: „I've never met him!" Torn ja Ede kohtusid alles pärast Harald Riipalu surma, seega ei saanud sõjas liitlaste poolel osalenud rahva esindajal olla Harald Riipalu matusetseremoonia kujundamisel mingit osa.

Dewesbury kalmistu mälestusmüürile asetati mälestusplaat, mis jäigi ainsaks käegakatsutavaks ja silmaga nähtavaks märgiks Harald Riipalu viimsest

puhkepaigast. Kahju!

Nüüdseks on autoril kasutada ainult halva kvaliteediga foto mälestusplaadist. Kinnitamata andmetel korrastatakse Dewesbury kalmistul aeg-ajalt ka mälestusmüüri ning vanemad ja unustusse jäänud plaadid võidakse kõrvaldada. Seega ei pruugi täna alles olla enam ka seda, millest tänu Riipalu tütrele on Eestimaale jõudnud vähemalt foto.

Autori tagasihoidliku arvamuse kohaselt oleks Harald Riipalu märksa rohkemat väärt!

Tänu aktiivsetele inimestele ja organisatsioonidele on Harald Riipalu mälestust jäädvustatud nii kodu- kui välismaal.

1980.aastal avati Kanadas Seedriorus ausammas kõigile vabadusvõitlejatele. Ausambale, mis kujutab endast maasse raiutud mõõka, on graveeritud nelja eestlasest Rüütliristi kandja nimed. Nende hulgas on ka Harald Riipalu.

1992.aastal avati Harald Riipalu mälestustahvel ka Tartus Hugo Treffneri nimelises gümnaasiumis, mille vilistlane Riipalu oli. Täna ripub see mälestustahvel kooli keldris asuva muuseumi seinal.

2001.aastal avati Kaitseliidu Jõgeva maleva eestvedamisel Harald Riipalu kodutalu asukohas mälestuskivi. Mõtte algataja oli Kaitseliidu Jõgeva maleva juhatuse liige ja ajaloopealik Ülo Pärn. Idee aitasid ellu viia malevapealik Ants Nurk ja Saare vallavanem Jüri Morozov.

Mälestustahvel eestlastest Rüütliristi kandjatele asub ka Toris Eesti Sõjameeste mälestuskirikus. Mälestustahvli idee ja teostuse eestvedaja oli Eesti Sõjameeste Pärnu ühenduse esimees Jüri Kask. Sama mehe initsiatiivil püstitati kirikusse ka büst Harald Nugiseksi bareljeefiga.

Jäävaim mälestus igast inimesest on tema järeltulijad. Kahjuks ei ole tänaseni Harald Riipalu perekonnast kuigi palju teada. Püüame seda lünka järgnevas peatükis veidi täita.

Riipalude järeltulijad Inglismaal

Nagu eespool märkisime, jõudsid Eestist 1944.aasta sügisel lahkuda Harald Riipalu abikaasa Olvi, tütar Ede, Haraldi õde Marta ja ämm Johanna Hain. Tallinnast jõuti laevaga Saksamaale. Läbi Saksamaa rännates jõudis perekond Neuhammerisse, kus kohtuti ka Harald Riipaluga. Saksamaalt lahkuti enne sõja lõppu Taani, kus perekond veetis kolm aastat põgenikelaagris.

1948.aasta suvel jõudsid nad kõik õnnelikult Inglismaale.

Esimesena Taanist Inglismaale jõudnud Haraldi õde Marta abiellus Inglismaal inseneriga ja neil oli kaks last. Marta suri Inglismaal Weston-Super-Mare's 1999.aastal.

1948.aastal leidsid nii Harald kui ka tema abikaasa Olvi tööd koolis, millest eelnevalt kirjutasime. Järgmisel aastal asusid mõlmad tööle vaibavabrikusse. Olvi töötas vaibavabrikus edasi ka pärast Haraldi surma kuni aastani 1971. Olvi lõpetas töölkäimise 57 aasta vanuses ja kolis tütre ettepanekul elama nende juurde Boltonisse. Boltonisse asus elama ka Johanna Hain.

Ede abiellus 1963.aastal arsti Thomas Stevensoniga ja paar asus elama Kesk-Inglismaale.

Haraldi abikaasa ja ämm elasid perekonna endises elukohas, kuni kolisid 1971.aastal kokku Ede ja Torniga.

Johanna Hain suri 1972.aastal ja on maetud Boltonisse.

Haraldi abikaasa Olvi suri 1979.aastal ja on samuti maetud Boltonisse.

Edel ja Tornil on kolm last, st Harald Riipalul on Inglismaal kolm lapselast, kellest ta ei jõudnud ühtegi näha.

Poeg David on abielus Kathryniga. Neil on pojad Lewis ja Finn ning kaksikud tütred Marta ja Hedi. Ühe poja täielik nimi on tegelikult Finn Harald David. Lugejal pole raske mõista, kust pärinevad teised eesnimed.

Teine poeg on Alexander, kes on abielus Alexandraga ja neil on poeg William.

Ede ja Torni tütar Carol on abielus Ivaniga. Neil on tütar Jessica ning pojad Thomas ja Henry. Nende ridade kirjutajal õnnestus Inglismaal ka Caroli ja tema perega kohtuda. Tutvustamisel selgitas Ede mulle: „Ma tean küll, kuidas eestlased nimesse Ivan suhtuvad, aga Caroli abikaasa on inglane ja ta on politseinik." Tegemist on Inglismaal töötava detektiiviga ja kuivõrd sel ajal oli ka autoril au kanda politseivormi, polnud Ivaniga ühise keele leidmine probleem, vaatamata Ede pisikesele hirmule.

Ükski Riipalu lastelastest pole aga isegi ligilähedaselt vanaisa omaga sarnast elukutset valinud. Ede tütar on ema ja isa jälgedes valinud arstikutse ja töötab kohalikus haiglas ülemõena. Ede mõlemad pojad on seotud loodusega. Üks nendest töötab merebioloogina ja teine peab metsniku ametit. Ede on aga veendunud, et Harald oleks nende kõigi üle väga uhke. Põhjust selles kahelda pole ka meil.

Täna elavad Ede ja Torn koos Caroli ja Ivani perega kaunis maakodu stiilis eramus Kesk-Inglismaal.

2009.aastal oli nende ridade kirjutajal rõõm kohtuda ja veeta päev koos Ede, Torni ja Caroliga. Oli ka võimalus sirvida Harald Riipalu isiklikku fotoalbumit. Albumi näol oli tegemist nahkehistööga, mille kaanele oli pressitud Tallinna siluett. Album kingiti Riipalule 1958.aastal Inglismaa Eestlaste Ühingu poolt. Albumit hoidis Harald väga ja pärast tema surma korrastas seda abikaasa Olvi. Seega oli sealt võimalik leida fotosid, mis olid signeeritud kas Haraldi või Olvi poolt. Kahetsusega peab tõdema, et pärast Haraldi surma kõrvaldas Olvi albumist temale „ohtliku või ebasobivana" tundunud fotod. Seal on ka fotosid, millest on alles ainult Harald, teine pool on ära lõigatud. Igal juhul on tegemist haruldase materjaliga, mida on kasutatud ka käesolevas kirjatöös.

Peale Ede käest saadud vastuste kodus ette valmis mõeldud küsimustele tekkis siinkirjutaja paratamatul osavõtul vestlusring, kuhu kuulusid ka Torn ja

Carol. Asjaosalisena sekkus samuti Caroli poeg Henry. Suureks üllatuseks tuli nende ridade kirjutajal vastata paljudele küsimustele ja selgitada olukorda, mis üldse toimus Eestis pärast 1940.aastat. Loomulikult vajas selgitamist teema ^eestlased Saksa vormis".

Mõnes mõttes üllatus oli Riipalude järeltulijate vähene teadlikkus oma vanaisa (või vanavanaisa) tegemistest ja elukäigust üldse. Täiesti mõistetav on taustsüsteem ja Inglismaa suhtumine Saksa sõjaväkke, kuid tegemist oli ju ikkagi oma liha ja verega.

Väga positiivsed noodid kõlasid noore Henry küsimustes, keda vanavanaisa Haraldi lugu väga huvitas. Ede sõnade kohaselt pidavat ta viimasel ajal perekondlikel koosviibimistel pidevalt sattuma oma lastelaste küsimuste turmtule alla - teemaks ikka Harald Riipalu. Hea kuulda.

Kindlasti leidub ka Eestis veel täna inimesi, kes pole kuulnudki Harald Riipalust. Arvatavalt leidub ka mitmeid ametnikke, kes teatud põhjustel ei soovi, ei taha või ei pea sobivaks siduda ennast sellise tundliku teemaga nagu eestlased Saksa sõjaväes. On aga ka vastupidiseid näiteid. Nii saatsid Jõgeva maavanem Aivar Kokk ja maavanema nõunik Vahur Kukk Edele kingituseks pühendusega Jõgevamaa aabitsa ja tervitused Harald Riipalu lapsepõlvemaalt: „Meie tagame täna avalikku korda piirkonnas, kus 1944.aastal seisid paljud eesti mehed ja Teie isa Eesti piiride kaitsel," kirjutas kingituseks saadetud raamatusse Ida Politseiprefekt Aivar Otsalt. Kingitused liigutasid Edet silmnähtavalt.

Ede pole peale 1944.aastal Eestist lahkumist kordagi oma sünnimaad külastanud. Seda hämmastavam on teadmine ja nägemine, kuidas vanaproua on suutnud tänaseni säilitada eesti meele ja peaaegu veatu eesti keele. Ikkagi Harald Riipalu tütar...

Lõppsõna

„Sõjad pole mitte ainult purustavad fenomenid. Neil on ka loov iseloom. Kusagil pole „sure ja muutu" ilmsem kui ürgsete vapustuste vaimses toimes, milles sõda on vaid üks osa," on öelnud Felix Steiner.

Paraku on enamikul lihtsurelikel erinevalt kindral Steinerist keeruline läheneda sõjale nii filosoofiliselt. Eestimaal on vähe peresid, kellesse Teine maailmasõda jälge ei jätnud. Kahjuks on tegemist väga valusate jälgedega.

Sellest ajast võiks leida lõpmatu hulga inimesi, kelle lood oleks kõik võrdselt väärtuslikud, et neid kirja panna, lugeda ja mäletada.

Kõik need lood on sama erinevad, nagu on erinev iga inimene. Nendes lugudes saaks olema ka palju sarnast - sõda, valu, surm, lõhutud perekonnad, kaotatud kodumaa jne.

Ükski inimene ega ükski lugu pole täiuslik ega ideaalne. Ei ole seda ka Harald Riipalu ega tema lugu.

Oleme näinud, kuidas läbi aja muutub suhtumine erinevatesse mundritesse. Nõukogude ajal olid Saksa vormi kandnud mehed kurjategijad. Iidoli seisusesse üritati tõsta meile nii võõrast punasõdurit. Ega see väga õnnestunudki, aga tehti ju sellist kohustuslikku nägu. Peale iseseisvumist 1991 oli väga popp pidada ainsateks õigeteks Saksa vormi kandnuid. Tänaseks oleme ühinenud Euroopas, NATO ^vihmavarju" kandes oleme ametlikult sunnitud olema suhteliselt neutraalsed ja võrdsel positsioonil kõigi suhtes. Vahel peame kõige õigemaks ja neutraalsemaks näiteks soomepoisse. Muutuvas ajas muutuvad ka inimesed ja tõekspidamised. Ajalugu aga pole vaja häbeneda. Ajalugu polegi häbenemiseks, see pole kunagi must-valge. Palju on ka halle või väga erksavärvilisi toone.

Meenub üks koolitusreis Austria pealinna Viini. Austria politseikolonel, kes juhtis linnaekskursiooni, rääkis meile, kuidas neil, austerlastel, on suure saksa rahvaga ühine häbiplekk. Selleks olevat Austrias sündinud diktaator ja massimõrvar Adolf Hitler. Ega keegi vastu vaielda püüdnudki, kuid selgelt üllatas mind (ja nagu oli näha, ka mõne teise rahvuse esindajat) järgmine vaatamisväärsus, mida sama politseikolonel meile tutvustas. Nimelt oli selleks Viini kesklinnas paikneva hotelli seinal asetsev bareljeef allkirjaga „Jossif Vissarionivitsh Stalin (Dzhugashvili)" Nimelt olevat 1939.aastal selles hotellis salakohtumisel viibinud nii Stalin kui Hitler. Kummaline oli kuulda haritud politseikoloneli suust nö selekteeritud ajalugu: nimetada Hitlerit häbenedes massimõrvariks ja teisalt presenteerida, julgen arvata, vähemalt samaväärse kui mitte hullema tegelase bareljeefi.

Iga ajaloosündmuse või persooni tajumine on kahtlemata erinev igas ajas, igal rahvusel ja ehk igal inimeselgi. Ajaloos jääb alati palju vastamata küsimusi, aga kas need on sellised, mida peame häbenema?

Ka siin loos on palju vastamata küsimusi ja paljudele küsimustele on võib-olla ka erinevaid vastuseid. Eesmärgipäraselt on autor esitanud hulga erinevaid fakte ja asjaolusid andmata samas väga konkreetseid hinnanguid skaalal hea-halb, must-valge või õige vale.

Nagu eelnevalt lugesime, on Harald Riipalut nii tema eluajal kui peale seda meeles peetud erinevate hinnangutega. Teda on nii ülistatud kui ka halvustatud, värve ja relvi valimata. Järgnevas veel mõned näited.

Sõjakirjasaatja Gerhard Rahnulo kirjutas Rindelehes 9.septembril 1944 Riipalu rügemendist:

^Tõepoolest on see üks uhke rügement. Vapra võitluse eest bolševismi vastu ja Eesti tuleviku ning sõduriau eest omab ta seni 2 Rüütliristi, 24 I klassi Raudristi ja 276 II klassi Raudristi. „Riipalu rügement" ja „Riipalu mehed" on kujunenud teatavaks mõisteks bolševismivastases rindes. Seda rügementi kannab taaselustunud Eesti Vabadussõja vaim, mille vastu ei tohi praegusel hetkel patustada ükski eesti mees, kelle käsi suudab käsitleda relva!"

Loomulikult tuleb ka selle aja sõjakirjasaatjate kirjutistesse suhtuda teatud nurga alt, kuna tegemist oli ju osaga Saksamaa propagandamasinast.

Erinevalt Punaarmee propagandas ei olnud aga tavaks fakte kardinaalselt moonutada, pigem eelistati hoida võitlusmoraali kangelaslikkust ülistades ja muid samalaadseid, ka terve mõistusega aktsepteeritavaid võtteid kasutades.

Harvad pole ka negatiivse alatooniga hinnangud Riipalule. Küll kutsuti teda Harald Esimeseks ja pahandati saksakeelse jõulukõne pidamise pärast, küll olevat ešelon Riia jaamas mitu päeva seisnud ja oodanud, kuna Riipalule olevat see aeg õmmeldud uut vormi. On veel teisigi kirjutatud ning kirjutamata legende.

Heino Sui annab oma raamatus „Kojutulek" üsna värvikalt edasi vestluse oma isaga. Arnold Susi töötas advokaadina Tallinnas, oli Otto Tiefi valitsuse minister ja ilmselt oma tutvusringkonna kaudu valdas ehk pisut rohkem informatsiooni kui tavakodanikud. Heino Susi ja isa vestlus keerleb küsimuse ümber: kas Eesti Leegioni ikka usaldatakse? Seda nii rahvuslaste kui ka sakslaste poole pealt. Arnold Susi vastab: „On ja ei ole. See oleneb väga juhtkonnast. On mehi, kes... seda niinimetatud Uue Euroopa asja võtavad õige tõsiselt. Mõned noored majorid ja kolonelid. Nad on kanged sõjamehed, ega ma seda... nagu see Sinimägede pääkangelane. Kui kõik oli mängus, siis tema oli vastupanu hing. Augsberger oli Jumal teab kus. Too noor kolonel, vist alles paar aastat üle kolmekümne, oli praktiliselt diviisiülemaks ja pani suurrünnaku seisma. Sama mees, kes Mehikoorma juures dessandi likvideeris. Tunneb oma asja. Ja julge. Rüütlirist ja puha. Vabadussõjas niisugune mees oleks olnud puhastverd rahvuskangelane. Aga nüüd..."

„Aga nüüd?"

„Nüüd on temale kõik üks suur „idavõitlus" Sellega kõik algab ja lõpeb. Kes seda asja teisiti näeb, on reetur. Sest tulemas on too „Uus Euroopa" ja mõnest sirgest poisist, kes nüüd kannuseid teenib, saab kord ehk„der Führer der Esten". Umbes nii nagu Degrelle olevat „der Führer der Vallonien""

Täna on keeruline öelda, kas Harald Riipalul olid sellised ambitsioonid või mitte. Võrdlemist Degrelle'iga ei saa aga mitte kuidagi adekvaatseks lugeda. Nad olid väga erinevad.

Tõsi, ka Riipalut on süüdistatud liigses saksameelsuses ja sakslastega ülemäära heas läbisaamises. Kas saame seda seletada puhtsõjameheliku korrektsusega? Kas võis selle põhjuseks olla soov ise tugevam olles paremini seista oma meeste eest?

Tegelikult saame me leida võrdselt argumente nii Riipalu saksameelsuse poolt kui ka vastu. Peaksime endale ainult aru andma, et meie anname hinnanguid olemasoleva ehk juba kellegi poolt antud hinnangu põhjal ja suurelt ajaliselt distantsilt.

Väga pingutades võime leida nö poliitilise tegevuse algeid Riipalu ja Mere asutatud Eesti Vabadusliidus. Kas Harald Riipalul võisid olla mingid kokkulepped sakslastega selliseks puhuks, kui sakslased sõja võidavad?

Täna on seda keeruline öelda. Samas tegi just Riipalu ettepaneku evakueerida 1944.aasta septembris Eesti Vabariigi valitsus saartele, kus Eesti diviis võiks seda kaitsta. Kokkulepe jäi saavutamata mitmel põhjusel, mida eelnevalt põgusalt ka puudutasime. Kahtlemata saame aga öelda, et 1944.aasta sügisel oli Eesti pinnal ainuke arvestatav eestlastest koosnev sõjaline jõud Eesti diviis. Vähimalgi määral halvustamata katseid luua sel ajal relvastatud formeeringuid Eesti kaitseks, ei saa neid ei oma suuruselt ega ka ettevalmistuselt väga tõsiselt võtta - arvestades seda, kellele ja millisele massile oleks tulnud vastu seista. Küsitav muidugi, kas seda oleks suutnud ka Eesti diviis isegi siis, kui ta terves koosseisus koos oma karastunud ohvitseride ja sõduritega oleks Eestisse jäänud. Igasugusele muule sõjalisele formeeringule oleks see aga ilma mingi kahtluseta üle jõu käinud. Väga tänamatu kohustus oleks täna üheselt öelda, kas rahvuslike ringkondade ja Eesti diviisi ohvitseride ebapiisavas kontaktis ja kahetsusväärses mittemõistmises oli rohkem süüdi üks või teine pool.

Kindlasti oli Harald Riipalu nii inimese kui ohvitserina kardinaalselt erinev näiteks Alfons Rebasest. Tavalised on sõdurilood sellest, kuidas Rebane meestega koos napsu viskas ning sakslasi kirus ja sõimas. Riipalu kohta me selliseid lugusid pole kuulnud. Autori arvates ongi see seletatav Riipalu isiksuse ja kommetega.

Sõdurid on rääkinud, kuidas Riipalu ka lahingute vaheaegadel oma vormi korrastas ja juukseid kammis. Tavapäraselt oli tema vorm ülikorrektne ja säärikud läikisid. Ka eraelus ei väljunud Riipalu kodust kunagi lipsuta kaelas ja valge taskurätita ülikonna rinnataskus. Ülikonnapükste viikimist ei usaldanud Riipalu kellelegi teisele peale enda.

Sarnaselt iseendaga nõudis Riipalu korda ja korrektsust ka oma alluvatelt ohvitseridelt ja sõduritelt. Ehk tuleks siit otsida seletust vähemalt teatud

osale negatiivsetest hinnangutest ja arvamustest Harald Riipalu kohta.

2010.aasta suvel kohtusin Sinimägedes juhuslikult ühe 45.rügemendi veteraniga. Lastekodumäe jalamil asetleidnud spontaanses vestluses selgus, et vanahärra oli koos Riipaluga kaasa teinud Meerapalu, Auvere kui ka Sinimägede lahingud. Küsisin temalt ka arvamust 45.rügemendi ülema Harald Riipalu kohta. Koheselt ja kõhklemata tuli vastus: „Hea mees oli ja hea ülemus." Minu väikse provokatsiooni peale, et mitte kõik sõdurid pole Riipalu suhtes sellisel arvamusel, vastas veteran: „Tead, need kes ise olid sitad, neile oli ka Riipalu sitt ülemus. Korda ta nõudis ja need, kes olid tipp-topp poisid, neile oli ta hea ülemus. Käis meil veel Grenaderimäel kaevikutes ja rääkis alati, et vaadake, poisid, et te valel ajal nina kaevikust välja ei pista."

Harald Riipalu on kirja pannud ühe eesti sõduri ütlemise sakslaste kohta ja sakslastele järgmiselt: „Teie otsite ühist meie rahvuste vahel. Ütlete, et eestlased on aarialased. Meil pole midagi ühist peale meie lääne kultuuri, mis on kujundanud ja mõjutanud eesti kultuuri aastate jooksul Ida kultuuri piirimail. Ühine on ainult meie idarinde vastane ja seetõttu oleme külmad ning kained relvavennad. Teil ei tarvitse otsida meie sõprust, sest meid lahutab sajanditepikkune ajalugu. Hinnake pigem meie otsekohesust".

Autor usub, et Riipalu ise jagas seda arvamust täielikult. Kas tal oli aga alati võimalust seda välja öelda ja selle järgi käituda?

Ago Loorpärg kirjutab oma mälestustes kolmest ohvitserist - Rüütliristi kavalerist: „Kõige paremini tundsin kolonelleitnant Riipalu. Minu 45/14 tankitõrjekompanii oli tema otseses alluvuses kõikides Eesti pinnal peetud lahingutes Narva rindele tulekust kuni taandumiseni Eestist 1944.aasta septembris. Ka Ülem-Sileesias uuesti formeeritud 20.Eesti diviisis olin ma 45/14 kompanii ülemana tema otseses alluvuses.

Harald Riipalu oli eeskujulik ohvitser, kes julges raskes olukorras teha vajalikke otsuseid, võttes vastutuse endale. Ta sai Rüütliristi Auvere positsioonide hoidmise eest 24.-25.juulil, kus vastase rünnaku tulipunktis oli kapten Maitla 45/1 pataljon. Kui rügement ei oleks hoidnud Auvere positsioone, oleksid ohtu sattunud Sinimägedes asuvad varupositsioonid ja kogu armeegrupp „Narwa". Seda teadis hästi ka III soomuskorpuse ülem kindral Steiner, kui ta 45.rügemendi Narva jõelt maha võttis ja Auveresse viis. Kui venelased oleksid Auvere platsdarmil läbimurde saavutanud, oleksid nad juba 27.juulil Mummassaares olnud ja kogu armeegrupi „Narwa" kotti võtnud."

Ei ole mingit põhjust kahelda kogemstega ohvitseri hinnangu siiruses ja asjatundlikkuses. Riipalut iseloomustab hästi ka Loorpärgi poolt kirja pandud Steineri otsus usaldada just Riipalule ja 45.rügemendile Auvere kaitsmine. Selleks pidi Riipalus olema midagi tunduvalt rohkemat kui tema arvustajate poolt talle tihti ette heidetud saksa-lembus.

Kindlasti kehtib erinevate hinnangute andmisel rahvatarkus, et ilu on vaataja silmades. Eriti kehtib see pika ajalise distantsi tagant antud hinnangutele. Neid võisid mõjutada arvukad aja jooksul asetleidnud sündmused ja seepärast peab sellega ka tänapäeval arvestama. Eesti leegioni suurtükiväelane Georg lital meenutab oma taganemisest: „Edasi läks marsruut üle Simuna Rakke suunas. Samal ajal oli Rakkest lõuna pool kuulda lahingumüra. Vastane oli Rakkeni välja jõudnud. Kol-ltn Riipalu võitlusgrupp oli saadetud seda kiilu likvideerima ja neil õnnestuski vastane jälle lõuna poole tagasi lüüa.

Silme ette on jäänud Riipalu uhke kuju, Rüütlirist kaelas, just Rakke raudteeülesõidu kohal."

Nüüd saame öelda, et Harald Riipalu seisukoht, et ilma Saksa relvade abita pole võimalik rinnet hoida, oli õige. Pealetungiv vaenlane oli selleks liiga suures ülekaalus. Ilmselt tuleb sellest seisukohast otsida seletusi Riipalu süüdistamisele liigses saksameelsuses või mitteläbisaamisele rahvuslike ringkondadega. Sellele seisukohale asus aga Riipalu, kasutades kainet arvestust ja sõjamehetarkust. Emotsioonidele polnud sel hetkel ruumi: emotsioonide ning ainult rahvustundega ei saanud Vene diviise peatada ei siis ega saa ka täna. Kui palju need tunded võivad lahingus jõudu juurde anda, seda nägime eelnevates peatükkides korduvalt.

Harald Riipalu polnud ainult sõdur, ohvitser ja Rüütliristi kandja. Ta oli ka poeg, abikaasa ja isa. Venemaal sündinud, põdura tervise ja viletsatest oludest pärit talupoisina suutis ta end eluvõitluses välja võidelda kõrge auastmeni, olles hea poeg oma vanematele ja kodumaale.

Tütar räägib isast siiani ainult ülivõrdes. Kunagi polevat ta kuulnud oma isa häält tõstmas ega mäleta kõrgendatud toonidel pereküsimuste lahendamist. Siiani aga mäletab ta isa jutustusi antiikmütoloogiast, mille vastu Harald ise

huvi tundis ja mida Ede heameelega kuulas. Tavapärane oli Haraldi abi Edele raskena tundnud koduülesannete tegemisel. Eriti lihtsalt lahendas Harald just algebraülesandeid. Koos õppisid isa ja tütar inglise keelt. Haraldi poolt etteloetud ja Ede poolt parandatud artiklid ingliskeelsetest ajalehtedest oli isa ja tütre igaõhtune kasulik ajaviide esimestel aastatel Inglismaal.

Harald hoidis tütrega väga tihedat sidet ka ajal, mil enam ühe katuse all ei elatud. Ede üliõpilaspõlves oli materiaalne abi isalt küll tagasihoidlik, kuid seda enam kumab läbi Haraldi poolt Edele sisestatud eestluse ja eestimeelsuse joon. Seda pidas Riipalu väga tähtsaks nii oma perekonnas kui kogu eestlaskonna hulgas välismaal. Veenvalt tõestab seda kogu tema tegevus Inglismaal peale sõda.

Riipalu on öelnud Eesti sõdurite kohta: „Tõsi küll, eestlased pole iialgi ajaloo kestel tundnud siidkinnastega silitamist. Seda ei tuntud ega tehtud ka selles sõjas. See on meie rahva iseloomujooni, mis pärinev meie tõust ja säilitatud aastasadu meie karmis saatuses".

Toon lõpetuseks ära väljavõtte Eesti Hääles 1950.aastal ilmunud artiklist, kus kirjutatakse Alfons Rebasest ja Harald Riipalust. Igasugune võrdlemine on tegelikult tänamatu tegevus, aga Riipalut puudutava osa otsustasin siiski lugejani tuua.

„Riipalu on Rebase kõrval kuidagi hapram, õrnem, nagu tundelisemgi ja armastab elunähtuste puhul filosofeerida. Ta on justkui matemaatik, kes tahab kõike lahendada ja kõigele alust leida. Võib-olla on ta ^lüürilisem" sellepärast, et tast pidi saama pastor. Kas ta kirikuõpetajana oleks aga kunagi eesti rahvale seda tähendanud, mida nüüd kolonelina tähendab, kes oma kodumaa rinnetel korduvalt otsekui ime läbi pääsenud ja kes Stalingradi väravate ees on kõik sõduri piinad, valud, vaprused ja alandused aga ka kõik sõdurirõõmud ja naljad kaasa teinud?

Riipalu sõjameheteekonnast ei ole keegi raamatut kirjutanud. Ei ole seda teinud ka Riipalu ise, kuigi tema sulest ilmub lähemal ajal mälestusteraamat „Kui võideldi kodupinna eest". See on raamat, mis väärib võrdse koha V.Jürisaare raamatu kõrval. Kuid sellest loeme Riipalust enesest vähe, palju-palju vähem kui Rebasest Jürissaare raamatus. Olin rõõmus kui võisin käsikirja enne trükkimist lugeda. Juhtisin koloneli tähelepanu sellele, et ta peaks oma raamatus minaosale rohkem ruumi andma. „Ei, milleks seda... Egas mina üksinda teinud midagi. Kui midagi tehti, siis tegid seda kõik, kes võitlesid minu üksuses..." naeratas Riipalu-sõjamees, nagu ta polekski sangar. Aga siis katkestas ta järsult oma kõneluse oma raamatust ja jutustas üksikasjalikult sellest dramaatilisest venelaste Pepsist ületulekust 1944.aasta talvel, mis Riipalu üksuse poolt kaheteistkümnendal tunnil likvideeriti, osaliselt sakslaste takistustest hoolimata."

1944.aastal Eesti piiridel toimunud kaitselahingud on kangelastegu, milles osalesid ja kahjuks jätsid oma elu teiste hulgas väga paljud noored Eestimaa pojad. Kas oli see juhus või lihtsalt saatus või veel midagi muud, kuid täna saame öelda, et Harald Riipalu suured võidud ja teod sõjamehena jäid kõik Eesti piiridesse. Nii mõnelgi teisel suurel Eesti sõjamehel käskis sõjajumal tegusid teha ka väljaspool Eesti piire. Nad said hästi hakkama, aga just Riipalule langes ühe peategelase roll 1944.aasta Eesti kaitselahingutes.

Harald Riipaluga seostuvad eelkõige kohad nagu Meerapalu ja Auvere. Ilma neid lahinguid võitmata oleks Eesti sõjaajalugu võinud olla täna oluliselt teistsugune. Kas julgeme öelda, et ka kogu eesti rahva saatus? Harald Riipalu poolt juhitud ja tema meeste poolt teostatud Meerapalu ja Auvere lahingute võitmine on ümberlükkamatu fakt. Seda ei suuda lõpuni varjata ka Nõukogude sõjaajalugu.

Harald Riipalu kohta levivad negatiivsed legendid ja kuuldused on ju kõik rohkem või vähem hinnangute ja mälestuste vormis ehk mõjutatud suuresti ajast, situatsioonist või mõne üksikelamuse ajel antud hinnangust. Ühtegi faktilist ega käegakatsutavat tõestust negatiivsete kuulduste kohta täna ei ole.

Auvere ja Meerapalu on aga faktid. Seega olgu kokkuvõtteks öeldud Harald Riipalu kohta: sellist ohvitseri annab läbi kogu Eesti ajaloo otsida! Neile, kes arvavad teisiti, tuletaksin veel kord meelde kohanimesid Meerapalu ja Auvere, ning ütleksin: „Tehke järgi või..."

Kõik Eesti kaitselahingutes osalenud mehed on väärt, et nende nimed jääksid alatiseks eestlaste mälestustesse. Mida rohkem me nendest teame, seda parem. Olgu see siis hea või halb. Nad olid ju kõik lihtsalt inimesed. Meie jaoks on see täna ju kõigest ajalugu.

Harald Riipalu lugu on nende ridade kirjutaja tagasihoidlik panus selle eesmärgini jõudmise nimel.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Erakogud (dokumendid, fotod)

Rauno Võsaste, perekond Kütt, Leo Tammiksaar, Petter Kjellander, Sander Ott Eelmaa, Andri Ollema

Suulised andmed

Ede Stevenson, Harald Nugiseks, Vassili Arula, Leo Tammiksaar, Edgar Vaikma (Leo Tammiksaare kaudu)

Internet

http:/www.mnemosyne.ee/hc/pdf/conclusions_ee_1941-1944.pdf

Arhiiviallikad

Riigiarhiiv:

ERA 495. 13.58
ERA 60.2.71
ERA 2157.1.73
ERA 160.2.71
ERA R-4365.2.13
ERA 4365.2.13
ERA R-1606.1.187
ERA 4996.1.235
ERAF 129SM. 1.1575
ERAF 129 SM. 1.3925

Ajalooarhiiv:

EAA 2022.2.2764,11
EAA 2022.2.2764,17
EAA 2100.1.13005

Raamatud ja käsikirjad

Allase, Valter. Mälestusi koolipäevist, sõjakeerisest ja põgenikelaagrist. Tallinn: Grenader, 2006.

Andrusson, Uno. Poliitilises politseis ja rahvuslikus vastupanuliikumises. Meenutusi aastatest 1941-1944. Tallinn: Grenader, 2006.

Degrelle, Leon. Kadunud leegion. Tallinn: Olion, 1996.

Eesti rahvas Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas 1941-1945. 1.köide, Eesti rahvas võitluses Nõukogudemaa vabaduse ja sõltumatuse eest aastail 1941-1943, Tallinn: Eesti Raamat, 1971,

Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas, 8. Stockholm: EMP, (1959).

Estonia 1940-1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity. Tallinn: Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Sihtasutus, 2006.

Iital, Georg. Kohustus kutsub: Eesti Leegioni suurtükiväelasena II mailmasõjas. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia Kirjastus, 1998.

Jurs, August. Eesti vabadusvõitlejad Teises maailmasõjas. [Toronto]: Sihtasutus „Võitleja" Raamatu Toimkond, [1987].

Jürissaar, Valdur. Kahe rinde vahel: kolonel Rebasega koos idavõitluses, Göteborg: Orto, 1951.

Kahar, Andres. Eesti NSV Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi tegevus 1949.a. märtsiküüditamise ettevalmistamisel Saaremaa osakonna näitel. Bakalaureusetöö (juhendaja A.Rahi-Tamm). Tartu: Tartu Ülikool, eesti ajaloo õppetool (käsikiri), 2007.

Koppel, Donald. Ma hoidsin neid sulle: fotosid eestlastest II maailmasõjas = I saved for you: photographs of Estoians in World War II. Tartu: Tartu Kõrgem Kunstikool: Inga K.Carr, 2006

Korpusepoisid: Eesti sõjamehed 22.eesti territoriaalkorpuses ja 8 eesti

laskurkorpuses Teises maailmasõjas aastatel 1940-45. Tallinn: Eesti Akadeemiline Sõjaajaloo Selts, 2007.

Kõverjalg, Ants. Valikud elus. Esimene raamat, Surmaväljad: leegionärist teadlase tagasivaade elule ja kohtumistele. Tartu: Hotpress, 2006.

Laar, Mart. Eesti Leegion sõnas ja pildis. Tallinn: Grenader, 2008.

Laar, Mart. Eesti sõdur II maailmasõjas. Tallinn: Grenader, 2009.

Laar, Mart. September 1944: Otto Tiefi valitsus. Tallinn: Varrak, 2007.

Laar, Mart. Sinimäed 1944: II maailmasõja lahingud Kirde-Eestis. Varrak, 2006.

Laar, Mart; Pillak, Peep; Rebas, Hain; Saueauk, Meelis. Soomepoisid - võitlus jätkub. II maailmasõjas Soome armees võidelnud Eesti vabatahtlike ajalugu 1939-2010. Tallinn: Grenader, 2010.

Leetmaa, Meinhard. Sõjas ja ikestatud Eestis: [mälestused]. Stockholm: Välis-Eesti & EMP, 1979.

Lemmik, K., Martinson, E. 12000: Tartus 16.-20.jaanuaril 1962 massimõrvarite Juhan Juriste, Karl Linnase ja Ervin Viksi üle peetud kohtuprotsessi materjale. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Limberg, Fred. Isamaa eest: Eesti Vabariigi sõjajõudude organisatsioon ja juhtkond. [Cardiff]: Boreas Publishing House, 1980.

Loorpärg, Ago. Eesti Leegionist Venemaa vangilaagritesse: meenutusi aastatest 1942-1955. Tallinn: Grenader, 2006.

Lumsden, Robin. Himmleri must ordu: SS-i ajalugu 1923-1945. Tallinn: Olion, 2007.

Made, Tiit. Eestlased sõjapõrgus. [Tallinn]: Argo, 2008.

Martinson, Ervin. Haakristi teenrid. [Eesti natsionalistide ja fašistide kuritegudest hitlerliku okupatsiooni aastail]. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1962.

Mengel, Hamilkar. Suurim armastus. 4., Kuues Piirikaitse Rügement ja Esimene Tagavara- ja Väljaõpperügement ning täiendavaid lehekülgi Teise Piirikaitse Rügemendi Kolmandast Pataljonist: [mälestusi 1944.a. sõjateest]. [New York]: Kultuur, 1963.

Michaelis, Rolf. Eestlased Waffen-SS-is: 20. (1.Eesti) SS-relvagrenaderidiviis. Tallinn: Olion, 2001.

Pinn, Voldemar. Auvere sangar. Rüütliristi kandja kolonelleitnant Harald Riipalu: raamat mehest, kelle sõjatee ulatus Stalingradi alla. [Haapsalu]: V.Pinn, 1999.

Pinn, Voldemar. Kolonel Alfons Rebane: raamat mehest, kes sai Rüütliristi tammelehtedega sõja viimasel päeval. [Haapsalu]: V.Pinn, [1997].

Piper, Ernst. Alfred Rosemberg: Hitleri peaideoloog. [Tallinn]: Tänapäev, 2007.

Prunsvelt, Heino, Raudristi kavaler Harald Nugiseksi sõjatee. Tallinn, 2001.

Pähklimets, Kalju. Ühe leegionäri päevik II maailmasõja päevilt. [Tallinn]: R.Tõnisson, 2003.

Pärn, Lembit. Sõjakeerises. Tallinn: Eesti Raamat, 1976.

Riipalu, Harald. Kui saabus rahu, 1954. Eesti Sõjaveteranide Liit Austraalias 1969-2009, Esto Print, Adelaide, 2010.

Riipalu, Harald. Kui võideldi kodupinna eest. London: Eesti Hääl, 1962.

Salm, Hans. Viie luure agent. Eesti luurajatest Teises maailmasõjas. Maalehe raamat, 2007.

Sanden, Einar. Viimased aastad Harald Riipaluga.

Schneider, Jost W. Their Honor Was Loylty!: An Illustrated and Documentary Histort of the Knighfs Cross Holders of the Waffen-SS and Police, 1940-1945.

Steiner, Felix, Relva-SS vabatahtlikud. Tallinn: Olion 1999.

Susi, Heino. Kojutulek. - Loomingu Raamatukogu, 7-9/1989.

Sõjakirjasaatjad Saksa armees II maailmasõjas: ajakirjanduses avaldatud eesti ja saksa rindereporterite artiklid ja luuletused. Valimiku koostanud Mart Laar. Tallinn: Grenader, 2007.

Tamberg, Mart. Eesti mehed sõjatules. Saku: M.Tamberg, 1999.

Teed ja saatused. [Koostanud Reino Hein]. Tartu, 2001.

Väljaõpperügement ning täiendavaid lehekülgi Teise Piirikaitse Rügemendi Kolmandast Pataljonist; [mälestusi 1944.a. sõjateest]. [New York]: Kultuur, 1963.

Õun, Mati, Maidre, Ivika. Vaivara vald - 900-aastane lahinguväli. II, Sinimäe: Sentinel, 2008.

Ajalehed:

Eesti Elu, 10.veebruar 1944.
Eesti Hääl, 1950.
Eesti Hääl, 14.aprill 1961.
Eesti Sõna nr.32, 10.02.1943.

Eerme, K. Värske Rüütliristikandja perekonnas. - Postimees, 10.09.1944.

Erelt, Pekka. Briti saladokumendid Eesti kohta. - Eesti Ekspress, nr.22 (1069) 3.juuni 2010.

„Eesti mustimaid mehi, kes reetis mängeldes", - Eesti Ekspress, 5.mai 2010.

Prunsvelt, Heino. Raudrist 190. - Võitleja, 2003.

Rosenthal, R., Plavec, M. Major Maitla surm. - Eesti Ekspress, 20.oktoober 2005.

Võitleja, märts/aprill 1983.

Zuroffil pole tõendeid. - Eesti Päevaleht, 25.01.2003.

Fotosid on kasutatud järgmistest raamatutest:

Rüütliristi kandja Harald Riipalu, Eesti rahvas Suures Isamaasõjas I, Kadunud leegion, Eesti idapataljonid idarindel 1941-1944,Eestlased Waffen-SS-is, Ma hoidsin neid Sulle, Korpusepoisid, Eesti Leegion sõnas ja pildis, Eesti sõdur II maailmasõjas, Alfred Rosenberg: Hitleri peaideoloog, Estonia 1940-1945, Sinimäed 1944, September 1944, Soomepoisid - võitlus jätkub.

Karl Hintzeri fotod Herderi Instituudist (Marburg): lk.52, 54, 128, 132, 134-136, 192 (ülemine), 222, 237, 243.